

Hiljaisen diplomatian keinoin?

Suomen suhteet Kiinan kansantasavaltaan 1984-1995

Kimmo Laine

Maisterintutkielma

Yleinen historia

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2021

Sisällys

JOHDANTO.....	1
1. UUDELLEENHERÄÄMINEN – 1984-1989.....	9
1.1. Suomi lähtee Kiinaan.....	9
1.2. Kiinan sisäiset tapahtumat ja niiden tulkinta.....	15
1.3. Suomen reaktio.....	21
2. KAUKONÄKÖISELLÄ LINJALLA – 1990-1992.....	29
2.1. Kiinan kasvava "vastuuntuntoisuus".....	29
2.2. Uusia ja vanhoja painopisteitä.....	36
2.3. Suomen "ei-demonstratiivisuus".....	44
3. SUHTEIDEN HUIPPUKAUSI – 1993-1995.....	55
3.1. Luottamuksellisen keskustelun partnerina.....	55
3.2. Kiväärejä ja kehitysluottoja.....	66
3.3. Historiallisen aktiivinen vierailuvaihto ja suhdekehitys.....	77
PÄÄTÄNTÖ.....	91
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS.....	94

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Kimmo Laine	
Työn nimi – Title Hiljaisen diplomatian keinoin? - Suomen suhteet Kiinan kansantasavaltaan 1984-1995	
Oppiaine – Subject Yleinen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Kesäkuu 2021	Sivumäärä – Number of pages 101
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä tutkielmassa käsitellään Suomen ja Kiinan suhteiden kehitystä kylmän sodan loppupuolelta Suomen EU-jäsenyyden alkuun asti. Vuonna 1950 Suomi oli ollut muiden Pohjoismaiden rinnalla yksi ensimmäisistä Kiinan kansantasavallan tunnustaneista länsimaista. Neuvostoliiton vaikutuksesta johtunut Suomen ulkopoliitiikan rajallinen liikkumavara piti yhteidenpidon kuitenkin vähäisenä aina Deng Xiaopingin uudistuspolitiikan kaudelle 1980-luvulle asti.</p> <p>Tutkimuksessa on käytetty Suomen ulkoministeriön arkistoaineistoja, joiden salassapitoaika on 25 vuotta. Kyseessä on vähän tutkitun aiheen ja aikakauden perustutkimus Suomen ulkopoliittisesta linjasta kansainvälispoliittisella murroskaudella. Aineisto koostuu pääasiassa Suomen Pekingin suurlähetystön raportoinnista sekä sen ja ulkoasiainhallinnon välisestä kirjeenvaihdosta. Tutkimuksessa analysoidaan suomalaisten diplomaattien ja ulkoasiainhallinnon virallisia käsityksiä Kiinasta ja maiden kahdenvälisistä suhteista.</p> <p>Suomi kuroi kiinni muiden maiden etumatkaa Kiina-suhteissa Mauno Koiviston kaudella ja se erottautui selvästi omasta viiteryhmästään, kun Tiananmenin aukion väkivaltaisuuksien jälkeen se ei muiden länsimaiden tapaan asettanut Kiinalle pakotteita. Kiinalaiset toivat 1990-luvun alkuvuosina arvostuksensa esille useita kertoja ja maiden välinen kauppa kasvoi räjähdysmäisesti. Suurlähetystön raportoinnissa korostui Kiinan sisäisen tilanteen asteittainen vakautuminen ja Kiinan tulevaisuuden potentiaali nähtiin kokonaisuudessaan positiivisessa valossa.</p> <p>Kaupan lisäksi mukaan tuli uusia yhteistyön muotoja, kuten puolustusala. Ihmisoikeuskysymykset nousivat keskusteluissa keskeiseen asemaan, kun EU-jäsenyyden lähestyessä Suomi alkoi sovittamaan ulkopoliittikkansa lähemmäksi muita länsimaita. Myös vierailuvaihto kasvoi voimakkaasti, lyhytaikaisesta Tiananmenin aiheuttamasta alennustilasta huolimatta. Suomen ulkoministeri ja pääministeri vierailivat Kiinassa ja Kiinan presidentti teki historiallisen ensimmäisen vierailun Pohjoismaihin, kun Jiang Zemin kävi Suomessa vuonna 1995.</p>	
Asiasanat – Keywords Diplomatia, Suomi, Kiina, Suomen ja Kiinan suhteet, kahdenväliset suhteet, kansainvälinen politiikka, ulkopoliitiikka, ulkoasiainhallinto	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kirjasto, JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

Johdanto

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on Suomen ja Kiinan suhteiden kehitys vuosina 1984-1995. Lähdeaineistona on ulkoministeriön arkiston asiakirjat, joita tietävästi ei ole 1990-luvun osalta vielä juurikaan hyödynnetty. Pääpaino on maiden diplomaatti- ja ulkosuhteissa, mutta tämän lisäksi sivuan myös kauppasuhteiden ja uusien yhteistyöalueiden kehitystä. Yksi diplomatian määritelmä onkin, että se on ennen kaikkea hallituksen valvoma ja käytännöllinen osuus ulkopoliitikasta.

Kiinan painoarvo maailmanpolitiikassa on kasvanut eksponentiaalisesti sen uudistus- ja avautumispolitiikan käynnistyttyä 1970-luvun lopulla. Näin 2020-luvun alussa tämä lähihistoriallinen aihe on siis myös varsin ajankohtainen. 1990-luku ei välttämättä vaikuta kovin kaukaiselta menneisyydeltä suomalaisesta näkökulmasta, mutta toisaalta ei liene juuri liioittelua todeta, että harva yhteiskunta koko maailmanhistoriassa on muuttunut niin nopeasti kuin Kiina viimeisten vuosikymmenien aikana. Näin ollen kiinalaisesta näkökulmasta katsottuna – myös mitä tulee sen ulkopoliittiseen rooliin ja painoarvoon – parinkin vuosikymmenen takaiset tapahtumat ovat jo verrattain kaukana menneisyydessä. (Toisaalta on myös totta, että kiinalainen sivilisaatio on tuhansia vuosia vanha ja historiallinen muisti on pitkä.)

Suomi tunnusti uuden kansantasavallan jo vuonna 1950, ja näin ollen se oli yksi ensimmäisistä länsimaista, joka solmi Kiinan kanssa diplomaattisuhteet. Aasian jättiläisvaltion merkitys jäi kaikesta huolimatta varsin vähäiseksi aina kylmän sodan loppuun asti. Osaltaan tähän vaikutti Kiinan sisäiset myllerrykset. Lisäksi Neuvostoliiton merkitys Suomen ulkosuhteissa oli hyvin suuri, ja itänaapurin vuosikymmeniä kestänyt välirikko Kiinan kanssa rajoitti huomattavasti myös Suomen liikkumatilaa. Tilanne alkoi vähitellen muuttua Gorbatschovin valtakaudella, ja presidentti Mauno Koivisto vieraili Kiinassa vuonna 1988. Suomi otti lopulta pesäeroa muihin pohjoismaihin ja suureen osaan muista länsimaista, kun ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen teki Suomessa paljon huomiota herättäneen vierailunsa Pekingiin marraskuussa 1989 edeltävän kesän Tiananmenin välikohtauksesta huolimatta, vaikka monet maat olivat tämän seurauksena asettaneet Kiinalle pakotteita.

Taustaa

Ruotsin Itä-Intian kauppakomppanian palveluksessa toimineet merimiehet olivat ensimmäiset suomalaiset Kiinassa 1730-luvulla. Suomen suuriruhtinaskunnan aikana kontaktit lisääntyivät vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla, mutta vain epävirallisesti, samalla kun Siperian rautatie valmistui ja Venäjän kiinnostus laajentaa vaikutusalueitaan Aasiassa lisääntyi. Samoihin aikoihin myös suomalaiset tutkimusmatkailijat ja tiedustelijat kiinnostuivat erityisesti Kiinan vähemmistöalueista. Näistä retkistä tunnetuin on Mannerheimin tiedustelumatka 1906-1908 Venäjän armeijan upseerina. Suoria yhteyksiä ei kuitenkaan ollut, joten kauppa oli hyvin vähäistä.¹

Suomen itsenäistymisen jälkeen ulkomaanedustus laajeni nopeasti ja pian päätettiin perustaa Tokioon yhteinen edustusto Japania ja Kiinaa varten. Keskeisenä syynä oli Itä-Karjalan kysymys, jonka ajateltiin mahdollisesti tulevan olemaan ensimmäisen maailmansodan jälkeisen Pariisin rauhankonferenssin asialistalla. Taustalla vaikutti myös Ruotsin kanssa käynnissä ollut kiista Ahvenanmaan omistuksesta.² Jo sotienvälisenä aikana Kiina oli sisäisten levottomuuksien kourissa ja tilanne jatkui sekavana sodan päätyttyä. Tästä huolimatta Kiina oli ensimmäinen Itä-Aasian maa, jonka kanssa Suomi solmi kauppasuhteet pian toisen maailmansodan päättymisen jälkeen.³

Mao Zedongin johtamat kommunistit lopulta voittivat Kiinan sisällissodan ja kansantasavalta perustettiin vuonna 1949. Suomi tuki Kiinan kansantasavallan YK-jäsenyyttä alusta alkaen ja tunnusti sen vuonna 1950. Suomi kuului näin ensimmäisiin Kiinan tunnustaneisiin valtioihin, mutta diplomaattisuhteiden solmimisen suhteen Suomi edelle ehtivät suurin osa sosialistimaista ja mm. Ruotsi ja Tanska. Varhaiseen tunnustukseen ei sisällynyt mitään sen suurempaa suunnitelmallisuutta, mutta sen ansiosta Suomella kuitenkin oli jonkinlainen erityisasema Kiinassa 1950-luvulla. Kokonaisuudessaan Kiinan tunnustaneita valtioita oli vielä vähän ja suhteiden myönteinen kehitys perustui Suomen myötämieliseen politiikkaan sosialistimaita ja erityisesti Neuvostoliittoa kohtaan.⁴

1 Uola 1995, 33.

2 Uola 1995, 64-65.

3 Uola 1995, 323-324.

4 Arho Havren 2009, 36-38; Mansala 2020, 32.

Alkuvaiheen läheiset suhteet laantuivat 1960-luvun alussa, kun Neuvostoliitto ja Kiinan ajautuivat välirikoon ja näin Suomen ulkopoliittinen liikkumavara kapeni tälläkin suunnalla. Lisäksi kulttuurivallankumouksen aikana Kiina myös eristäytyi ulkomaailmasta entistä voimakkaammin.⁵ Suomen merkitys länsimaisena kumppanina myös väheni Kiinan päästyä YK:n jäseneksi vuonna 1971. Neuvostoliiton vaikutuksesta johtuen Suomi jäi vielä jälkeen muista Pohjoismaista, kun Kiinan avautui 1970-lopulta lähtien.⁶

Vuodesta 1949 lähtien Kiinassa on ollut vallassa kommunistinen puolue (KKP). Puoluevaltiossa jokaisella valtionhallinnon viralla on päällekkäinen puoluevirka, jolla on usein isompi vaikutusvalta. Esimerkiksi kaupungin johdossa on pormestari ja KKP:n puoluesihteerit. Tosin molemmat virat saattavat kuulua samalle henkilölle. Kiinan korkein valtioelin on 3000 edustajan kansankongressi, joka kokoontuu kerran vuodessa. Toimeenpanovalta on valtioneuvostolla, ja sitä johtaa pääministeri. Presidentin virka on seremoniallinen, joskin se on 1990-luvun alkupuolelta lähtien kuulunut puolueen pääsihteerillä. Viiden vuoden välein kokoontuvan puoluekokouksen keskuskomitea valitsee politbyroon, jonka 5-10 henkilöstä koostuva pysyvä komitea on Kiinan tärkein päätöksentekijä. Kiinan uudistus- ja avautumispolitiikan isänä pidetty Deng Xiaoping piti todellisuudessa ylintä valtaa Kiinassa aina 1990-luvun alkuvuosiin saakka, vaikka häntä ei ikinä valittu pääsihteeriksi. Epäonnistuneiden seuraajaehdokkaiden Hua Yaobangin ja Zhao Ziyangin jälkeen Deng päätyi Jiang Zeminin, joka oli vallassa aina 2000-luvun alkupuolelle asti. Päätöksenteon on katsottu korostavan puolueen sisäisten ryhmittymien neuvotteluja, joiden jälkeen on tärkeää on esiintyä ulospäin yhtenäisenä.⁷

Suomen ulkoasiainministeriö jakaantuu osastoihin, joista tärkein ja tutkimuksen kannalta olennaisin on poliittinen osasto. Tämä tutkimus painottuu lähinnä Suomen Pekingin suurlähetystön ja poliittisen osaston näkemyksiin ja raportointiin ulkoasiainhallinnon sinä osana, joka oli Kiina-suhteiden hoidossa olennaisin toimija.⁸ Poliittisen osaston osastopäällikkönä toimi Jaakko Blomberg vuosina 1988-1992 ja hänen jälkeensä Jaakko Laajava vuoteen 1996 asti. Suomen Kiinan suurlähettiläänä toimi Risto Hyvärinen vuosina 1984-1989, Arto Mansala vuosina 1989-1992 ja Ilkka Ristimäki vuosina 1992-1997. Pidän pääsääntöisesti kaikkea suurlähetystön raportointia sen yhteisinä näkemyksinä.

5 Mansala 2020, 13, 191.

6 Arho Havren 2009, 93, 155, 175-176.

7 Kaustinen 2015, 10-11.

8 Nousiainen 1999, 380.

Tutkimuskysymykset

Tämä tutkielma selvittää Suomen ja Kiinan suhteiden kehitystä kansainvälispoliittisella murroskaudella Suomen ulkoasiainhallinnon näkökulmasta. Ensimmäinen luku käsittelee aikaisemman aiheesta tehdyn tutkimuksen pohjalta 1980-luvun tapahtumia ja sen tarkoitus on olla pääosin taustoittava. Luvussa tuodaan esille miten Suomi alkoi aktivoimaan suhteitaan presidentti Koiviston kaudella; miten suomalaiset näkivät Kiinan tilanteen ennen Tiananmenia, sen aikana ja sen jälkeen; sekä se, miten Suomen ulkopoliittinen johto reagoi tapahtumien kulkuun. Toinen luku käsittelee suurlähettiläs Mansalan aikaa Kiinassa vuosina 1990-1992, ja kolmannessa pureudutaan hänen seuraajansa Ilkka Ristimäen kauteen, jolloin kahdenväliset suhteet saavuttivat siihen astisen huippunsa. Pääluvut etenevät kronologisesti, ja näiden sisällä alaluvut ovat 2. ja 3. käsittelyluvun osalta jaettu temaattisesti siten, että ne pyrkivät vastaamaan alla esitettyihin tutkimuskysymyksiin.

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenäni on selvittää se, minkälaisena Kiinan tilanne ja sen ulkopoliittinen asema nähtiin Tiananmenin tapahtumien jälkeen ulkoasiainministeriön ja Pekingin suurlähetystön kirjeenvaihdossa ja raportoinnissa? Millä tavalla tämän ajateltiin vaikuttavan kahdenvälisiin suhteisiin ja Suomen toimintaan. Missä valossa Kiinan tulevaisuus nähtiin?

Toisena teemana on suhteiden kehitys sekä uusilla että vanhoilla yhteistyöalueilla, joista osa ei niinkään sisältynyt ulkoasiainjohdon perinteiseen toimenkuvaan. Aikaisemman tutkimuksessa juuri tähän osa-alueeseen keskittymistä on pidetty tärkeänä jatkotutkimuksen aiheena. 1990-luvulla tultaessa Suomen ja Kiinan suhteet laajenivat esimerkiksi oikeusalalle ja sotilaallinen yhteistyö nousi merkittävään asemaan. Myös ihmisoikeuskeskustelu sai uusia ulottuvuuksia ja kahdenvälisissä keskusteluissa ne tulivat esille säännöllisesti. Miten suhteiden rakentaminen näiltä osin todellisuudessa kehittyi? Nousiko esille jotain erimielisyyksiä ja haasteita vai tuliko niistä luonnollinen ja myönteinen osa suomalais-kiinalaista yhteydenpitoa? Nähtiinkö ihmisoikeuksien korostaminen itseisarvona vai talouspolitiikan välineenä?

Kolmantena aiheena on diplomaattisuhteiden yleiskehitys ja vierailuvaihto. Aikaisemman tutkimuksen perusteella varhaisen tunnustuksensa ansiosta Suomella oli erityisesti 1950-luvulla ainakin jonkinasteinen erityisasema Kiinassa ja mantraa toistettiin juhlapuheissa pitkään tämän jälkeenkin, vaikka pitkällä tähtäimellä käytännön vaikutukset jäivätkin ilmeisen vähäisiksi. Onkin

mielenkiintoista nähdä, jatkuiko Suomen varsin kiinalaismyönteinen linja myös paljon huomiota herättäneen ulkomaankauppaministeri Salolaisen vierailun jälkeen marraskuussa 1989. Millä tavalla se näkyi kahdenvälisessä korkean tason vierailuvaihdossa ja neuvotteluissa?

Rajaan tutkimuksen ulkopuolelle esimerkiksi kulttuurisuhteet, mm. sen takia, että niiden kehitys kärsi Suomen näkökulmasta Kiinan kulttuuriviennin liiallisesti keskusjohtoisuudesta. Kulttuurisuhteiden asemaa kuvaa kirjailija Antti Tuurin kokemukset pääministeri Esko Ahon kulttuurivaltuuskunnan jäsenenä vuonna 1994. Hänen oli ollut tarkoitus julistaa paikalle olleille toimittajille, että "kaikki kirjailijat on välittömästi vapautettava, lehtimiehistä ei ole niin väliksi". Tuurin mukaan kukaan ei kuitenkaan kysynyt kulttuurivaltuuskunnan mielipidettä, "teollisuusvaltuuskunnan mielipiteen kaikki kai tiesivät kysymättäkin".⁹ Näin tulee myös hyvin esille kauppasuhteiden ensisijaisuus.

Aineisto ja aikaisempi tutkimus

Primääriaineistonani on ulkoasiainministeriön arkiston asiakirjat, joista keskeisimpiä tälle tutkimukselle ovat Suomen ulkopoliittisen johdon vastaanottamat Kiinaa koskevat Pekingin suurlähetystön laatimat salasanomat ja raportit. Näiden lisäksi tärkeitä ovat erityisesti vierailuvaihtoa koskevat muistiot. Hyödynnän myös kokouspöytäkirjoja, puhe- ja ohjelmaluonnoksia sekä tiedotusvälinekoosteita. Aineistoa on sinällään määrällisesti paljon, mutta sen kattavuus on paikoitellen varsin vaihtelevaa. Ulkoministeriön arkiston lisäksi käytän myös muutamissa kohdissa sanomalehtiartikkeleja taustoittamisen tukena, mutta tutkielman päätarkoitus on nimenomaisesti Suomen ulkoasiainhallinnon virallisten näkemysten analysointi.

Mitä tulee käyttämäni ulkoasiainministeriön aineistoon, aikaisemman tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että Pekingin suurlähetystön henkilökunnan kielitaito ja jopa yleinen tietämys asemamaasta olivat usein puutteellista, ainakin tiettyinä ajanjaksoina. Tilanteen voi kuitenkin katsoa olettaa vähitellen parantuneen 1990-luvulle tultaessa. Joka tapauksessa on tosiasia, että diplomaatit siirtyivät säännöllisesti asemapaikasta toiseen, eivätkä he näin ollen yleensä olleet mitään

⁹ Tuuri 1999, 6.

asemaamaansa mitään erityiseksperttejä.

Suomen resurssit Kiinan suhteen olivat myös niukat. Vaikka Kiina on suurvalta, niin suurlähetystö Pekingissä tämä huomioon ottaen on edelleen varsin pieni. Lisäksi raporttien taustoista ja lähteistä on yleensä vaikea saada selvää. Suomen diplomaateilla vaikuttaa olleen läheiset välit muiden Pohjoismaiden, Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen suurlähettiläisiin, joiden välillä informaatio näyttää kulkeneen varsin avoimesti puolin ja toisin. Tämän lisäksi hyödynnettiin tapaamisia Kiinan Eurooppaan erikoistuneiden vara- ja apulaisulkoministereiden kanssa sekä paikallista mediaa, myös Hong Kongin lehdistöä.

Suomen ja Kiinan suhteista on tehty aikaisemmin varsin vähän tutkimusta, joskin viimeisen vuosikymmenen aikana kasvavassa määrin. Tämän lisäksi Kiinaa ylipäätään on Suomessa tutkittu suhteellisen niukasti. Ulkoministeriön arkistojen salassapitoaika on 25 vuotta, joten 1990-luvun alun Kiina-aineistoja ei ole myöskään voitu juuri aikaisemmin hyödyntää. Keskeisin Suomen ja Kiinan kansantasavallan suhteita käsittelevä tutkimus on Sari Arho Havrenin väitöskirja "*Meillä ei ole ikuisia ystäviä eikä ikuisia vihollisia, ikuisia ovat meidän omat etumme: Suomen suhteet Kiinan kansantasavaltaan 1949-1989*" vuodelta 2009.

Tämän lisäksi kahdenvälisen suhteiden historiasta on julkaistu muutamia pro gradu tason tutkielmia, jotka käyvät läpi lähinnä Tiananmenin välikohtauksen taustoja ja tapahtumia vuonna 1989. Näistä erityisen hyödyllisiä ovat olleet Timo Kaustisen "*Suomen ulkopoliittisen johdon suhtautuminen Tiananmenin aukion tapahtumiin vuonna 1989*" (2015) ja Jari Järvenpään "*Business as Usual: Suomen suhtautuminen Tiananmenin tapahtumien jälkeiseen Kiinaan*" (2016). Tätä tutkimusta tehdessä julkaistiin Arto Mansalan teos "*Asemapaikkana Peking*" (2020), joka tuo esille pitkän aikavälin suhdekehitystä yleisellä tasolla. Mansalan teos ei kuitenkaan käsittele hänen omaa suurlähettiläskauttaan (eli tämän tutkimuksen 2. käsittelyluvun ajanjaksoa) kovinkaan yksityiskohtaisesti ja sitä seuraavaa paria vuotta ei käytännössä ollenkaan.

Tutkimusta tehtäessä on hyödynnetty Kiinan historiaan sekä Suomen että Kiinan ulkopoliittikkaan liittyvää tutkimusta. Yksi tärkeimmistä on Lauri Paltemaan ja Juha A. Vuoren kattava ja uudenaikainen yleisesitys, *Kiinan kansantasavallan historia*, vuodelta 2012. Muina esimerkkeinä mainittakoon Denny Royn Kiinan ulkopoliittikkaa käsittelevä *China's Foreign Relations* (1998) ja

pitkän linjan Kiina-tutkijan Roderick MacFarquaharin toimittama uusittu painos teoksesta "*The Politics of China*" (2011).

Suomen osalta tarkastelussa ovat olleet mm. entisen diplomaatin ja ulkopoliitiikan vaikuttajan Jaakko Blombergin teos "*Vakauden kaipuu: Kylmän sodan loppu ja Suomi*" (2011), Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikasta. Tämän rinnalla keskeisinä voi mainita Jari Luodon kriittisen, mutta kattavan "*Ulkopolitiikka ja ihmisoikeudet. Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan murroskausi 1985-1995*" (1997), joka on ollut keskeinen teos Suomen ja Kiinan ihmisoikeusdialogia tukittaessa. Suomen ja Kiinan puolustusalan yhteyksien suhteen tulee mainita entisen puolustusvoimien komentajan kenraali Gustav Hägglundin tuotanto Suomen puolustuspolitiikasta.

Aikaisempaa tutkimusta on siis yleisellä tasolla melko runsaasti, mutta siitä huolimatta sen käyttökelpoisuus on aiheeni kohdalla rajallinen. Usein pitemmän linjan tutkimuksissa 1990-luku jää toissijaiseen asemaan, jos sitäkään. Lisäksi Suomen näkökulmaa käsittelevissä teoksissa painoarvo on voimakkaasti Suomen lähialueilla ja omassa viiteryhmassä: Länsi-Euroopassa, Pohjoismaissa, EU:ssa ja Neuvostoliitossa/Venäjässä. Esimerkiksi Mauno Koivisto ei mainitse muistelmissaan Kiinaa 1990-luvulla käytännössä lainkaan, ja Arto Mansalan aikaisempi, Neuvostoliittoa ja Venäjää käsittelevässä muistelmateoksessa Kiina mainitaan lähinnä yhdellä sivulla. Vastaavasti Kiinaan liittyvä tutkimus liikkuu usein niin yleisellä tasolla, että sen hyödyntäminen on haastavaa Suomen-suhteiden osalta.

Tutkimusmenetelmästä

Olen arkistomateriaalin laadullisen analyysi ja lähiluvun kautta pyrkinyt selvittämään siitä nousevia keskeisiä teemoja ja niiden kautta luomaan yleiskuvan Suomen suurlähetystön Kiina-seurannan ja kahdenvälisen suhteiden tilasta ja kehityksestä. Keskeistä on painottaa sitä, että kyseessä on aikaisemmin hyvin vähän tutkitun aiheen ja erityisesti ajanjakson käsitteleminen. Tutkielmassa korostuu vahvasti primääriaineiston läpikäyminen ja analyysi, koska monessa kohdin

tutkimuskirjallisuuden käyttö on osoittautunut hankalaksi, ja usein sitä ei ole ollut ollenkaan saatavilla. Tietävästi varsinkaan vuosia 1992-1995 ei ole aikaisemmin tutkittu, joten tämän työn voi katsoa olevan kahdenvälisen suhteiden perustutkimusta. Toisaalta kyseessä voi katsoa myös olevan tapaustutkimus Suomen ulkopoliittisen linjan muutoksesta aikana, jolloin Neuvostoliiton vaikutus oli vähenemässä, mutta toisaalta EU-jäsenyys oli vasta tulevaisuudessa.

Tutkimuksen näkökulmaa avaa alunperin imperialismiin tutkimuksessa käytetty "official mind" -käsite. Taloudellisten syiden sijasta Ronald Robinsonin, John Gallagherin ja Alice Dennyin *Africa and the Victorians: The Official Mind of Imperialism* korostaa brittidiplomaattien ja -ministereiden kollektiivista tahtoa tekijänä, joka johti Afrikan jakoon. Teoksen mukaan "kaikki tiet johtivat vääjäämättömästi Downing Streetille".¹⁰ Tässä työssä painotus on siis ulkoasianhallinnon ja diplomaattien virallisten näkemysten tarkastelussa.

Lähihistoriallisiin aiheisiin liittyy tiettyjä haasteita. Yleisesti katsottuna eri maiden diplomaattisuhteet ovat laajentuneet teknologisen kehityksen ja globalisaation myötä. Laajasti käsitettynä mahdollisen lähdeaineiston määrä voi lähihistoriallisen aiheen tutkimuksessa nousta hyvin suureksi. Valtiovallan ja ulkopoliittisen johdon suoran vaikutusvallan eri maiden suhteissa voi katsoa vähentyneen. Yksityishenkilöiden ja yritysten merkitys on tämän johdosta kasvanut.¹¹ Toisaalta tutkimukseni raja-alue virallisiin suhteisiin on perusteltua jo senkin perusteella, että vielä 1990-luvun alussa Kiinan suhteet ulkovaltoihin, varsinkin Suomen kaltaisiin kaukaisiin ja pieniin maihin, olivat vielä varsin rajoittuneita ja virallisten toimijoiden dominoimaa. Alan tutkijoiden mukaan perinteisen eurosentrisyyden sijaan nykyhistorian tutkimuksessa tulisi korostua erityisen voimakkaasti globaali kontekstin käsittely ja ymmärtäminen.¹² Kiinan tutkiminen aikana, jolloin sen avautuminen ulkomaailmaan oli nopeassa kasvussa, on myös tämän periaatteen mukainen.

Käytän Pinyin-translitterointi -järjestelmää (eli Mao Zedong, Mao Tse-tungin sijaan), lukuun ottamatta tiettyjä suomenkieleen vakiintuneita muotoja, kuten Peking (eikä siis Beijing). Kiinalaisissa nimissä sukunimi tulee ennen etunimeä.

10 Robinson, Gallagher & Denny 1961, 18-21.

11 Catterall 1997, 447.

12 Palmowski & Readman 2011, 503.

1. Uudelleenherääminen – 1984-1989

Suomen ja Kiinan suhteissa koitti ennennäkemättömän aktiivinen vaihe 1980-luvulla. Deng Xiaopingin aloittaman uudistuspolitiikan seurauksena Kiinan potentiaalisesti valtaville markkinoille pyrkivät käytännössä kaikki ulkovallat. Uudessa kansainvälispoliittisessa tilanteessa Neuvostoliiton ja Kiinan suhteiden normalisoituminen laajensi myös Suomen liikkumavaraa. Aikaisemmin passiivinen Suomi lähtikin mukaan monia maita jäljessä, mutta Mauno Koiviston vuonna 1982 alkaneella presidenttikaudella välimatka pyrittiin kuroma umpeen. Suomesta Kiinaan suuntautui korkean tason vierailujen virta, jonka aloitti ulkoministeri Paavo Väyrynen vuonna 1984. Prosessi huipentui presidentti Koiviston valtiovierailuun vuonna 1988.

Kiinan asema muuttui dramaattisesti, kun Pekingissä Tiananmenin aukiolla poliittista liberalisointia vaatineiden opiskelijoiden mielenosoitukset hajotettiin väkivaltaisesti kesällä 1989. Tapahtumat saivat laajasti kansainvälistä huomiota ja niiden seurauksena suurin osa länsimaista asetti Kiinalle pakotteita. Suomi kuitenkin erottautui joukosta eikä se voimakassanaisesti tuominut Kiinan hallituksen toimia, sen korostaessa puolueettomuuspolitiikkaansa ja kauppapoliittisten etujen ensisijaisuutta. Tästä paljon huomiota herättäneenä osoituksena on pidetty ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen vierailua ensimmäisenä länsimaalaisena ministerinä Kiinassa Tiananmenin tapahtumien jälkeen.

1.1. Suomi lähtee Kiinaan

Mauno Koiviston valinta presidentiksi vuonna 1982 johti hallinnon institutionalisoitumisen vahvistumiseen ja hallituksen valta kasvoi. Tästä huolimatta Koiviston valta erityisesti ulkopoliitikassa pysyi ratkaisevana. Neuvostoliiton-suhteet pysyivät edelleen ykkössijalla, mutta Koivisto painotti pragmaattiseksi kuvatussa ulkopoliitikassaan enemmän monenkeskistä diplomatiata. Suomen ulkopoliitiikan toimintakulttuuri myös pysyi erilaisena kuin muiden Pohjoismaiden. Koiviston mukaan niiden oli tapana ottaa "kovin äkkiä kantoja ja tunnepitoisemmin kuin mitä maailmalla yleensä otetaan". Vaikka tässä oli Koiviston mukaan myönteisiäkin puolia, niin se vaikeutti hänen mukaansa yhteisten linjanvetojen muodostamista.¹³

¹³ Kaustinen 2015, 8-9.

Kekkosen kauden loppupuolella diplomaattisuhteiden 30-vuotisjuhlapuheiden korulauseista huolimatta Kiinasta ei ollut 1980-luvun alussa Suomeen tungosta – tai toisinpäin, siitäkään huolimatta, että varapääministeri Geng Biao teki historiallisen vierailun myös Suomeen Pohjoismaiden kiertueellaan 1979. Hiljaiselosta huolimatta esimerkiksi halpakorkoisista luotoista riippuvaisella metsälällä yhteistyö syveni, mutta Kiinan markkinoiden osuus Suomen viennistä pysyi 0,5% tuntumassa 1980-luvun alkuvuosina. Samaan aikaan Neuvostoliiton suhteet Kiinan alkoivat vähitellen normalisoitumaan, jolloin Suomenkin suhtautuminen Kiinaan alkoi muuttua varovaisen myönteiseksi myös poliittisella tasolla. Valtiosihteeri Matti Tuovinen käynti Pekingissä aloitti aktiivisemmän ulkoministeriö-tason vierailuvaihdon Suomen ja Kiinan välillä vuonna 1982.¹⁴

Vähittäisestä aktivoitumisesta huolimatta pääministeri Zhao Ziyang jätti Suomen väliin vieraillessaan Pohjoismaissa vuonna 1984. Suomen suurlähetystön analyysin mukaan tämä johtui Suomen matalasta Kiina-profiilista ja toisaalta myös kiinalaisten negatiivista kokemuksista Suomessa. Neuvostomieliset suomalaiskommunistit olivat huudelleet Gengille törkeyksiä tämän vierailun aikana, ja Kekkonen ei ollut suostunut ottaman vastaan parlamenttivaltuuskunnan johtajaa vuonna 1981. Kauppapolitiikka oli kuitenkin ratkaisevassa roolissa jo 1980-luvun alussa, ja edullisten luottojen puute verrattuna kilpailijamaihin nähtiinkin kuitenkin kaikista suurimpana syyllisenä suhteiden alennustilaan.¹⁵

Lopulta käänne parempaan kuitenkin tapahtui, kun ulkoministeri Paavo Väyrynen vieraili Kiinassa vuonna 1984. Hän oli jo edellisvuonna tavannut ulkoministeri Wu Xueqianin YK:n yleiskokouksessa, jossa Wu oli todennut Taiwanin ja Afganistanin kysymysten hiertävän Kiinan suhteita molempiin suurvaltoihin. Suurvaltapolitiikan kipukohdat näkyivät avautumisesta huolimatta edelleen myös Suomen ja Kiinan suhteissa, ja sekä Väyrynen että Koivisto kävivät selittelemässä vierailun taustoja Neuvostoliiton suurlähetystössä. Itänaapurista kysyttiin, että "kuinka Paavo voit mennä Kiinaan, etkö tiedä, että Neuvostoliitolla ja Kiinalla on huonot välit?" Kiinan-vierailua on kuitenkin lopulta pidetty osoituksena siitä, että "kolmansien maiden" ei enää annettu vaikuttaa Suomen ja Kiinan lähentymiseen. Henkilökohtaisella tasolla Kiinan-matka oli ollut Väyrykselle pitkäaikainen haave.¹⁶

14 Arho Havren 2009, 193-195

15 Kaustinen 2015, 20-21.

16 Arho-Havren 2009, 195-197.

Vierailun aikana ulkoministeri Wu Xueqian kysyi Väyryseltä, oliko Karjalan valtiota olemassa. Tämä voitiin tulkita olleen osa kiinalaisten yhtenäisyysajattelua, koska Kiinakin oli lähihistoriassaan menettänyt alueitaan ulkovalloille. Tosin tämän voi katsoa myös osoittaneen Suomen ja Kiinan suhteiden puutteellisuuden, kun kiinalainen osapuoli oli näin huonosti informoitunut. Kaikesta huolimatta tervetuliaspuheensa perusteella Wu oli ilmeisesti perehtynyt ainakin kansalliseepos Kalevalaan, jonka kiinankielinen nimi "*Sankarien Valtakunta*" hänen mukaansa muistutti Suomen "urhoollisesta taistelusta itsenäisyytensä puolesta". Kiinan ulkoministeri toi puhessaan vahvasti esille myös Dengin kaudella uudelleenherätetyt "rauhanomaisen rinnakkaiselon viisi peruseriaatetta¹⁷", joiden osalta Suomea pidettiin jonkinasteisena mallimaana. Lisäksi arvostusta Suomean kohtaan osoitti se, että ulkoministereiden väliset keskustelut venyivät yli suunnittelun ajan, mikä on Arho Havrenin mukaan kiinalaisille hyvin "epätavallista käytöstä ja vastoin paikallista etikettiä". Vielä loppuhuipennuksena Väyrynen tapasi pääministeri Zhao Ziyangin tämän virka-asunnolla maan ylimmän johdon "uudessa kielletyssä kaupungissa", joka Väyrysen tietojen mukaan oli kiinalaisilta erityinen huomionosoitus Suomea kohtaan.¹⁸

Kauppapoliittisissa keskusteluissa kiinalaiset painottivat jälleen kerran halpojen kehitysluottojen merkitystä kovasti kilpailuilla markkinoilla. Suomi oli tältä osin vielä perässä useita kilpailijamaitaan, mutta vierailua on pidetty selvänä menestyksenä, kun maiden välinen kauppa enemmän kuin tuplaamntui vuoden 1984 aikana. Loppuvuonna talouskysymykset nousivat vielä uudelleen keskiöön, kun ulkomaankauppaministeriö Jermu Laineen vierailun aikana allekirjoitettiin sopimukset investointien suojasta Suomen ja Kiinan välillä sekä ensimmäisestä yhteisyrityksestä, kun Raute Oy:stä ja Finnfundista tuli osakkaita erikoisvaneritehtaassa. Ulkoministeri Wu Xueqian puolestaan vieraili Suomessa toukokuussa 1986, jolloin allekirjoitettiin kaksinkertaisen verotuksen estävä sopimus ja luotiin näin välttämätön sopimus pohja taloussuhteiden jatkokehitystä ajatellen.¹⁹

Gorbatschovin valtaannousun jälkeen Suomen ja Kiinan suhteiden voi katsoa lähentyneen samaa tahtia kuin Neuvostoliiton ja Kiinan. Samoihin aikoihin Kiinan mahdollisuuksiin pitkälti välinpitämättömästi suhtautunut talouselämä alkoi näkemään tämän jättiläisvaltion tarjoamat mahdollisuudet. Presidentti Li Xinnianin Kiina tosin ilmoitti 1985 täysin yllättäen eduskunnan

17 Näitä ovat molemmipuolinen alueellinen koskemattomuus, hyökkäämättömyys, molemminpuolinen sisäisiin asioihin puuttumattomuus, tasa-arvo ja molemminpuolinen etu sekä rauhanomainen rinnakkaiselo.

18 Arho Havren 2009, 200.

19 Arho-Havren 2009, 200, 202.

valtuuskunnalle, että sen oma aktiivisuuskin oli takavuosina ollut puutteellinen, kun Kiina oli hoitanut maiden välisiä suhteita liikaa Neuvostoliittoon nojaten. Nyt uudistusmielisen pääsihteerin Hu Yaobangin kaudella liennytyksen henki oli noussut Kiinan ulkopoliitikassa. Ilmapiiri oli jopa niin avautunut, että muutoksena aikaisempaan ulkoministeri Wu kritisoi suomalaisvaltuuskunnalle suoraan Kiinan aikaisempaa äärivasemmistolaisista politiikkaa, jonka seurauksena oli "*murhattu omia ihmisiä*". Suomea ylistettiin jälleen kerran eräänlaisena malliesimerkkinä, jonka puolueettomuuspolitiikka rinnastettiin Kiinan "sitoutumattomaan" ulkopoliittikkaan, vaikka yhteiskuntajärjestelmät ja monet näkemykset kansainvälisillä foorumeilla erosivatkin toisistaan.²⁰

Ensimmäisenän pääministerivierailun vuoro oli vuonna 1986, Kalevi Sorsan toimesta. Uudessa kansainvälispoliittisessa tilanteessa oli Sorsan mukaan nyt mahdollista alkaa panostaa Kiinan suhteisiin. Pääministeri Zhao Ziyang totesi Suomella ja Kiinalla olevan samansuuntaiset näkemykset maailman tilasta. Sorsan mukaan kaikilla mailla – myös pienillä – oli velvollisuus harjoittaa aktiivista ulkopoliittikkaa ja Suomen liittoutumattomuus ei suinkaan tarkoittanut sitä, että se olisi ollut vain sivustakatsoja. Kiinalaiset toivat myös tällä kertaa esille arvostuksensa Suomen ulkopoliittista linjaa kohtaan. Patriarkka Deng Xiaopingin mukaan maiden väliset suhteet olivat edellisinä vuosikymmeninä eläneet hiljaiseloa, mutta hän muisti silti mainita mantran Suomen varhaisesta tunnustuksesta.²¹

Sorsan mukana Kiinaan matkasi liikemiesvaltuuskunta ja vierailun aikana allekirjoitettiin IVO Internationalin kaukolämpöhanke. Tämän lisäksi Sorsan läsnäollessa solmittiin myös sopimukset tieteellis-teknisestä yhteistyöstä ja sekaluottojärjestelmästä, jossa Suomi antoi Kiinalle 50 miljoonaa markkaa kehitysluottona "lannoitustutkimukseen, paperitehtaan uusimiseen ja maitotaloustutkimukseen". Lopuksi pääministeri Zhao otti iloisena vastaan kutsun "kauniiseen, vauraaseen pohjolan maahan". Sisäpoliittisten myllerryksien seurauksena Zhao Ziyang ei kuitenkaan koskaan tulisi vierailemaan Suomessa. Loppupuheenvuorossaan Sorsa korosti korkean tason henkilökohtaisten tapaamisten ja keskustelujen merkitystä suhteiden jatkoa ajatellen.²²

Vuoden 1985 40. YK:n yleiskokouksen yhteydessä pääministeri Zhao Ziyang esitti vierailukutsun presidentti Mauno Koivistolle. Koivisto kirjoitti muistelmissaan, että kansainvälinen tilanne oli nyt

20 Arho Havren 2009, 203-206.

21 Arho Havren 2009, 207-209.

22 Arho Havren 2009, 209-210.

selvästi muuttunut, kun "Kiinan ja Neuvostoliiton välillä ei ollut enää avointa konfliktia". Lopulta Suomen presidentin ensimmäinen Kiinan-vierailu toteutui lokakuussa 1988. Historiallisuutta korosti vielä sekin, että kyseessä oli vasta toinen Suomen presidentin vierailu Aasiaan. Seurueeseen kuuluivat ulkoministeri Kalevi Sorsa ja ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen. Koivisto tapasi presidentti Yang Shangkunin, pääministeri Li Pengin, Kiinan päämiehen Deng Xiaopengin ja puoluesihteerin Zhao Ziyangin.²³ Jo iäkäs Deng Xiaoping otti enää harvoin vastaan ulkomaalaisia vieraita, mutta kiinalaiset halusivat kuitenkin tällaisen tapaamisen järjestää jo vuonna 1950 Kiinan tunnustaneelle Suomen valtiopäämiehelle. Pekingin lisäksi Koivisto teki maakuntakierroksen Xi'aniin, Guangzhouhun, Yanbuniin, Shenzheniin ja Hongkongiin.²⁴

Jo vuotta ennen matkaa tilastokeskuksen pääjohtaja Olavi E. Niitamo oli esiintynyt erittäin optimistisena Kiina-eksperttinä ja raportoinut presidentille Kiinan ohittavan taloudellisesti Yhdysvaltojen, Neuvostoliiton ja Japanin kaltaiset suurvallat vuosituhannen vaihteen aikoihin. Niitamo myös painotti, että Kiinan kulttuurista juontuen se ei tulisi ikinä unohtamaan varhaisia ystäviään – tai "unohtajiaan". Tilastokeskuksen lisäksi alueen asiantuntijoista koottu epävirallinen Itä-Aasian työryhmä ylisti alueen tarjoamia taloudellisia mahdollisuuksia, joista kilpailtaessa Suomi voisi käyttää hyödykseen pohjoisten alueiden asiantuntemustaan. Tarvittaisiin kuitenkin aktiivista ja monipuolista vierailuvaihtoa ettei näistä jäätäisi paitsi.²⁵

Keskustelussaan presidentti Yang Shangkunin kanssa Koivisto toi esille Suomen ulkopoliittikan perinteisen eurooppakeskeisyyden. Huomionarvoisesti matka ei herättänytkaan kovin suurta mielenkiintoa Suomessa, ja Helsingin Sanomat keskittyi juuri vierailua ennen lähinnä Kiinan "talouskokeilun" kritisoimiseen. Koivistoon Kiinan talouskehitys oli kuitenkin tehnyt vaikutuksen, siitä huolimatta, että kiinalaisisännät kertoivat yleisen optimismin lisäksi avoimesti talouden ylikuumenemisestä ja inflaation kiihtymisestä.²⁶

Kiinaan suuntautui jo näihin aikoihin niin runsas vierailijoiden tulva, että monet keskustelut jäivät isäntien kiireiden takia melko lyhyiksi. Tästä huolimatta Kiina asettui kuitenkin ensimmäisenä turvallisuusneuvoston pysyvänä jäsenenä tukemaan Suomea sen vaihtuvaksi jäseneksi, jota suomalaiset pitivät merkittävänä edistysaskeleena. Suomi pääsi turvallisuusneuvostoon vuonna

23 Arho Havren 2009, 210-212; Kaustinen 2015, 24.

24 Mansala 2020, 132.

25 Järvenpää 2016, 39-40.

26 Arho-Havren 2009, 210-212.

1989. Matkan jälkeen Koivisto korosti Kiinan kasvavaa roolia "moninapaistuvassa maailmassa", jossa sen kehittyvä talous ja varsinkin suhteet kolmanteen maailmaan tulisivat näyttämään entistä suurempaa roolia.²⁷

Vierailun aikana syntyi myös jonkinasteinen diplomaattinen selkkäus, kun ulkoministeri Sorsa kertoi suomalaismedialle Deng Xiaopingin puhuneen Kiinan ja Neuvostoliiton tulevasta huippukokouksesta. Todellisuudessa kokousta vasta valmisteltiin ulkoministeritasolla, joten asian julkistaminen oli jossain määrin ennen aikaista. Tutkimuksessa on esitetty tulkintoja, joiden mukaan Kiinaa uhkasi kasvojen menetys tällaisten julistuksen seurauksena, kun näytti siltä, että se oli suostumassa huippukokoukseen ennen kuin kaikkia vuosia julkisuudessa esiintyneitä ennakkoehtoja ei oltu täytetty. Koiviston mukaan Deng puhuikin "ensin kymmenen minuuttia Venäjän synneistä ja sen jälkeen toiset kymmenen minuuttia Neuvostoliiton synneistä Kiinaa vastaan".²⁸ Dengin yksinpuhelu hänen mukaansa "parhaassa iässä olevalle" Koivistolle kesti puoli tuntia. Lopuksi Deng Xiaoping totesi: "Olen nyt puhunut ehkä liian pitkään".²⁹

Tiibetin tilanne uhkasi myös vaikuttaa vierailun kulkuun. 1980-luvun aikana suurlähetystö oli tehnyt säännöllisiä tutustumismatkoja maakuntaan. Tästä huolimatta raporteissa keskityttiin lähinnä kauppapoliittisten mahdollisuuksien kartuttamiseen. Suomalais-tiibetiläinen kulttuuriseura oli kutsunut Dalai laman vierailulle samaan aikaan, kun Koivisto oli Kiinassa. Suurlähetystö oli etukäteen "protestoinut asiasta", mutta ulkoministeriö korosti vierailun epäpoliittisuutta. Lopulta vierailu saatiin järjestettyä eri aikaan ja Koivisto ei ottanut Tiibetiä puheeksi kiinalaisisäntien kanssa. On huomattavaa, että ihmisoikeuskysymyksiä tai vaikkapa sisäistä valtataistelua ja korruptiota ei muutenkaan otettu erityisesti esille 1980-luvulla. Aikaisemmassa tutkimuksessa on esitetty suomalaisten todennäköisesti pitäneen näitä ikään kuin kasvukipuina, jotka taloudellisen kehityksen myötä hellittäisivät.³⁰

27 Arho Havren 2009, 213-215.

28 Arho-Havren 213-214.

29 Mansala 2020, 133, 134-135.

30 Kaustinen 2015, 30-32.

1.2. Kiinan sisäiset tapahtumat ja niiden tulkinta

Uudistuspolitiikan käynnistymisen jälkeen Kiina avautui ulkomaailmaan kaikilla tasoilla 1980-luvulla. Nopea talouskasvu johti vähitellen talouden ylikuumenemiseen. Tuhannet nuoret lähetettiin opiskelemaan ulkomaille ja mediaympäristö vapautui huomattavasti. Yliopistoissa alkoikin syntyä yhteiskuntakriittistä liikehdintää. Puoluejohto puolestaan alkoi aikaisempaa selvemmin jakaantua uudistusmielisiin ja konservatiiveihin. Kiinassa vuorottelivat poliittiset suojasäät ja pakkaskaudet, ja Deng teki piti ohjat käsissään tehden kompromisseja kumpaankin suuntaan. Vanhoillisetkaan eivät halunneet palata aikaisempaan "maolaiseen" yhteiskuntaan, mutta he pyrkivät laittamaan jarruja talouskehitykselle ja suhtautuivat kielteisesti opiskelijoiden vaatimuksiin. Dengiä pidettiin lännessä yleisesti reformistina myös poliittisesti, mutta hänen muotoilemansa "neljä perimmäistä periaatetta"³¹ vannoivat KKP:n yksinvallan puolesta, mikä takasi konservatiivien tuen.³²

Opiskelijoiden mielenosoituksellinen liikehdintä alkoi varsinaisesti vuosien 1986-1987 vaihteessa, vaikka jo aikaisemmin vastaavaa oli jo esiintynyt rajallisessa määrin. Demokratiavaatimuksista huolimatta suurlähetystö arvioi taustalla olleen ennen kaikkea taloudelliset haasteet, kuten nopeasti kasvaneen inflaation. Deng oli todellisuudessa liikehdintää vastaan, mutta raportoinnissa se tulkittiin vielä poliittisestikin liberaalina pidetyn kiinalaisjohtajan keinona vähentää puolueen valtaa talouselämässä. On ilmeistä, että tässä vaiheessa suurlähetystö aliarvioi lopulta satoihin kaupunkeihin levinneiden mielenilmausten laajudeen. Vaikka mielenosoitukset jatkuivat vielä 1988, niin raportit keskittyivät lähinnä Kiinan talouteen ja Koiviston tulevaan vierailuun. Suurlähettiläs Risto Hyvärinen ei nähnyt opiskelijaliikehdintää merkittävänä tekijänä ja hän painotti niitä lähinnä osana puoluejohdon- ja byrokratian kulissien takaisia linjavetoja analysoidessaan.³³

Mielenosoitukset saivat jo tässä vaiheessa kansainvälisen ulottuvuuden, kun ne kohdistuivat sekä Japania että ulkomaisia opiskelijoita vastaan. Japaninvastaisuus juonsi juurensa toisen maailmansodan ankarasta miehityskaudesta, ja mielenosoittajat painostivat Kiinan hallitusta toimiin, kun Japanin pääministeri vieraili kaatuneita japanilaissotilaita kunnioittavalla Yasukuni-pyhätöllä.³⁴

31 Nämä olivat sosialistisella tiellä pysyminen, kansandemokraattinen diktatuuri, Kiinan kommunistisen puolueen johtoasema, ja Mao Zedongin ajattelu sekä marxismi-leninismi.

32 Arho-Havren 2009, 216-217; Kaustinen 2015, 26-28.

33 Kaustinen 2015, 33-36; 38.

34 Kaustinen 2015, 35.

1980-jälkipuoliskolla nähtiin myös välikohtaus Nanjingissa, kun ulkomaisten, pääosin afrikkalaistaustaisten, opiskelijoiden häiriö- ja väkivaltakäyttäytymiseen vedoten kiinalaiset opiskelijat lähtivät kaduille osoittamaan mieltään. Myrskyn silmään joutui myös yksi suomalaisopiskelija, mutta hänet vapautettiin viiden päivän jälkeen. Kiinan suurlähetystöstä käytiin selittämässä tapahtumia Suomen ulkoministeriössä. Taustalla kerrottiin olleen muutamien "vähäistä järkeä" ja "suurta vihamielisyyttä" osoittaneiden afrikkalaisopiskelijoiden rettelöinti. Kiinalaisdiplomaatin mukaan kaikki ulkomaalaiset opiskelijat oli niiden turvallisuuden takaamiseksi siirretty vierastaloon suojaan. Tämä oli kuitenkin lopulta joutunut ulkomaalaisten opiskelijoiden valtaamaksi, jolloin poliisi oli "suurta itsehillintää" osoittaen "ryntynyt toteuttamaan lakia". Helsingin yliopiston ylioppilaskunta esitti tapahtumien johdosta kirjelmän Kiinan suurlähetystölle ja se myös järjesti mielenosoituksen lähetystön edustalla. Taustalla on katsottu olleen ulkomaalaisten opiskelijoiden paremmat elinolosuhteet ja kiinalaisopiskelijoiden "yleisen valmiuden osoittaa mieltään". Myöhemmin vastaavanlaisia mielenosoituksia esiintyi myös muissa kaupungeissa.³⁵

Suurlähetystön raporteissa faktionalismin monimutkaisista käänteistä otettiin selkoa varsin aktiivisesti, mutta luotettavaa tietoa oli edelleen jossain määrin vaikea saada, mikä johti toisaalta liian mustavalkoiseen käsitykseen ryhmittymien muuttumattomuudesta ja toisaalta silloin tällöin myös suoranaisiin virhearviointeihin. Tällaisena on pidetty esimerkiksi mainintaa vuodelta 1987, jonka mukaan kaupunkilaisväestöllä ei ollut poliittista merkitystä, vaikka tässä vaiheessa vielä verrattain pienestä määrästä huolimatta niihin oli keskittynyt suurin osa Kiinan teollisuudesta kuin myös yhteiskunnallisesta tyytymättömyydestä.³⁶

Uudistusmielisenä pidetty puoluesihteri Hu Yaobang joutui konservatiivien kasvavan kritiikin johdosta eroamaan 1987, ja hänen tilalleen valittiin entinen pääministeri Zhao Ziyang, joka oli Hun tapaan myös Dengin suojatti. Konservatiivien mukaan Hu oli epäonnistunut mielenosoitusten tukahduttamisessa. Tilanne oli suurlähetystölle ilmeisen epäselvä, sillä aluksi raportoitiin uudeksi pääministeriksi valitun Tianjinin uudistusmielisen pormestari Li Ruihuan. Lopulta tasapainotteluratkaisuna virkaan valittiin kuitenkin konservatiivi Li Peng, joka oli myös edeltäjiää selvästi nuorempi. Samassa yhteydessä tehtiin salainen päätös puolueveteraanien vaikutusvallan kasvattamisesta tärkeissä päätöksissä. Tämä myöhemmin merkittävään roolin nousut muutos jäi

35 Kaustinen 2015, 37-38.

36 Kaustinen 2015, 29.

luonnollisesti myös suurlähetystölle mysteeriksi ja osoitti tiedonsaannin rajat uudistusajan Kiinassa.³⁷

Loppuvuodesta 1988 alkaen suurlähetystön raportointi kiinnitti entistä enemmän huomiota talousongelmiin, joiden seurauksena Kiinan uskottiin pyrkivän hidatamaan kasvuvauhtia. Poliittisen kriisin syntyyn ei kuitenkaan uskottu ja toisinajattelijoiden merkitystä ei juuri noteerattu. Tilanne alkoi kuitenkin todellisuudessa muuttua nopeasti, kun Hu Yaobang kuoli yllättäen sydänkohtaukseen huhtikuussa 1989. Suomalaiset eivät pitäneet tästä seuranneita opiskelijoiden mielenilmauksia yllättävinä, mutta silti ilmeisen vähäpätöisinä. Suurlähetystö myös piti Hun muistotilaisuutta erinomaisena kunnianosoituksena ja se odotti mielenilmausten vähitellen rauhoittuvan.³⁸

Hun kuoleman johdosta suuret opiskelijajoukot kokoontuivat Taivaallisen rauhan aukiolle pitämään muistotilaisuuksia ja samalla vaatimaan Kiinan demokratisoitumista. Pitkään jatkuneet mielenosoitukset eskaloituivat lopulta nälkälakoiksi ja suhtautuminen mielenosoittajiin johti myös jakautumiseen puolueen sisällä.³⁹

Puoluejohdon jakaantuminen syveni mielenosoitusten jatkuessa. Deng piti liikehdintää pienen joukon juonena sosialistisen järjestelmän tuhoamiseksi verraten sitä Lin tapaan Puolan Solidaarisuus-ammattiliittoon. Dengin mukaan tarvittaessa piti olla valmis voimatoimiin, koska myönnytykset johtaisivat vain uusiin myönnytyksiin. Kansan Päivälehdessä piti opiskelijaliikettä "salaliittona", joka pyrki aiheuttamaan sekasortoa. Tämä johti mielenosoitusten laajenemiseen, vaikkakin suurlähetystö kuvaili tunnelmaa rauhalliseksi ja jopa "iloiseksi". Hallituksenvastaiset iskulauseetkin olivat muuttuneet myönteiseksi, joskin tätä on myöhemmin pidetty mahdollisesti "taktisena ironiana". Vaikka mielenosoitus oli luvaton, niin hallituksen kerrottiin vielä suhtautuvan siihen maltillisesti. Samanaikaisesti Zhao palasi ulkomailta ja hän pyrki heti sovintoon opiskelijoiden kanssa. Myös uusi Kansan Päivälehdessä piti sovinnollisempi, mutta siinä korostettiin vakauden merkitystä ja näin asetettiin demokratialle rajat. Sovittelevampi linja kuitenkin epäonnistui, kun puolueen sisäiset erimielisyydet huomattuaan myös toimittajat ja työläiset liittyivät mielenosoittajien joukkoon.⁴⁰

37 Kaustinen 2015, 29-30; Mansala 2020, 139-140.

38 Kaustinen 2015, 40-41.

39 Arho-Havren 2009, 216-217.

40 Kaustinen 2015, 42-44.

Toukokuun alussa Pekingissä järjestettiin Aasian kehityspankin konferenssi. Suurlähetystö oli olettanut, että Tiananmenin aukio olisi tätä ennen tyhjennetty – tai vapaaehtoisesti tyhjentyneet mielenosoitusinnon laantuessa. Liikkeen johdon hajaannuksen takia mielenosoittajien määrä kyllä hetkellisesti hupenikin, mutta jatkoi pian sen jälkeen laajentumistaan. Näлкä- ja istumalakko herätti laajaa huomiota kaupungilaisten keskuudessa.⁴¹

Tilanne alkoi lopulta kärjistymään Gorbatschovin historiallisen Kiinan-vierailun aikana toukokuun puolivälissä. Vierailu toi Pekingiin runsaasti ulkomaalaisia toimittajia, joten mielenosoittajat uskoivat puoluejohdon välttävän kovia otteita. Tervetuliasseremoniat oli pakko pitää Tiananmenin sijasta lentokentällä ja Kansankongressiin täytyi kulkea takakautta, mikä oli nöyryyttävää Kiinan johdolle.⁴²

Raportoinnissa mielenosoituksia kuvattiin vappukulkueeksi. Suurlähetystö ei kuitenkaan tiennyt, että Zhao Ziyang olisi sairaalassa käydessään luvannut siellä olleille nälkälakkolaisille, että vastatoimiin ei ryhdyttäisi, jos lakkoilu lopetettaisiin välittömästi. On esitetty, että enemmistö opiskelijoista olisi tähän saattanut suostua, mutta radikaalimmat olivat toista mieltä. Samaan aikaan myös puoluejohdon enemmistö oli päättänyt, että Kansan Päivälehden ensimmäisen pääkirjoituksen kannasta ei saanut perääntyä. Deng oli samalla ehdottanut sotatilaan siirtymistä, jonka seurauksena Zhao jätti eroanomuksensa. Tähän ei kuitenkaan suosuttu, jotta puoluejohdon syvenevä erimielisyys ei olisi tullut esille.⁴³

Tässä vaiheessa suurlähetystö katsoi tilanteen rauhoittuneen, vaikka opiskelijat olivat esittäneet lisävaatimuksina Kansan Päivälehden anteeksipyyntöä ja KKP:n julistusta siitä, että Kiina ei johtaisi kukaan yksittäinen henkilö. Tässä vaiheessa kuitenkin tunnustettiin tilanteen muuttuvan pian kestävämmäksi, koska hallituksen oli mahdoton suostua tällaisiin vaatimuksiin eikä nälkälakkolaisia voitu enää pitää "rationaalisina dialogikumppaneina". Myös Pekingin kaupungin huollon nähtiin olevan pian vaarassa, joten toimiin aukion tyhjentämiseksi oli pian pakko ryhtyä. Tämä osoittautui oikeaksi arvioksi ja samanaikaisesti Zhao Ziyang vedettiin pois julkisuudesta.⁴⁴

41 Kaustinen 2015, 45.

42 Mansala 2020, 144.

43 Kaustinen 2015, 46-47.

44 Kaustinen 2015, 47.

Toukokuun 19. ja 20. päivän välisenä yönä väkijoukot estivät väkivallattomasti armeijan aseistamattomien panssariajoneuvojen pääsyn keskustaan, jonka jälkeen Pekingiin julistettiin sotatila. Suurlähetystö kuvaili tilannetta rauhallisena, mutta kaupungin ulkopuolelta kotoisin olevien sotilaiden astumisen näyttämölle vääjäämättömänä, kun paikallinen poliisikin oli lähinnä tukenut mielenosoituksia. Sotatilasta huolimatta voimatoinimet odottivat edelleen itseään, mikä johti mielenosoitusten leviämisen kaikkiin väestöryhmiin uudistuksista hyötyneitä maanviljelijöitä lukuunottamatta. Suurlähetystö kuvaili sotatilajulistuksen olleen ylilyönti, uskoen hallituksen pyrkivän "väsytystaktiikkaan".⁴⁵

Rauhallisuudesta huolimatta viestiyhteyksien katkeamista pelättiin, joten lähetystö oli järjestänyt radioyhteyden Helsinkiin. Pari päivää myöhemmin raportoitiin suurten armeijakuntien ryhmittymän Pekingin ympärille. Myös Xi'anin mielenosoituksista kerrottiin, mutta Valmetin paperikonetehtaalla toiminta jatkui normaalisti. Suurlähetystön evakuointiinkin oltiin kuitenkin varauduttu lentoja varaamalla. Armeijan passiivisuudesta johtuen todennäköisimpänä skenaariona kriisin ratkaisemiseksi pidettiin tiettyjen taustahahmojen pidätyksiä.⁴⁶ Lokakuussa Pekingin suurlähettilääksi siirtyvän Arto Mansalan tutustumismatkaa ei myöskään nähty syynä peruuttaa ja kauppa- ja teollisuusministeri Ilkka Suomisen vierailu oli juuri päättynyt onnistuneesti. Suomiselle oli kerrottu, että "kapitalistinen liikehdintä" aiottiin kukistaa "voimakkaalla iskulla".⁴⁷

Suurlähetystö toi toistuvasti esille puoluejohdon lausunnot "pienen joukon" salaliitosta, mielenosoitusten rauhallisuudesta ja "virkavallan pidättyvyydestä". Pekingin ulkopuolisista tapahtumista kerrottiin vain vähän. Tapahtumien päivittäinen raportointi jopa lopetettiin ja kesäkuussa uskottiin mielenosoitusten pian loppuvan. Pitkälle meneviin ennustuksiin ei tohdittu ryhtyä, mutta pitkäaikaista pidättyvyyttä nähtiin osoituksena siitä, että tilanne ei todennäköisesti tulisi eskaloitumaan. Tosin pian huomattiin, että väsyttämistaktiikka oli epäonnistunut, koska liikehdintä oli taas kasvussa.⁴⁸

Väkivaltaisuudet alkoivat 2. kesäkuuta, kun poliisin jeeppi ajoi vahingossa jalkakäytävälle ja tappoi kolme ihmistä. Tämä johti uutispimennon aikana huhuihin armeijan tahallisesta hyökkäyksestä, mikä johti yhteenottoihin ja sotilaiden pahoinpitelyihin. Kyynelkaasua käytettiin ensimmäistä

45 Kaustinen 2015, 47-49.

46 Kaustinen 2015, 49-50.

47 Mansala 2020, 145-147.

48 Kaustinen 2015, 51-52.

kertaa ja Tiananmenilla opiskelijat valmistautuivat väkivaltaisiin yhteenottoihin. Deng Xiaoping katsoi tilanteen nyt karkaavan hallinnasta, jonka seurauksena voimankäyttöön siirtymistä pidettiin välttämättömänä, vaikkakin vieläkin aivan viimeisenä keinona, jos aukio ei varoituksista huolimatta tyhjenisi. Tehtävän suorittaminen tiukan aikarajan sisällä oli kuitenkin ilmeisen mahdotonta jo väenpaljoudestakin johtuen.⁴⁹

Tilanne oli kokonaisuudessaan sekasortoinen. Aluksi käytettiin kyynelkaasua, kumiluoteja ja varoituslaukauksia. Sotilaille ei edes oltu annettu selkeitä ohjeita kovien ammusten käytöstä ja osalla joukoista niitä ei ollut lainkaan. Pekingin länsiosissa joukot olivat jääneet tuntikausiksi jumiin, mikä lopulta johti ensimmäisiin kuolonuhreihin. Paikoitellen sotilaiden nähtiin ampuvan kiistatta vaarattomia ihmisiä, toisaalla kiinnisaatuja sotilaita hirtettiin ja poltettiin kuoliaaksi. Nykytutkimuksen mukaan ilmeisesti kukaan ei kuollut itse Tiananmenin aukiolla ja ulkomaalaiset diplomaatit saivat jopa kulkea siellä vapaasti aukion tyhjentämiseen saakka.⁵⁰

49 Kaustinen 2015, 53-55.

50 Kaustinen 2015, 55-56.

1.3. Suomen reaktio

Suurlähetystön tiedonsaanti oli Pekingin väkivaltaisuuksien eskaloitumisen jälkeen aluksi rajallista. Tilanteen kuvaltiin olevan suhteellisen rauhallinen diplomaattialueella Pekingin itäosassa, vaikka yöllä oli kuullut konetuliaseiden laukauksia usean tunnin ajan. Kuolonuhrien määrän arveltiin liikkuvan "kymmenissä". Tilanteen vakavuus alkoi vähitellen vajeta, mutta sen uskottiin silti olevan rauhoittumaan päin. Edes Ulkoministeriön matkustiedotteessa ei vielä suositeltu Kiinan vierailun siirtämistä.⁵¹

Suomen poliittisen johdon reaktio oli myös hyvin rauhallinen. Finnair keskeytti lennot kesän ajaksi, mutta Suomi-Kiina-kauppayhdistys järjesti jo syksyllä ensimmäisen länsimaalaisen kauppavaltuuskunnan matkan Pekingiin. Vastaanotto olikin näyttävä ja kiinalaisten mukaan "jos Suomesta löytyisi riittävästi kapasiteettia, Kiinan koko länsikauppa siirrettäisiin Suomen kanssa tehtäväksi". Ulkoministeri Pertti Paasion mukaan Suomessa "tällaista väkivallan käyttöä oli mahdoton ymmärtää". Presidentti Koivisto kirjoitti muistelmissaan, että kovassa paineessa hallitukselta odotettiin pelkän arvostelun lisäksi suoranaista tuomitsemista. Hänen mukaansa Suomi ei kuitenkaan koskaan ollut "esiintynyt maailmalla tuomarina". Kirjeessään pääministeri Li Pengille Koivisto totesi, että

"Kiinan sisäiset tapahtumat...ovat kovin tuskalliset seurata. Myös me Kiinan ystävät olemme saaneet ottaa iskuja vastaan. [...] Voi olla, että Kiina ei tarvitse muuta maailmaa, mutta olen varma siitä, että muu maailma tarvitsee Kiinaa.[...] Toivon, että ajankohtaiset vaikeudet ovat voitettavissa Kiinan julistaman avautumisen ja demokratian periaatteiden hengessä."

Li korosti vastauksessaan tilanteen olevan hallinassa ja uudistuspolitiikka tulisi jatkumaan entiseen tapaan. Vastauksessaan kansanedustaja Pekka Haaviston kysymykseen hallituksen mahdollisista toimista, ulkoministeri Paasio sanoi, että Suomi ei yleislinjansa mukaisesti suunnitellut "erityisiä pakoteluonteisia toimia yksipuolisesti tai yhdessä muiden valtioiden kanssa". Koivisto painotti Suomen puolueettomuutta: "Olemme pyrkineet olemaan johdonmukaisia siinä suhteessa, että me yleensä emme liittoudu joittenkuitten kanssa joitakuuta vastaan".⁵²

51 Kaustinen 2015, 57; Järvenpää 2016, 47.

52 Arho-Havren 2009, 218-219.

Suomalaislehdistön näkemys Tiananmenin tapahtumista oli kuitenkin paljon kriittisempi. Suomen Kuvalehden pääkirjoituksen erityisen kovasanaisessa tyrmäyksessä tilannetta kuvattiin mustavalkoisesti pimeyden turvassa toimivien raukkamaisten tappokoneiden ja vapautta halajavan nuorison yhteenotoksi. Suomen Kuvalehti esitti samassa myös tutkimuksessa "huomattavan epäonnistuneeksi" kuvatun ennustuksen siitä, että tästedes opiskelijat keskittyisivät talousuudistuksen sijasta vääjäämättä menestykselliseen KKP:n vallasta syöksemiseen. Helsingin Sanomat sen sijaan puhui huomattavasti rauhallisemmin kymmenistä kuolleista. Suomi-Kiina Seuran julkaisu halusi korostaa itseään jonkinlaisena järjen äänenä. Se toi esille vastustuksensa "moraalisesti" vastenmielisiä tekoja kohtaan, mutta pyrkivän silti välttämään "raflaavia arviointeja vaikeista asioista, mitä tiedotusvälineet tuntuvat haluavan". Lopuksi Kiina Sanoin ja Kuvin uskoi Kiinan uudistuskehityksen kaikesta huolimatta jatkuvan.⁵³

Pohjoismaalaisten suurlähetystöjen välinen yhteydenpito oli kriisin aikaan aktiivista. Kokonaisuudessaan niissä ei oltu turvallisuudesta huolissaan, vaikka Ruotsi olikin alkanut evakuoimaan kansalaisiaan yliopistokampuksilta. Se suhtautui kuitenkin turvapaikanhakijoihin Norjaa ja Tanskaa varauksellisemmin. Kaikista näkyvimpanä välikohtauksena diplomaattialueen läpi ja Suomen suurlähetystön läheltä kulki yhtenä yönä pataljoona, joka marssiessaan tulitti ilmaan. Tämä tulkittiin kehotukseksi pysyä sisätiloissa, varsinkin pimeän aikaan.⁵⁴

Sotatilan aiana tiedonvälitys oli kuitenkin muuttunut niin olemattomaksi, että ulkoministeriötä pyydettiin lähettämään satelliittiviestitysjärjestelmä, käsipuhelimia ja lautasantenni ulkomaalaisten tiedotusvälineiden seurantaan. Tässä vaiheessa matkustamista Kiinaan ei suositeltu, mutta sitä ei myöskään rajoitettu. Vielä 5. kesäkuuta pohjoismaalaisten suurlähettiläiden kokouksessa tultiin kuitenkin siihen johtopäätökseen, että taistelut vielä jatkuivat kaupungin länsiosassa. Arviot kuolonuhreista olivat nousseet 500-2000 henkeen⁵⁵. Raportoinnissa esiintyi vielä tässä vaiheessa myöhemmin perättömäksi osoittautuneita huhuja. Epävarmassa tilanteessa suurlähetystön henkilökunnan keskuudessa esiintyviä "paniikinpoikasia" pyrittiin rauhoittamaan tiedotuskokouksia pitämällä.⁵⁶

53 Kaustinen 2015, 58-59.

54 Järvenpää 2016, 47-48.

55 Arviot ovat vielä nykyäänkin samansuuntaisia.

56 Kaustinen 2015, 63.

Suurlähettiläs Hyvärinen perusti virka-asuuntonsa kommandokeskuksen. Hän oli koulutukseltaan kadettiupseeri ja ollut rintamalla toisen maailmansodan loppuvaiheessa. Iltaisin kokoontui Pekingissä oleskelevia suomalaisia, esimerkiksi toimittajia, keskustelemaan tilanteesta. Kiinassa oleskeli tai asui noin 600 suomalaista. Yhteiskunnan "perusrakenteiden" pettämistä pidettiin mahdollisena, joten ulkoministeriö päätti tarjota kaikille evakuointimahdollisuuden ylimääräisellä Finnairin lennolla. Vallitsevassa tilanteessa ajateltiin, että länsimaalaisten lähteminen pääkaupungista sopisi Kiinan johdolle oikein hyvin. Suurlähetystö keräsi suomalaiset hotelleihin ja suurlähetystön tiloihin. Myös suuri osa suurlähetystön henkilökunnasta ja heidän perheenjäsenistään lopulta evakuoitiin.⁵⁷

Hyvärinen kuvaili Deng Xiaopingin isännöimää asevoimien onnittelutilaisuuden tunnelmaa "vanhainkodin gerontologiseksi matineaksi". "Kaikilla oli maopuvut [...] Tulipa mieleen hakematta Runebergin runo 'Kuningas', jossa Kustaa IV Aadolf saapastelee Kaarle XII:n tamineissa, jotta voitontahtoa syntyisi", hän jatkoi. Pohjimmaisena syyn hän löysi Kiinan historiasta, jossa oltiin säännöllisin väliajoin hajaannuksen ja sisäisten konfliktien kourissa. Toista maailmansotaa edeltänyt "warlordien" aikakin oli vielä monen nykyjohtajan muistissa, "ikämiehiä kun ovat".⁵⁸

Kritiikiltä eivät tosin säästyneet mielenosoittajat ja heidät tukijatkaan. Opiskelijoiden huhtikuusia vaatimuksia Hyvärinen pitin "osittain lapsellisina" ja aseistamattomiin sotilaisiin kohdistunut väkivalta oli osoitus siitä, että julmuus oli "eräs kiinalainen (ja aasialainen) kansallisominaisuus". Suurlähettilään mukaan oli mahdollista, että kuolonuhrit johtuivat vain armeijan "sekoilusta". Uudistuspolitiikka oli johtanut Hyvärisen mukaan uusiin, entistä voimakkaampiin, jakolinjoihin uudistusmielisten ja konservatiivien välillä. Hyvärinen lopuksi suositteli, että "hervittävän munauksen" tehneeseen "Kiina-rukkaan" suhtauduttaisiin ymmärtäväisesti. Suomen tuli noudattaa "vanhoja, viisaita periaatteitaan". Erottautuminen muista Pohjoismaista tehtiin suurlähetystössä selväksi: "Vain tiedoksenne: Norjan taholta esitetty yhteispohjoismaalaista esiintymistä, johon kantamme varauksellinen".⁵⁹

Näin ollen, suurlähetystön raportteihin pohjautuen, ulkoministeri Pertti Paasio laati hallituksen ulkoasiainvaliokunnalle salaisen selonteon Tiananmenin tapahtumista. Taustalla nähtiin olleen

57 Mansala 2020, 151-154.

58 Saapunut salasanoma. 12.6.1989. R-sarjat, Peking. UMA.

59 Kaustinen 2015, 64-66.

monituhatvuotiset historialliset tekijät. Uudistuspolitiikka oli johtanut uusin ristiriitoihin, jotka kärjistyivät Hun erottamisen jälkeen tammikuussa 1987. Raportin mukaan väkivaltaisesta "vallankäyttöperinteestä" huolimatta lopun eskalaatio nähtiin "niin kansallisesti kuin kansainvälisesti onnettomana ja taitamattomana toimenpiteenä". Kahtiajakautuminen nähtiin niin voimakkaana, että jopa sisällissotaa pidettiin mahdollisena. Uudistuspolitiikan hidastumisen ajateltiin olevan selviö. Tällaisia johtopäätöksiä voi myöhempien tapahtumien valossa pitää kyseenalaisina. Mihinkään varsinaisiin sanktotoimiin ei aiottu ryhtyä, mutta aloitteellisuutta pyrittiin välttämään ja eduskunnan valtuuskunnan vierailua siirrettiin.⁶⁰

Suomen suurlähetystö painotti raportissaan, että paikallinen diplomaattikunta "yrityi tolkuttaa pääkaupungeilleen, ettei Kiinaa missään tapauksessa pidä nyt ryhtyä eristämään kansainvälisestä yhteisöstä", koska se johtaisi vaan uudistuspolitiikan hidastumiseen ja "terrorin" kasvuun. Kiina oli jo huomannut Suomen maltillisen suhtautumisen ja tilanne nähtiin kahdenvälisen suhteiden osalta suotuisana. Puhdistusaallon seurauksena pidätettiin kymmeniä tuhansia ihmisiä ja monet joutuivat työleireille.⁶¹

Uusi suurlähettiläs Arto Mansala saapui Kiinaan syyskuussa ja hän jätti valtuuskirjeensä presidentti Yang Shangkunille lokakuussa. Mansalan mukaan ulkoministeri Qian Qichen oli viitannut Koiviston lähettämiin kirjesiin, joiden esittelemään ulkopoliittista linjaa Kiinan johto suuresti arvosti. Qianin mukaan samalla välttyttäisiin väärinkäsityksiltä ja huhujen leviämiseltä. Nämä olivat ilmeisesti nousseet jonkinasteiseksi ongelmaksi esimerkiksi Yhdysvaltojen kanssa, vaikka se aktivoikin suhteitaan Kiinaan monia muita länsimaita nopeammin. Huomionarvoisesti ulkoministeriö oli kuitenkin kieltänyt suurlähetystön osallistumisen Kiinan Kansan vapautusarmeijan 1. elokuuta vietettyyn vuosijuhlaan.⁶²

Tiananmenin tapahtumien seurauksena Zhao Ziyang erotettiin ja puoluejohtajaksi nousseen Jiang Zeminin mukaan kyseessä ei ollut suinkaan mikään murhenäytelmä vaan ainoastaan vastavallankumouksellisen kapinan kukistaminen. Lokakuussa järjestettiin suunnitellusti kansantasavallan 40-vuotisjuhlat, vaikka sotatila olikin edelleen voimassa. Useiden länsimaiden edustajat, Ruotsin, Norjan ja Tanskan suurlähettiläät mukaanluettuna, eivät kuitenkaan osallistuneet

60 Kaustinen 2015, 67-68, 71.

61 Kaustinen 2015, 71, 72.

62 Kaustinen 2015, 74-75.

tilaisuuteen, jossa oli isänmaallista soittoa ja tanssia. Mansala kuitenkin osallistui tähänkin osuuteen, vaikka sanomalehtihaastattelussa hän totesikin Suomen toimien olleen koordinoitua. Mansala osallistui myös seuraavan päivän juhlallisuuksiin, ja Suomi erosi jälleen muista Pohjoismaista. Ulkoministeriön poliittisen osaston päällikö mukaan Suomi noudatti vain "yhteisesti sovittua linjaa" eikä osallistumista tarvinnut siten erikseen perustella. Hänen mukaansa Suomi ei osallistuisi mielenosoituksiin vaan esittäisi kantansa lausuntojen kautta. Suomea arvosteltiin myös talouden asettamista ihmisoikeuksien edelle. Koivisto vastasi seuraavaa:

*"Oletatte meidän ajattelevan, että rahaa kirstuun kilahtaa jos teemme näin ja näin. Meillä ei ole mitään mahdollisuuksia etukäteen tietää, ketkä ovat (Kiinan kansantasavallan 40-vuotisjuhlissa) läsnä ja ketkä eivät. Me... noudatamme sitä politiikkaa, mikä on meille perinnäistä. [...] Mutta on parempi olla johdonmukaisesti jollakin linjalla kuin että orientoidutaan aina sen mukaan, mikä huuto nousee korkeimmaksi."*⁶³

Linjan noudattaminen jatkui, kun ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen suuntasi Kiinaan ensimmäisenä länsimaalaisena ministeri Tiananmenin tapahtumien jälkeen. Kesäkuun myllerryksen aikana suurlähetystö painotti matkan tuovan kaupallisia etuja Suomelle, ja niiden merkityksen sanottiin olevan jopa kasvussa. Matkan mahdollisesti saama erityishuomio kiinalaisten taholta nähtiin lähinnä positiivisena asiana. Toisaalta muiden maiden suhtautumisen ei edes odotettu olevan negatiivinen, päinvastoin näiden ajateltiin toivovan, että joku toimisi päänavaajana.⁶⁴

Matkasta oli sovittu jo vuosi aikaisemmin ja hallitus oli ollut siitä yksimielinen. Myöhemmin Salolainen on useaan otteeseen todennut, että lopullisen päätöksen teki presidentti. Salolaisen mukaan Koivisto oli vielä varmistanut George Bushilta, että vierailusta ei olisi syntynyt "kielteistä reaktiota". Joidenkin lähteiden mukaan on mahdollista, että Salolainen itse ei ollut halukas lähtemään matkalle. Toisaalta arkistoaineiston perusteella Koivisto painotti, että Salolainen sai itse päättää lähtisikö hän Kiinaan vai ei. On myös epävarmaa, oliko Koivisto todella yhteydessä Bushiin. Itse asiassa presidenttien välisen "myyttisen" erityissuhteen todenperäisyys on kokonaisuudessaan kyseenalaistettu. Paasio korosti tiedotusvälineille matkan kaupallisia tarkoituksia. Ulkoministerin mukaan Suomella ei ylipäätään ollut paljoa kokemusta

63 Arho-Havren 220-221.

64 Kaustinen 2015, 79.

"demonstratiivisesta ulkopolitiikasta". Hän uskoi myös, että pian muut maat seuraisivat perässä. Salolaisen pääkohteena oli China Paper and Forest -näyttely, jossa hän avasi Suomen osaston.⁶⁵

Salolaisen vierailun jälkeenpäin saamasta huolimatta Kiinassa oli samanaikaisesti vierailulla japanilaisia teollisuusjohtajia sekä entiset amerikkalaiset valtiomiehet Henry Kissinger ja Richard Nixon. Ulkoministeriö odotti näiden korkean tason epävirallisten vierailujen vievän huomiota Salolaisen matkalta. Toisaalta kotimaisen lehdistön ja julkisen mielipiteen negatiivinen suhtautuminen 40-vuotisjuhlallisuuksiin osallistumiseen oli havaittu ja sitä osattiin odottaa tälläkin kertaa. Vierailun poliittinen ja kaupallinen hyöty nähtiin edelleen ilmeisenä. Juuri ennen matkaa korkotukiluottojen antamista Kiinalle oli myös päätetty jatkaa. Pitkää harkinta-aikaa lopullisen päätöksen suhteen on kuitenkin pidetty osoituksena siitä, että muiden maiden suhtautumisella oli ainakin jonkinasteista merkitystä.⁶⁶

Suomi oli pyrkinyt korostamaan vierailun kaupallista luonnetta eikä toivomuksia korkean tason poliittisista keskusteluista oltu esitetty kiinalaisille. Kiinalaiset kuitenkin ilmoittivat ikään kuin ohimennen päivää ennen vierailua, että Salolainen tapaisi pääministeri Li Pengin. Kireätunnelmaiseksi kuvatussa tapaamisessa pääministeri Salolainen toi esille Suomen ja oman toiveensa kuulla Kiinan näkemys Tiananmenin tapahtumiin. Protokollan mukaan Lin ei olisi edes tarvinnut nähdä Salolaista, mitä on pidetty kiinalaisten arvostuksen osoituksena – toisaalta näin Kiina otti myös itse suomalaisministerin vierailusta kaiken hyödyn irti ulkomaailmaan nähden. Li toi hyvin suoraan esille, että hän ei edes halunnut puhua kaupallisista kysymyksistä. Pääministeri korosti tilanteen olevan hallinnassa. Hän kysyi vieraaltaan, että "onko Berliinin tilanne mielestänne hyvä?, kuitenkin jatkaen: "En vaadi tähän vastausta". Salolaisen vastasi siinä olevan sekä hyvää että huonoa, mutta totesi demokratisoitumisen olevan hyvä asia. Li päätti tässä vaiheessa poistua, todeten: "En halua kiistellä kanssanne tästä. Voimmeko lopettaa keskustelun?" Samaan aikaan Deng Xiaoping erosi viimeisestä virallisesta virastaan KKP:n sotilaskomission puheenjohtajana, vaikkakin hänen asemansa merkittävänä vaikuttajana säilyi vielä 1990-luvun alkuun.⁶⁷

Mansala painotti, ettei kukaan hänen länsikollegoistaan kritisoinut Pekingissä Salolaisen vierailu jäi Dengin vallasta luopumisen, Berliinin muurin murtumisen ja amerikkalais- sekä

65 Arho-Havren 221-222.

66 Kaustinen 2015, 80-81.

67 Arho-Havren 223-224; Kaustinen 2015, 82-83.

japanilaisvierailijoiden varjoon.⁶⁸ Myös Li Pengin tapaamisessa läsnäollut suurlähettiläs sanoi kiinalaisten ottaneen Suomen mielipideilmaston ja toivomukset kokonaisuudessaan huomioon. Helsingin Sanomissa dramatisoitiin kuitenkin Kiinan avautumis- ja talouspolitiikan "täydellisestä konkurssista" ja palattuaan takaisin Suomeen Salolainen joutui mediamylläköksi kohteeksi. Salolainen joutui omien sanojensa mukaan kantamaan yksin vastuun hallituksen ja presidentin yhteisestä päätöksestä. Ulkomaankauppaministeri näki taustalla myös sisäpoliittisen kamppailun, kun hän ääniharavana näin joutui neuvostomielisten "rääväsyykommunistien" maalitauluksi ennen vuoden 1991 eduskuntavaaleja. Kiinan matkalla ei kuitenkaan näytä lopulta olleen vaikutusta Salolaisen vaalimenestykseen.⁶⁹

Loppuvuodesta Norjan ja Kiinan suhteet huononivat entisestään, kun osittain Tiananmenin tapahtumista johtuen Tiibetin hengelliselle johtajalle Dalai Lamalle myönnettiin Nobelin rauhanpalkinto. Tämän seurauksena Koivisto kirjoitti uudelleen Li Pengille kirjeen, jossa hän varsin suorasanaisesti huomautti näkemyksensä, että Kiinan kritiikistä huolimatta Norjan kuningas ja hallitus olivat aina aikaisemminkin osallistuneet johdonmukaisesti palkintojenjakoon. Muunlainen toiminta olisi Koiviston mukaan ollut siten osallistumista palkinnonjakoa koskevaan päätöksentekoon. Tutkimuksessa tätä on pidetty jopa puuttumisena kolmannen maan ja Kiinan välisiin suhteisiin. Toisaalta Koivisto käytti tämän tilaisuuden myös Suomen puolueettomuuden ja päätöksenteon itsenäisyyden korostamiseen, "ei ainoastaan sanoissa, vaan myös teoissa". Yhdysvaltain suurlähettiläs Lilley kertoi näkemyksensä Mansalalle, että kiinalaiset pyrkivät tuohtumuksellaan ennen kaikkea osoittamaan Kiinan taipumattomuuden ihmisoikeuslinjassaan. Lopulta tilanne rauhoittui nopeasti ja Suomen tuesta Norjalle ei muistuteltu.⁷⁰

Ulkoministeriön ja suurlähetystön raportoinnissa loppuvuodesta pyrittiin korostamaan sitä, että Suomen ihmisoikeuskannat olivat linjassa muiden länsimaiden kanssa ja näin tunnettuja. Niitä ei ollut siis syytä esitellä sen aktiivisemmin suomalaisten ja kiinalaisten välisissä keskusteluissa. Tämän näkemyksen mukaan suurvaltojen sisäpolitiikkaan ei olisi pystynyt muutenkaan vaikuttamaan radikaalisti, mutta Kiinan avautumiskehitystä tuli kaikin keinoin tukea "normaaliksi katsottavaa kanssakäymistä" jatkaen. Korkean tason vierailujen ei uskottu aivan heti jatkuvan, mutta uuteen "boomiin" tuli Mansalan mukaan varautua alemman tason aktiivisella

68 Mansala 2020, 179.

69 Arho-Havren 224; Kaustinen 2015, 83.

70 Arho-Havren 225; Kaustinen 2015, 88.

vierailuvaihdolla. Poikkeuksellisesti Suomen suurlähetystön itsenäisyyspäivän vastaanotolle osallistui myös ulkoministeri Qian Qichen, joka muistutti Salolaisen edistyneen perinteisesti hyviä suhteita maiden välillä.⁷¹

Puhuttaessa Koiviston Kiina-politiikan kokonaiskuvasta voi todeta, että aikaisempaa aktiivisempia suhteita voi pitää itsenäisemmän ulkopoliittikan ilmaisuna siitä huolimatta, että kansainvälispoliittisen tilanteen muutos, erityisesti siis Kiinan avautumispolitiikka ja Gorbatshovin valtaannousu, mahdollisti tällaisen kehityksen. Koiviston ainakin jonkinasteista erityiskiinnostusta ja ymmärrystä Kiinaa kohtaan on pidetty merkittävänä tekijänä. Toisaalta Suomi "meni Kiinaan" Länsi-Eurooppaa jäljessä, minkä on nähty johtuneen ennen kaikkea Neuvostoliiton huomioimisesta. Omien sanojensa mukaan kiinalaiset kyllä ymmärsivät Suomen "hankalan geopoliittisen aseman", mutta Suomen varhaisesta tunnustuksesta ja muista merkkipaaluista huolimatta Kiinan YK-jäsenyyden jälkeen sen omat ulkosuhteet laajenivat räjähdysmäisesti, joten Aasian suurvallalla ei enää ollut mahdollisuuksia keskittyä Suomeen esimerkiksi 1950-luvun tapaan. Vaikka Sorsa oli vielä vierailunsa aikana suhtautunut kielteisesti Suomen mahdolliseen välittäjän rooliin Neuvostoliiton ja Kiinan suhteissa, Koiviston on nähty aktiivisella kirjeenvaihdollaankin ottaneen varsin nopeasti aktiivisemmän lähestymistavan.⁷²

Kotimaisesta arvostelusta huolimatta aktiivisempi linja pysyi myös Tiananmenin tapahtumien jälkeen. Voi myös sanoa, että Suomen linja pysyi samana myös Koiviston ajan jälkeen ja taloudelliset edut nostettiin etusijalle. Toisaalta tämän jälkeen uudet yhteistyöalat ovat nostaneet painoarvoaan huomattavasti eikä ulkoministeriöllä ole enää yksinoikeutta. Tästä on nostettu esimerkkeinä esimerkiksi oikeusala ja puolustusvoimien välinen yhteistyö. Sittemmin yhteydenpito on laajentunut kattamaan kansalaiset, kansalaisjärjestöt, oppilaitokset ja tietenkin yritykset. Monet näistä pystyvät reagoimaan julkishallintoa nopeammin, joten aikaisempi asetelma on ikään kuin kääntynyt pääläelleen.⁷³

71 Kaustinen 2015, 90.

72 Arho-Havren 228.

73 Arho-Havren 223-224.

2. Kaukonäköisellä linjalla – 1990-1992

Vuosikymmenen alussa myös Suomen ja Kiinan välit hiljentyivät hetkeksi, mutta tästä huolimatta suurlähetystö raportoi nopeasti tilanteen vakiintumisesta. Pian myös Kiinan ulkopolitiinen linja muuttui sovittelyammaksi, kun se pyrki varmistamaan lähiympäristön vakauden ja näin ollen talouskehityksensä. Kiinan yhteistyöhalukkuus tarjosi myös Suomelle mahdollisuuden tarjota palveluitaan rauhanturvaamisen alalla. Deng Xiaopingin onnistui estää konservatiivien pyrkimykset hidastaa uudistuskehitystä ja Suomen ja Kiinan kahdenvälinen kauppa lähti lyhyen suvantovaiheen jälkeen nopeaan kasvuun. Kansainväliseen paitsioon joutunut pääministeri Li Peng oli korkearvoisin kiinalaisvieras koskaan kesällä 1992 ja ulkoministeri Paavo Väyrynen käynti Pekingissä KKP:n puoluekokouksen alla oli osoitus suhteiden normalisoitumisesta nopeaan tahtiin.

2.1. Kiinan kasvava "vastuuntuntoisuus"

Vuoden 1990 alussa Pekingin suurlähetystö raportoi olojen vakiintumisesta ja Tiananmenin tapahtumien aikana julistetun sotatilan päättymisestä. Päätöksen ja sen ajoituksen taustalla nähtiin olleen erityisesti ulkoiset syyt – Yhdysvaltojen kongressiin vaikuttaminen sekä Japanin ja maailmanpankin lainahanojen avautumisen edesauttaminen saman vuoden keväällä. Lojaaleina pidettyjen asevoimien valmiutta käyttää voimaa ei edellisvuoden tapahtumien jälkeen epäilty, samalla kun yliopistojen ja älymystön valvontaa oli tehostettu. Toisaalta Kiinan uudistuspolitiikalle ei Mansalan mukaan ollut "ylipäättään käynyt niin huonosti kuin oli pelätty".⁷⁴

Suomen Salolais-kohusta huolimatta Länsi-Euroopan ja Kiinan suhteiden orastava palautuminen oli selvästi havaittavissa jo vuoden ensimmäisinä kuukausina, vaikka Mansalan mukaan paluuta Tiananmenia edeltäneeseen "euforiaan" ei nopeasti ollutkaan. Pekingin diplomaattipiireissä käymiensä keskusteluissa hän oli saanut sen käsityksen, että EY oli Kiinan osalta jakautunut kahteen leiriin. Myönteisemmän linjan kannalla olivat ainakin Iso-Britannia, Tanska ja Etelä-Euroopan maat.⁷⁵ Pohjoismaista ennen kaikkea Ruotsi ja Norja eivät kuitenkaan kuuluneet

74 Sotatila Pekingissä lopetettu. Saapunut salasanoma. 11.1.1990. R-sarjat, Peking; Vuosi Tiananmenin jälkeen. Saapunut salasanoma. 4.6.1990. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

75 Saapunut salasanoma. 17.2.1990. Ulkopoliitikka: Kiina. UMA.

joukkoon. Taustalla vaikuttivat ennen kaikkea kielteinen yleinen mielipide ja vähemmistöhallitukset.

Ruotsin osalta vuosi 1990 oli kuitenkin symbolisesti merkittävä, sillä Ruotsin sekä myös Tanskan diplomaattisuhteet Kiinan kanssa täyttäsivät neljäkymmentä vuotta toukokuussa. (Suomen vuoro oli lokakuussa, ja Norjan vasta neljä vuotta myöhemmin.) Huhtikuussa saatiinkin sitten tietää, että Ruotsi ei aikonut juhlistaa tapausta ollenkaan, vaikka suurlähetystö oli yrittänyt "pelastaa mitä pelastettavissa on ollut", koska se ei ruotsalaisten mukaan "ollut yleensäkkään tapana". Viisi vuotta aikaisemmin näyttävät 35-vuotisjuhlallisuuDET olivat muka olleet vain poikkeus, koska Kiina oli silloin ollut "hyvin avoin muuhun maailmaan".⁷⁶ Norja meni vieläkin pidemmälle, eikä se aikonut järjestää edes perinteistä kansallispäivävastaanottoa. Norjan suurlähetystöstä raportoitiin suomalaisille lopulta, että tästä poikkeuksellisesta menettelystä tultiin kiinalaisille kertomaan hätävalheena ettei "suurlähetystön uusi ruohokenttä ollut vielä valmis".⁷⁷

Ruotsin ja Norjan linjasta huolimatta useiden länsimaiden kohdalla asteittaista normalisointia Aasian suurvaltaan puolsi osaltaan myös nopeasti muuttuva Itä-Eurooppa, joka vei huomiota pois Kiinan tapahtumista. Tämän lisäksi Kiinan ja Neuvostoliiton välisten suhteiden normalisoituminen – vuosikymmenien vihanpidon jälkeen – toimi puolestaan eräänlaisena vastapainona heikentyneille suhteille länsivaltoihin. Jatkona Gorbatshovin edellisvuoden vierailulle pääministeri Li Peng kävi huhtikuussa virallisella vierailulla Moskovassa. Suhteissa nähtiin olevan vallalla eräänlainen dualismi: molemmilla osapuolilla oli halu kehittää valtiollisia suhteita, mutta ideologiset erot korostuivat entistä enemmän Neuvostoliiton liberalisoituessa nopeaan tahtiin.⁷⁸

Gorbatshovin vierailu oli aloittanut uuden vaiheen maiden välisissä suhteissa, mutta toisaalta sillä oli ollut ratkaiseva merkitys mielenosoitusten kärjistyemisessä edellisvuoden kesällä. Tämä tuli hyvin esille pohjoismaisten suurlähettiläiden keskusteluissa neuvostodiplomaatti Valentin Falinin kanssa. Falinin mukaan Neuvostoliitto oli hyvin tietoinen KKP:n sisäpiirissä jaetusta salaisesta muistiosta, jossa ankarasti kritisoitiin Gorbatshovin politiikkaa. Tästä huolimatta, ja selvästi Gorbatshovin yleistä poliittista linjaa mukaillen, Neuvostoliitto ei halunnut puuttua asiaan millään tasolla.⁷⁹ Maaliskuisessa keskustukomitean kokouksessa Gorbatshovia pidettiinkin ainoana syyllisenä

76 Saapunut avosanomana. 2.4.1990. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

77 Saapunut salasanoma. 3.5.1990. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

78 Saapunut salasanoma. 24.4.1990. R-sarjat, Peking. UMA.

79 Neuvostoliiton tilanne. Saapunut salasanoma. 12.1.1990. R-sarjat, Peking. UMA.

Itä-Euroopan tapahtumiin. Julkisuudessa puoluejohto esiintyi yhtenäisenä, vaikka todellisuudessa näin ei ollutkaan.⁸⁰ Voi näin ollen ajatella, että Dengin johdolla myös kaikista ankarinta kritiikkiä vaimennettiin osaltaan siksi, että johdon väliset erimielisyydet eivät olisi tulleet esille, mikä oli Kiinassa hyvin tärkeää.

Kiinan johdolle Neuvostoliitto oli luonnollisesti tuttu. Deng Xiaoping oli nuoruudessaan viettänyt vuosia Moskovassa ja presidentti Jiang Zemin oli työskennellyt insinööriksi tultuaan Stalinin autotehtaalla Moskovassa. Myös Pääministeri Li Peng ja ulkoministeri Qian Qichen olivat opiskelleet Neuvostoliitossa. Mansalan mukaan kiinalaiset osoittivat hänen näkemyksilleen erityistä kiinnostusta, myös sen takia, että hän oli ennen Kiinaa ollut Unkarissa suurlähettiläänä, kun Itä-Eurooppa oli kovassa muutoksessa. Oltiin ikään kuin yhteisen naapurin asialla ja aina muistettiin myös mainita epäoikeudenmukaiset sopimukset ja Venäjän osallistuminen niihin.⁸¹

Mansala kirjoittaa muistelmissaan, että hänen suurlähettiläskautensa keskeisenä antina oli juurikin "kunnan keskustelujen" käyminen kiinalaisten kollegoiden ja asiantuntijoiden kanssa yhteisen naapurimaan tilanteesta.⁸² Kiinan yhteiskuntatieteiden akatemian tutkijoiden mukaan Itä-Euroopan tapahtumien vaikutus Kiinaan oli kokonaisuudessaan pieni, mutta alueen maiden toivottiin "joutuvan maksamaan mahdollisimman vähäisen hinnan kokeilustaan". Gorbatshovin asema nähtiin kyllä vaikeana, mutta ei tässä vaiheessa vielä kriittisenä, vaikka Itä-Euroopan kehityksen nopeuden myönnettiin ylittäneen kaikki odotukset.⁸³

Myös Pohjoismaiden suurlähettiläiden vieraana ollut KKP:n pää-äänenkannattajan ykkösmieheksi luonnehditun Gao Dinin mukaan Kiinassa ei aiottu "ottaa mallia mistään ilmansuunnasta" ja maa oli ollut ollut tietoinen omasta roolistaan 1840-luvun ooppiumisodan nöyryytyksistä lähtien. Gaon mukaan Kiinan johtoa olisi ylipäätään hyvin vaikea syöstä vallasta, koska talouden tila oli nyt tyydyttävä, armeija oli puolueen tiukassa ohjauksessa ja kansallisuusongelmia ei Neuvostoliiton mittakaavassa⁸⁴ ollut.⁸⁵ Huomionarvoisesti nämä kommentit olivat selvästi suppeassa piirissä esitettyjä, koska julkisesti vallasta syökseminen ei olisi varmasti tullut millään tasolla edes puheeksi, varsinkaan näin pian vuoden 1989 tapahtumien jälkeen.

80 Paltemaa & Vuori 2012, 337.

81 Mansala 2020, 194-196.

82 Mansala 2014, 262.

83 Saapunut salasanoma. 8.3.1990. R-sarjat, Peking. UMA.

84 Neuvostoliiton väestöstä venäläisiä oli vain noin 50%, kun taas han-kiinalaisia oli (ja on) Kiinan väestöstä yli 90%.

85 Saapunut salasanoma. 16.2.1990. R-sarjat, Peking. UMA.

Kiinan ulkopoliittinen johto oli nähnyt Gorbatshovin aseman kaikista ongelmista huolimatta suhteellisen vakaana vielä vuoden 1990 alkaessa. Vuotta myöhemmin Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan osaston päällikkö Zhu Ankang myönsi kuitenkin Mansalalle neuvostojohtajan aseman heikentyneen jo hyvin selvästi. Sen sijaan Jeltsiniä ei edelleenkään nähty realistisena kandidaattina Gorbatshovin seuraajaksi, ja Venäjän federaation johtajan kaikki lähentelyt oli torjuttu.⁸⁶ Kiinan ja Neuvostoliiton kahdenväliset suhteiden kehitys kuitenkin jatkui positiivisena, ja puoluesihteeri Jiang Zemin teki toukokuussa vastavierailun Gorbatshovin visiitille 1989. Tämä oli kiinalaisen valtiojohtajan ensimmäinen vierailu Neuvostoliitossa sitten Mao Zedongin käynnin 1957. Aikaisemmasta sisäisestä kritiikistä huolimatta Gorbatshov oli Neuvostoliiton vastaavan asiainhoitajan mukaan kiinalaisille ainoa vaihtoehto. Jeltsin edusti vain "hajaannusta ja sosialismin lopullista haaksirikkoa".⁸⁷

Elokuun vallankaappausyritys Neuvostoliitossa tulikin ilmeisesti jonkinlaisena shokkina Kiinan johdolle, kun Jiang Zeminin onnistunut vierailu oli hetkeksi ehtinyt muuttamaan näkemyksiä Neuvostoliiton tulevaisuudesta. Toisaalta nimettömän kiinalaisintellektuellin mukaan Kiinan johto oli nyt tyytyväinen, koska sen toimet Tiananmenin yhteydessä olivat osoittautuneet oikeiksi.⁸⁸ Kiinan ulkoministeriön kerrottiin noudattavan nyt tiukkaa "wait-and-see" linjaa. Mansala tiivistäi tuntemukset kiinalaiseen sananlaskuun: "naapurille ei saa nauraa, kun ne on vaikeuksissa".⁸⁹ Neuvostoliiton suurlähettiläs Solovjev ennusti Kiinan kehityksen pitkän tähtäimen kehityksen eroavan suuresti Neuvostoliitosta ja Itä-Euroopasta. Suomessa vierailulla ollut puolueveteraani Peng Chong myönsi vallankaappausyrityksen olleen shokki. Peng kertoi suomalaisille yksityiskeskusteluissa, että hänen oli "hyvin vaikea ymmärtää NKP:n⁹⁰ tilaa ja sen pääsihteerin menettelyä". Vuoden loppuun mennessä Kiina oli jo henkisesti varautunut Neuvostoliiton lopulliseen hajoamiseen, mutta kiinalaisdiplomaatit sanoivat kehityksen silti olleen ilmiömäisen nopeaa.⁹¹

86 Saapunut salasanoma. 23.1.1991. Ulkopoliittikka: Kiina. UMA.

87 Saapunut salasanoma. 1.2.1991. R-sarjat, Peking. UMA. Kts. myös Fewsmith 2011, 489.

88 Saapunut salasanoma. 21.8.1991. R-sarjat, Peking. UMA.

89 Saapunut salasanoma. 5.9.1991. R-sarjat, Peking. UMA

90 Neuvostoliiton Kommunistinen puolue.

91 Saapunut salasanoma. 11.9.1991. R-sarjat, Peking; Saapunut salasanoma. 12.9.1991. R-sarjat, Peking; Saapunut salasanoma. 19.12.1991. R-sarjat, Peking. UMA.

Itä-Euroopan tapahtumien lisäksi kansainvälistä politiikka leimasi vuonna Persianlahden kriisi. Perinteiseen tapaan ulkoministeri Pertti Paasio tapasi Kiinan ulkoministerin Qian Qichenin⁹² YK:n yleiskokouksen yhteydessä New Yorkissa. Paasio kertoi Suomen arvostavan Kiinan toimintaa turvallisuusneuvostossa kriisin aikana. Qianin mukaan kukaan ei ollut voinut ennustaa Irakin toimia. Hänen mukaansa tilanne oli hyvin vaikea, mutta Kiina painotti rauhanomaisen ratkaisun välttämättömyyttä. Paasion mukaan Suomi oli antanut oman panoksensa kriisin ratkaisuun ja antanut humanitääristä apua. Qian toisti Kiinan peruskannan olleen päätöslauselmien noudattaminen, Irakin joukkojen vetäytyminen ja Kuwaitin suvereniteetin palauttaminen, samalla kuitenkin vastustaen suurvaltojen puuttumista.⁹³ Suvereeniuden korostaminen toistui kiinalaisten lausunnoissa säännöllisesti myöhemminkin.

Suurlähetystön raporteissa Kiinan "vastuuntuntoisuus" kriisin yhteydessä, eli ennen kaikkea päätöslauselmien tukeminen ja Irakin tuomitseminen, nähtiin merkittävänä tekijänä sen kansainvälisen paitsioaseman purkamisessa. Toisaalta Kiinan katsottiin kuitenkin edelleen vain lähinnä "seuraavan mihin virta vie ja tulevan sitten itse perässä". Tästä huolimatta kriisi tulkittiin Kiinan ulkopoliittiseksi voitoksi, joka omalta osaltaan edisti myös sanktioiden asteittaista purkamista. Kriisin nähtiin myös tuoneen esille Kiinan merkityksen alueellisena suurvalta, jolla on globaalit intressit.⁹⁴ Kiinasta ei Mansalan näkemyksen mukaan sittenkään ollut tullut uutta "devil's empireä", sillä esiin oli tullut parempia ehdokkaita.

*"Saddam Hussein antoi Kiinalle kunniallisen mahdollisuuden kasvoja menettämättä tulla länttä vastaan. Toisaalta voidaan kysyä, kuinka kauan Kiina voi sopeuttaa politiikkaansa kolmannen maailman suunnalla ja tämän ryhmän puhemiehenä esiintymällä samanaikaisesti yhteisessä rintamassa läntisten suurvaltojen ja Neuvostoliiton kanssa."*⁹⁵

Syksyn tullessa Italian johdolla sanktioita alettiinkin syksyn tullessa vähitellen purkaa, mutta valtionpäämiesten vierailut ja sotilasasiat jäivät vielä niiden piiriin. EY:n tavoitteena oli myös tätä

92 Tapaamisen aikana Qian oli ilmeisesti kutsunut Kiinan ja Suomen suhteita "melko normaaleiksi", minkö voi tulkita tavallista retoriikkaa maltillisemmaksi. Toisaalta vastaava ei juuri tule esille Qianin myöhemmissä lausunnoissa, joten kääntäjälläkin on voinut olla osansa asiassa.

93 Muistio. 10.10.1990. Suhteet Suomi-Kiina; Saapunut salasanoma. 17.8.1990. R-sarjat, Peking. UMA.

94 Saapunut salasanoma. 29.8.1990. R-sarjat, Peking; Saapunut salasanoma. 12.9.1990. R-sarjat, Peking. UMA.

95 Saapunut salasanoma. 4.10.1990. R-sarjat, Peking. UMA.

kautta tukea uudistusmielisiä Kiinan johdossa.⁹⁶ Suhteiden asteittainen paraneminen Länsi-Euroopan maiden kanssa ei ollut muuttanut sitä tosiasiaa, että Kiinan erityisen huonot suhteet Yhdysvaltoihin oli jäänyt sen ulkopolitiikan suurimmaksi haasteeksi. Aikaisemmin myös Yhdysvaltojen suurlähettiläänä Kiinassa toiminut presidentti George Bush halusi nopeasti normalisoida suhteet, mutta tässä hänellä oli vähän Pohjoismaiden tapaan vastassa sekä kongressi että media.⁹⁷

Suhteiden normalisoituessa ja kylmän sodan väistyessä Kiinan ulkopoliittinen johto alkoi "vastuuntuntoisuuden" vahvistuessa voimakkaasti korostamaan sen ideoimaa uutta kansainvälistä maailmanjärjestystä. Kiinan ideaalisen maailmanjärjestyksessä olisi korostunut kaikkien, niin suurten kuin pientenkin, valtioiden tasa-arvoisuus sekä alueellinen koskemattomuus ja sisäisiin asioihin puuttumattomuus. Tässä visiossa kiistakysymykset tuli ratkaista ainoastaan rauhanomaisesti neuvotteluteitse. YK:lla tuli olla keskeinen rooli tämä järjestyksen hahmottelemisessa ja toteutuksessa.⁹⁸ Kiinan näkemyksen mukaan kaikki muut suurvallat kuin se itse harjoittivat voimapolitiikkaa ja hierarkkista ajattelua. Kiina pyrki muuttamaan tilanteen pyrkimällä oikeudenmukaisempaan maailmaan. Taustalla oli Kiinan joutuminen länsimaiden painostuksen ja "nöyryytyksen alaiseksi 1800-luvulla."⁹⁹

Mansalan mukaan Kiina ideaalissa maailmanjärjestyksessä siihen kohdistuisi mahdollisimman vähän ulkoista painetta, jolloin maa voisi keskittyä sisäiseen kehitykseen.¹⁰⁰ Patriarkka Deng Xiaopingin periaatteet 1990-luvulle pystyi tiivistämään seuraavasti: "Tarkkaile tynesti, varmista asemat, toimi tilanteissa tynesti, kätke kyvyt ja odota, ole hyvä matalan profiilin ylläpidossa äläkä koskaan vaadi johtajuutta."¹⁰¹ Sinällään teesit pohjautuivat vahvasti jo 1950-luvulla laadittuihin rauhanomaisen rinnakkaiselon viiteen periaatteeseen, joita myös Suomelle oli mainostettu, mutta 1990-luvulle tultaessa näiden periaatteiden merkitys vain korostui entisestään kiinalaisessa retoriikassa.¹⁰²

Persianlahden sodan jälkeen kiinalaiset painottivat entistä vahvemmin multipolaarisuutta ja

96 Saapunut salasanoma. 17.9.1990. R-sarjat, Peking. UMA.

97 Saapunut salasanoma. 24.10.1990. Ulkopolitiikka: Kiina. UMA.

98 Ibid.

99 Roy 1998, 37-38.

100 Saapunut salasanoma. 2.10.1991. Ulkopolitiikka: Kiina. UMA.

101 Paltemaa & Vuori 2012, 349.

102 Roy 1998, 40.

hegemoniapyrkimysten vastustamista, kun Yhdysvaltojen asema oli vahvistunut ja Neuvostoliiton vastavoimana heikentynyt. Toisaalta Kiinan näkemyksissä korostui myös kasvanut kiinnostus YK:ta ja sen rauhaaturvaavaa roolia kohtaan, vaikka Kiina oli jo Korean sodan kokemusten pohjalta suhtautunut perinteisesti kriittisesti kollektiiviseen turvallisuuteen. Mansalan mukaan taustalla oli myös Kiinan halu esiintyä kolmannen maailman puolestapuhujana ja toisaalta sillä oli huoli myös lännen ihmisoikeuspolitiikan vaikutuksista.¹⁰³

¹⁰³Saapunut salasanoma. 2.5.1991. Ulkopolitiikka: Kiina. UMA.

2.2. Uusia ja vanhoja painopisteitä

Tämä kiinnostus YK:ta ja rauhanturvaamista kohtaan tuli vahvasti esille myös Suomen ja Kiinan välisissä suhteissa, vaikka ne olivat perinteisesti painottuneet hyvin vahvasti taloudelliselle puolelle. Lisäksi esimerkiksi ympäristönsuojelu suomalaisyritysten prioriteettialana oli Mansalan mukaan oiva tapa saada kaupallista hyötyä ilman mitään poliittista painolastia¹⁰⁴. Ulkoministeriön aineistossa ympäristöala ei kuitenkaan tullut säännöllisesti esille. Puolustusosalalla tilanne oli kuitenkin toinen.

Pääesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Ermei Kanninen oli jo vuonna 1979 esittänyt, että Suomen tulisi lähettää sotilasasiamies Aasiaan. Vuosikymmen myöhemmin Pekingin-suurlähetystössä aloitti virkamatkapohjalla ensimmäinen sotilasasiamies. Tiananmenin tapahtumien aikana paikalla oli juuri saapunut ensimmäinen sotilasasiamies everstiluutnantti Heikki Hult, joka Mansalan mukaan "oli mies paikallaan" evakuoiteja valmisteltaessa.¹⁰⁵

Pääesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Gustav Hägglund oli sen sijaan vuoden 1992 keväällä ensimmäinen korkea-arvoinen länsimainen upseeri Kiinassa. Tätä ennen Helsingissä oli jo vierailut useita kiinalaiskenraaleja. Hägglund luennoi YK:n rauhanturvatoiminnasta Kiinan sotilasakatemiassa. Mansalan mukaan puolustusministeriö oli antanut Hägglundille matkaluvan "vähän pitkin hampain", ja se halusi korostaa vierailun epävirallista luonnetta. Kiinalaiset kertoivat Hägglundin olevan ensimmäinen länsimainen vieras akatemiassa kuuteen vuoteen. Häntä ennen siellä oli käynyt Yhdysvaltain silloinen puolustusministeri Caspar Weinberger. Hägglundille oli saanut vierailun aikana sen käsityksen, että Kiinassa "Suomi tuntui olevan hyvässä maineessa". Hänen mukaansa kiinalaiset olivat arvostaneet presidentti Koiviston kirjeenvaihtoa, verrattuna muiden länsimaiden "julkiseen mekkalointiin". Pari vuotta tämän jälkeen myös amiraali Jan Klenberg vieraili ensimmäisenä Suomen puolustusvoimain komentajana Pekingissä.¹⁰⁶

Alan yhteistyö tuli esille myös, kun Kiinan varaulkoministeri Yang Fuchang osallistui Helsingissä YK:n epäviralliseen paneelikeskusteluun Palestiina tilanteesta toukokuussa 1991. Yangin mukaan Kiinalla oli paljon opittavaa Suomen kokemuksista rauhanturvaamiseen liittyen. Varaulkoministeri

104 Kiinan ympäristöministeri vieraili Suomessa huhtikuussa 1992. Saapunut salasanoma. 3.2.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

105Mansala 2020, 204.

106Mansala 2020, 204-206.

tarkensi kuitenkin heti, että Kiinalla oli kyllä sotilaallista kokemusta ja taitoja, mutta ei nimenomaan rauhanturvaamistehtävissä. Näin ilmeisesti painotettiin Kiinan suurvalta-asemaa ja vältettiin sen osalta minkäänlaisten "väärinkäsitysten" muodostumista. Väyrynen sanoi Suomen olevan valmis rauhanturvatoiminnassa tarjoamaan apua "ystävämaille".¹⁰⁷ Tämä kertoi omalta osaltaan kahdenvälisen suhteiden hyvästä tilasta.

Kiina oli kuitenkin perinteisesti suhtautunut kriittisesti YK:n rauhanturvaamispyrkimyksiin. Taustalla oli Korean sodan kokemukset, jossa se oli taistellut Yhdysvaltain johtamia YK-joukkoja vastaan, ja toisaalta Kiinan pyrkimys korostaa valtioiden suvereeniutta kaikissa tilanteissa. Kiinan avautumispolitiikan edetessä asenteet alkoivat kuitenkin vähitellen muuttua 1980-luvulle tultaessa, kun maan johto alkoi nähdä rauhanturvaamisoperaatioihin osallistumisen mahdollisuutena parantaa Kiinan mainetta vastuuntuntoisena suurvaltana. Kesän 1989 tapahtumien seurauksena tämän tarve korostui vielä aikaisempaa enemmän.¹⁰⁸

Suomi puolestaan tunnettiin "rauhanturvaamisen suurvaltana", kun maa oli osallistunut Kongoa lukuun ottamatta kaikkiin YK:n rauhanturvaoperaatioihin. Puolueettomuusimagon vahvistamiseksi tämä prioriteetti oli myös nähty välineenä luoda kuvaa vastuunsa kantavasta kansainvälisestä toimijoista. Maiden kokoerosta huolimatta taustalla vaikuttivat siis osittain samat tekijät.¹⁰⁹ Yhteiskunnallinen keskustelu rauhanturvaamisesta ja sen muutoksesta kylmän sodan jälkeisessä maailmassa oli myös Suomessa selvässä kasvussa 1990-luvun alkuvuosina. Lisääntyneet paikalliset konfliktit olivat kasvattaneet YK:n rauhanturvatoimintaa voimakkaasti. Rauhanturvaamisen rinnalle nousi uusina käsitteenä sitä laajempi kriisinhallinta, joka liitettiin Suomessa usein voimakeinojen käyttämiseen ja ns. rauhaan pakottamiseen. Kiina vastusti kaikkea tähän viittaavakin, mutta suhtautuminen oli nuivaa myös Suomessa, ei vähiten siksi, että maassa oli asevelvollisuusarmeija.¹¹⁰

Rauhanturvaamisen lisäksi Kiinan sotilasalan kanssakäymisestä raportoitiin myös laajemmin. Haasteita aiheutti kuitenkin se, että rutiinikontakteja lukuun ottamatta monet länsimaat olivat katkaisseet kaiken sotilaallisen yhteistyön Kiinan kanssa. Osastopäällikkö Blombergille osoitetussa, ensisilmäyksellä varsin salamyhkäiseltä vaikuttavassa sähköessä, Mansala toi esille jo muutaman vuoden voimassa olleen "oivallisen järjestelyn", jossa pääesikunnan yhteysupseeri oli samalla

107Keskustelumuistio. 3.5.1991. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

108Roy 1998, 147-148.

109Valtasaari 2009, 67.

110Blomberg 2011, 615-616, 618; Salenius-Pasternak & Visuri 2006, 5-6.

akkreditoitu "non-resident" sotilasasiamieheksi Pekingiin. Mansalan mukaan tämä oli "osoittautunut edellisvuoden tapahtumien yhteydessä kaikin puolin hyödylliseksi. [...] Tarpeetontakin sanoa, että viime vuoden tapahtumatkin huomioon ottaen olemme täällä nyt 'varmemmalla pohjalla'".¹¹¹

Mansala mainitsi myös, että aikaisempaan käytäntöön perustuen everstiluutnantti Hult järjesti Pekingissä puolustusvoimain lippupäivän vastaanoton, jossa oli paikalla noin sata henkeä Kiinan asevoimista ja puolustusministeriöstä. Tästä huolimatta Suomen yhteydet Kiinan sotilassektoriin olivat Mansalan mukaan moniin muihin verrattuna melko vähäiset, mutta toisaalta Hultin kontaktit olivat kuluneina kahtena edellisvuotena osoittautuneet arvokkaiksi, eikä muilla Pohjoismailla ollut mitään vastaavaa.¹¹²

"[...] Kiinalaiset ovat osoittaneet hienotunteisuutta, sikäli kun on ollut kysymys näistä muista yhteisaloja aremmista kontakteista maittemme välillä. [...] Tämä on tärkeää myös muihin länsimaihin päin, kenenkään ei pidä tehdä vääriä johtopäätöksiä tämän alan suomalais-kiinalaisesta yhteydenpidosta."

Syy sähkeen kirjoittamiseen oli ilmeisesti sen oheen liitetyt "rutiininomaisesti saapuneet" diplomaattiviisumihakemukset muutamalta kiinalaiskenraalilta, jotka Suomen yleisesikunnan tiedusteluosasto¹¹³ oli kutsunut Suomeen. Valtuuskunnan johdossa tälle viikon kestäneelle visiitille Suomeen oli Kiinan puolustusministeriön pääesikunnan tiedusteluosaston päällikkö¹¹⁴.¹¹⁵

Katson edelleen tuntien esim. Pohjoismaisten ja läntisten täällä olevien kollegoitteni ajattelutavan, että nimenomaan tämä vierailu on syytä pitää visusti omana tietonamme, muuten asia tulkitaan väärin ja kielteinen efekti valmis meille epäedullisella tavalla. Tämä siitäkkin huolimatta, että viisumiasiat ovat rutiinia, eivätkä sinänsä salaisia."

111Saapunut salasanoma. 31.5.1990. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

112Ibid.

113Eng. *Intelligence Bureau of General Staff of Finland*

114Eng. *Director of Intelligence Department of General Staff of the Ministry of National Defence of P.R. of China.*

115Ibid.

Tätä oli ilmeisesti syytä pelätä, koska Mansalan mukaan aikaisemman vastaavanlaisen vastaanoton järjestäminen ja kiinalaisten sotilashenkilöiden osallistuminen oli aiheuttanut huomautuksia muiden Pohjoismaiden edustajilta, eivätkä he olleet saapuneet ollenkaan paikalle. Toisaalta Itävallan suurlähettiläs ja koko läntinen sotilasasiamieskunta olivat kyllä paikalla.¹¹⁶ Tosin erityisesti kylmän sodan aikana Suomen sotilaallinen kanssakäyminen muiden maiden kanssa oli ylipäätään rajoittunutta, koska puolueettomuuspolitiikan johdosta tämä olisi tarkoittanut myös sotilaallisten suhteiden lähentämistä Neuvostoliittoon, mitä Gustav Hägglundin mukaan haluttiin välttää. Juuri tästä syystä päädyttiin rauhanturvaamisen painottamiseen.¹¹⁷

Puolustusalan yhteydet kantoivat hedelmää myös rauhanturvaamisen lisäksi, kun sotilasalan yhteyksien tuloksena Suomi ryhtyi asekauppoihin Kiinan kanssa. Jo toisessa maailmansodassa käytetyt "pystykorvat" ja samantyyppiset venäläismallit poistuivat Suomen puolustusvoimien varustuksesta kylmän sodan jälkeen. Niiden tilalle tilattiin halvalla Kiinasta ja entisestä Itä-Saksasta puolustusministeri Elisabet Rehnin kaudella yli 100 000 rynnäkkökivääriä. Kiinalaiskiväärit olivat jo Suomessa käytössä olevien kiväärien tapaan kopioita venäläisestä AK-47:stä, joten niihin kävivät samat patruunat. Kaupan arvoksi arvioitiin 50-100 miljoonaa markkaa.¹¹⁸ Kaupat oli tehty jo tehty ennen kuin Suomi oli alkanut noudattaa EU:n säädöksiä. Toisaalta asevientikielto ei olisi muutenkaan ollut juridisesti sitova.¹¹⁹ Mansala näki alan yhteydenpidon olevan korkealla tasolla.

"Kaikessa hiljaisuudessa olemme ostaneet täältä viime aikoina melkoisesti hinnaltaan edullisia käsiaseita. Pääosan maidemme välisistä sotilasalan yhteyksistä viime aikoina on kuitenkin muodostanut kiinalaisten suuri kiinnostus YK:n rauhanturvaoperaatiokokemuksiamme sekä alan koulutustamme kohtaan. Tässä jälkimmäisessä mielessä Hägglund on tietenkin mitä sopivin henkilö tulemaan tänne. Tärkeintä tässä lienee kuitenkin se, että Kiinan kasvanut kansainvälispoliittinen merkitys noteeraan myös sotilasalalla".¹²⁰

116Ibid.

117Hägglund 2018, 55.

118HS 23.6.1992.

119Harju-Seppälä 2006, 91, 95-98.

120Saapunut salasanoma. 3.2.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

Vaikka puolustusalan yhteydet siis syvenivät, niin painotus oli edelleen taloudelliselle puolelle, ja maiden välinen kauppavaihto oli nelinkertaistunut kymmenessä vuodessa. Tästä huolimatta Kiinan osuus Suomen ulkomaankaupassa pysyi 1% tuntumassa vielä 1990-luvun alkuvuosina. Suomen vienti koostui kasvavissa määrin metsäteollisuuden kone- ja laiteoimituksista, Kiina puolestaan vei Suomeen lähinnä tekstiilejä. Kiina oli suomalaisraporttien mukaan onnistunut taitavasti hyödyntämään kehitysmaastatuksensa ja se oli näin ollen tottunut ulkomaiseen matalakorkoiseen lainoitukseen ulkomaankauppansa rahoittamiseksi, mikä aiheutti osaltaan päänvaivaa Suomessa taloustilanteen heikentyessä 1990-luvun alun laman seurauksena. Toisaalta sitä, että tiettyjen muiden maiden sanktioista huolimatta Suomen lainahanat pysyivät auki, pidettiin Kiinassa Suomen kaukonäköisyyden yhtenä osoituksena.¹²¹

Mansalan suurlähettiläskaudella edustuston panosti suomalaisten suuryritysten informointiin Kiinan tilanteesta esimerkiksi palavereja järjestämällä ennen kiinalaisliikemiesten tapaamista. Talousalan valtuuskunnista keskeisimmäksi nousivat Suomalais-Kiinalainen kauppayhdistys ja sen puheenjohtajat Outokummun Pertti Voutilainen ja Imatran Voiman Kalevi Numminen. Kaupan ripeä kasvu vaati entistä tarkempaa Kiinan taloustilanteen seuraamista. Tähän liittyen myös Hongkongin pääkonsulinviraston avaaminen vuonna 1991 oli keskeisessä asemassa.¹²²

Suomen taloudellinen tilanne tuli esille useita kertoja kiinalaisedustajia tavattaessa, josta on hyvä esimerkki ulkomaankauppaministeri Salolaisen kommentit Kiinan suurlähettiläälle syksyllä 1991. Salolaisen mukaan Suomen sen hetkessä taloudellisessa tilanteessa oli tärkeää, että "kaikki mitä maittemme välisen kaupan kasvattamiseksi voidaan tehdä, tehtäisiin juuri nyt. Tämän vuoksi olisikin erittäin arvokasta, jos Kiina voisi ajoittaa suunniteltuja yhteisiä projekteja siten, että ne toteutettaisiin mahdollisimman pian".¹²³ Tällaiset lausunnot ovat varsin mielenkiintoisia ja aikaisemmasta poikkeavia, koska ennen kauppasuhteisiin olivat vaikuttaneet lähinnä Kiinan sisäiset ongelmat. Nyt oli ikään kuin Suomen vuoro. Ottaen huomioon Suomen aseman kehittyneenä taloutena, sitä voi pitää myös jonkinlaisena voimasuhteiden muutoksena. Toisaalta myöhemmin kauppa oli Suomelle nimenomaan ylijäämäistä, mikä oli länsimaiden piirissä poikkeuksellista.

121Lähteävä salasanoma. 22.4.1990. R-sarjat, Peking. UMA; Saapunut salasanoma. 22.4.1991. R-sarjat, Peking. UMA.

122Mansala 2020, 192-193.

123Keskustelumuistio. 28.10.1991. Ulkomaankauppa: Suomi-Kiina. UMA.

Haasteitakin esiintyi. Kiinalaiset käyttivät edukseen kehitysmaa-statustaan haalimalla Suomesta suuren osan sen matalakorkoisista kehitysluotoista, jotka tosin olivat merkittävässä roolissa kauppavaihdon kehityksessä. Toisaalta järjestelmä- ja kulttuurierot tulivat välillä näkyviin. Taloudelliseen, teolliseen, tieteelliseen ja teknologiseen yhteistyöhön keskittyntä TTTT-sekakomission kokousta valmisteltaessa Suomi oli tullut siihen tulokseen, että vuosittaiset ministerivierailut riittivät kauppapoliittisten etujen turvaamiseen, koska muihin pohjoismaihin verrattuna vierailuvaihto oli Suomen osalta vähintään yhtä korkealla tasolla. Näin ollen oli päätetty siirtyä viranomaisten johtamiin kokouksiin.¹²⁴ Tämä osoittautui kuitenkin mitä ilmeisemmin virhearvioksi, koska 1992 Helsingissä järjestetty sekakomission kokous osoittautui suomalaisosapuolelle pettymykseksi ja johti ulkoministeriön sisäisessä kirjeenvaihdossa kiinalaisneuvottelijoiden poikkeuksellisen suorasanaiseen kritisoimiseen.

Suomen puheenjohtajana toiminut neuvotteleva virkamies Pekka Lintu kirjoitti, että kiinalaisten osanotto ei ollut täyttänyt odotuksia. Osasyynä hän piti tähän varapääministeri Tian Jiyunin samanaikaista vierailua, koska Helsingissä olevat kiinalaiset virkamiehet halusivat lähinnä liikkua tämän "vanavedessä". Hänen mukaansa kiinalaisen osapuolen puheenjohtajan asiantuntijuus ei myöskään ollut riittävää asiantuntemusta tai auktoriteettia. Näin ollen Suomen puheenjohtaja ehdottikin, että tasoa pitäisi tulevaisuudessa nostaa. Poikkeuksen tekemistä olisi hänen mukaansa puoltanut Kiinan suurvalta-asema sekä kaupan suuri kasvupotentiaali. Näin tapahtuikin seuraavina vuosina, kun vierailuvaihto lähti muiltakin osin voimakkaaseen kasvuun. Lintu kirjoitti:¹²⁵

*Nykyinen vaihtoehto ei allekirjoittaneen käsityksen mukaan ole mielekäästä. Kiinan osapuolen taso ja asiantuntemus eivät tee tarkoituksenmukaista keskustelua mahdolliseksi, ts. Suomen aloitteet ja toivomukset etc. eivät johda mihinkään Kiinan hallinnossa. [...] Suomalaisille yrityksille nykytilanne on turhauttava, kun ne joutuvat esittämään asiansa selvästi valmistautumattomille ja asiaa tuntemattomille keskitason byrokraateille.*¹²⁶

124 Lähtevä salasanoma. 21.2.1992. TTTT-sekakomission kokous 1992. UMA.

125Ibid.

126 Ibid.

Yllä mainitun, ulkomaankauppaan keskittyneen ja reformimieliseksi tituuleratun varapääministeri Tian Jiyunin johtaman valtuuskunta vieraili Suomessa samanaikaisesti, alkukesästä 1992. Kiinan ulkoministeriö painotti, että Tianin pohjoismaisen vierailukiertue oli tarkoitus aloittaa Helsingistä, koska Suomella oli Pohjoismaista parhaat suhteet Kiinaan.¹²⁷ Vierailun isännöinyt ministeri Salolainen nosti esille "ilahduttavan kaupan kasvun", jonka ansiosta Kiina oli noussut Suomen kolmanneksi tärkeimmäksi Euroopan ulkopuoliseksi kauppakumppaniksi, Yhdysvaltojen ja Japanin jälkeen.¹²⁸ Suomen ulkoministeriöllä oli vierailuiden suhteen ilmeisiä vaikeuksia koordinoinnissa, koska kiinalaiset olivat lähettämässä useamman eri valtuuskunnan Suomeen lähes samanaikaisesti. Kauppasuhteiden lisäksi Tian kritisoi suomalaisille Yhdysvaltojen "huonoa ihmisoikeustilannetta", josta hyvänä osoituksena hän piti rotumellakoita. Tianin mukaan Suomessa tilanne oli toinen – hyvän yhteiskuntajärjestelmän ansiosta maassa vallitsi "korkea moraalinen taso".¹²⁹

Ihmisoikeudet nousivatkin maiden välisissä keskusteluissa entistä keskeisempään asemaan. Huhtikuussa 1990 eduskunnan Kiina-ystävyyssryhmän puheenjohtaja Jörn Donner oli kutsunut Kiinan suurlähettilään luokseen ihmisoikeusasioihin liittyen. Puoli vuotta myöhemmin vieraileva eduskunnan delegaatio oli ottanut esille Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan nimelistan sisältäneen kirjeen. Kiinalaispoliitikko Peng Chong oli vastannut, että Kiinassa demokratiaa kehitetään koko ajan, mutta "anarkian" tielle ei tultaisi kuitenkaan lähtemään. Kiinassa vierailut valtiosihteeri Åke Wihtol puolestaan mietitytti käyntinsä aikana vuonna 1990 se, että aihe ei oikein sopinut juhluvuoden tunnelmaan. Kiinalaisilla oli kuitenkin Mansalan mukaan vastaukset valmiina, joten tämä välttämätön paha tuli hoidettua ongelmitta.¹³⁰ Mansalan näkemyksen mukaan vielä 1990-luvun alussa aihe oli suomalaisille uusi ja "vähän outona" pidetty.¹³¹

KKP:n veteraani Peng Chong oli jälleen äänessä, kun hän antoi yksityiskohtaisen, ja Mansalan mukaan tässä vaiheessa vielä epätavanomaisen, vastauksen suomalaisosapuolen tiedusteluihin Kiinan ihmisoikeustilanteesta. Pengin mukaan Tiananmenin aukion tilanne oli yli kahden kuukauden jälkeen johtanut jo siihen, että ihmisiä pahoinpideltiin ja autoja poltettiin. Tilanne alkoi muistuttaa kulttuurivallankumousta, eikä täydellinen kaaos ollut kaukana, joten Kiinan johdon oli pakko ryhtyä toimiin. Toisaalta hän tunsu tiettyä myötämielisyyttä opiskelijoita kohtaan. Mansala

127Saapunut salasanoma. 26.2.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

128 Puheluonnos. 29.5.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

129 Saapunut salasanoma. 5.5.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

130Mansala 2020, 186-187.

131Mansala 2020, 182-183.

piti jo Pengin ikä huomioon ottaen tapahtumien yhdistämistä kulttuurivallankumoukseen ymmärrettävinä, mutta toisaalta häntä huolestutti "miltei ylitsepääsemätön sukupolvien kuilu veteraanijohtajien ja nuorison välillä".¹³²

Analyysin poikkeuksellisuus ei ilmeisesti myöskään jäänyt kovinkaan pitkäaikaiseksi, koska samantyyppiset "aikaisempaa taitavammat" argumentit olivat tulleet vuoden loppuun mennessä useamminkin esille kiinalaisten kanssa keskusteltaessa. Mansalan mukaan tämä oli ajan vaatimukseen sopeutumista ja taktiikan hiomista. Nyt maan erikoisolosuhteita korostettiin: Kiina oli suuri kehitysmaa, jossa pitkän työn tuloksena oli vihdoin mahdollistettu jokaiselle kiinalaiselle "elämisen oikeus". Aikaisempaa avoimemman keskustelulla Kiina oli siirtymässä puolustuskunnalta vastahyökkäykseen.¹³³ Kiinan uusi ihmisoikeusretoriikka oli suunnattu erityisesti Yhdysvaltojen kasvanutta kritiikkiä kohtaan, kun Neuvostoliiton ja itäblokin muutosprosessin takia sen ei enää tarvinnut pelätä kahden jätin mahdollista liittoumaa.¹³⁴

Suomen ja Kiinan välisessä korkean tason vierailu- ja ajatuksenvaihdossa ihmisoikeudet eivät vielä 1990-luvun alkuvuosina kuitenkaan olleet tulevien vuosien tasolla. Ja vaikka Mansala muistutti raporteissaan, että "ei-demonstratiivisesta linjasta" huolimatta Suomi oli tuonut esille tyytymättömyytensä edelliskesän toimia kohtaan Kiinan korkealle johdolle, maa ei jakanut Ruotsin varauksellisuutta, päinvastoin. Itse asiassa kiinalaisilta oltiin saatu sellainen käsitys, että tasoa olisi voitu jopa nopeasti nostaa.¹³⁵

132Muistio. 21.11.1990. R-sarjat, Peking. UMA.

133Saapunut salasanoma. 18.12.1990. R-sarjat, Peking. UMA.

134Roy 1998, 153-155.

135Kokousmuistio. 21.8.1992. Ulkomaankauppa Suomi-Kiina; Muistio. 15.2.1990. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

2.3. Suomen "ei-demonstratiivisuus"

Vierailuvaihdon aktivoituminen tapahtuikin varsin nopeasti verrattuna moneen muuhun maahan, vaikka alennustilakaan ei ollut missään vaiheessa ollut kovin syvä. Jo vuoden 1990 huhtikuussa juuri turvallisuusneuvoyhteistyöhön liittyen ulkoasiainministeriön poliittisen osaston osastopäällikkö Jaakko Blomberg teki rutiiniomaisen vierailun Pekingiin. Kiinan ulkoministeriössä oltiin kiinnostuneita Suomen aktiivisuudesta rauhanturvatoiminnassa. Molemmat osapuolet toivat myös esille tyytyväisyytensä YK:ta ja sen kasvanutta kansainvälispoliittista roolia kohtaan.¹³⁶ Varaulkoministeri Tian Zengpein korosti "arvostavansa suuresti" Suomen hallituksen suhtautumista edellisvuoden tapahtumiin ja maan kaukonäköistä ulkopoliittikkaa. Tianin mukaan suhteet olivat tämän ansiosta kehittyneet suotuisaisti, toisin kuin "joidenkin muiden maiden" kanssa.¹³⁷

Vuoden 1991 edetessä suurlähetystö Pekingissä oli tullut siihen tulokseen, että Suomen ja Kiinan väliset suhteet olivat pysyneet heti kesän 1989 tapahtumien jälkeen "suhteellisen entisellään verrattuna muihin läntisiin valtioihin, ja nyttemmin ne olivat kokonaisuudessaan ongelmattomat".¹³⁸

Raportoinnin perusteella Suomi oli muiden pienten länsieurooppalaisten maiden ja pohjoismaiden joukossa jossain määrin edelläkävijä aktiivisuudessa ja suhteiden ylläpidossa Kiinaan.

Kiinan kasvaneesta "vastuuntuntoisuudesta" huolimatta yleinen mielipide ei sen sijaan välttämättä ollut Suomessa juuri muita Pohjoismaita myönteisempi, kuten jo Tiananmenin tapahtumat olivat osaltaan osoittaneet. Median merkitys Suomen ja Kiinan suhteisiin tuli esille myös, kun Helsingissä järjestettiin toukokuussa World Press Photo 1990 -näyttely, jossa oli keskeisesti esillä vuoden 1989 tapahtumat Pekingissä. Kiinan suurlähetystön virkamies kävi tämän johdosta esittämässä vastalauseen Suomen ulkoministeriössä, kun näyttelyä oli esitelty varsin laajasti Helsingin Sanomissa. Valokuvien sanottiin "antavan väärän vaikutelman Kiinan normaaleihin uomiin palanneesta kehityksestä ja muodostavan haitallisen tekijän Suomen ja Kiinan suhteille 40. juhluvuonna". Kiinalaisosapuoli halusi Suomen viranomaisten poistavan kuvat näyttelystä. Lähetystöneuvos Markku Heiskanen viittasi Suomen sanan- ja julkaisuvapaussäädäntöön, mutta lupasi kuitenkin välittää Kiinan näkemykset ulkoasiainministeriön johdon tietoon.¹³⁹ Tilanne

¹³⁶Keskustelumuistio. 24.4.1990. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

¹³⁷Keskustelumuistio. 3.5.1990. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

¹³⁸Taustamuistio. 23.10.1991. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

¹³⁹Keskustelumuistio. 8.5.1990. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

kuitenkin ilmeisesti tasaantui nopeasti ja mielenkiinto molemminpuolin väheni pian Tiananmenin ensimmäisen vuosipäivän jälkeen. Suomelle oli myös edelleen ominaista presidentin vaikutusvallan keskeisyys ulkopoliittisessa päätöksenteossa.

Siitä, huolimatta, että muiden Pohjoismaiden kohdalla diplomaattisuhteiden juhlavuosi oli aiheuttanut kiusallisia tilanteita, niin syksyyn 1990 tultaessa Suomen ja kohdalla niitä valmisteltiin innokkaasti. Kiinan Helsingin suurlähettiläs Li Lixuan "ilmaisi erityisen ilonsa sen johdosta, että Kiinan ja Suomen suhteet ovat ongelmattomat" ja että toisin kuin muissa Pohjoismaissa, Suomen kanssa 40-vuotispäivää voitiin viettää yhdessä.¹⁴⁰ Mansalan tavatessa apulaisulkoministeri Jiang Enzhuta, hän oli myös saanut käsityksen, että kiinalaiset näyttivät ottavan juhlapäivän "hyvin vakavasti". Lopulta molemmat suurlähettiläät järjestivät vastaanoton noin 300 hengelle. Juhlapäivänä Suomen ja Kiinan ulkoministerit kävivät vierailulla toistensa suurlähetystöissä ja vaihtoivat onnittelusähkeitä. Maiden väliset suhteet todettiin kaikilta osin hyviksi ja ystävällismielisiksi.¹⁴¹

Suomen ja Kiinan välisten bilateraalisuhteiden "juhlavuosi" huipentui¹⁴² siis valtiosihteeri Åke Wihtolin Pekingin vierailuun joulukuussa 1990. Vierailua valmisteltaessa Mansala kehotti Wihtolia valmistautumaan kiinalaisten vierailuehdotuksiin, varsinkin nyt kun EY oli purkamassa sanktioitaan. Kiinan johto vieraili Euroopan matkoillaan lähes aina useammassa maassa kerralla, ja sopivan etäisyyden lisäksi Mansalan mukaan Suomi oli nyt myös poliittisesti erityisen sopiva matkakohde, koska se ei ollut osallistunut pakotteisiin missään vaiheessa.¹⁴³ Wihtolin korostikin kiinalaisisännilleen maiden välistä aktiivista vierailuvaihtoa ja jo perinteeksi muodostunutta poliittista vuoropuhelua¹⁴⁴. Wihtoli toi esille myös Suomen päättyvän kaksivuotiskauden turvallisuusneuvostossa, jossa se oli "yhdessä Kiinan kanssa joutunut kantamaan vastuun huolestuttavasti kehittyneestä kansainvälisestä tilanteesta".¹⁴⁵

140Protokollaosaston muistio. 28.9.1990. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

141LSaapunut salasanoma. 3.10.1990. Suhteet Suomi-Kiina; Lähtevä avosanoma. 27.10.1990. Suhteet Suomi-Kiina; Lähtevä salasanoma. 28.10.1990. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

142Vielä Wihtolin jälkeen Pekingissä vieraili ulkopoliittisen insituutin johtaja Paavo Lipponen. Lipposen raportti matkasta oli suhteellisen kriittinen, mutta kaikesta huolimatta hänen yleisvaikutelmansa Pekingistä oli kuitenkin "dynaaminen". Lipposen mukaan palvelut pelasivat ja "ongelmiin suhtauduttiin siten, että ne on tehty ratkaistavaksi". Hän tapasi matkan aikana mm. varaulkoministeri Tian Zengpein. Matkaraportti. 26.11.1990. Sisäpolitiikka: Kiina. UMA.

143Saapunut salasanoma. 1.11.1990. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

144Ensimmäinen valtiosihteerin vierailu Kiinan tapahtui vuonna 1985.

145Puheluonnos. 14.11.1990. Wihtolin vierailu Kiinaan. UMA.

Kauppa- ja kansainvälispoliittispainotteisten keskustelujen jälkeen Wihtol sanoi varaulkoministeri Tian Zengpeille, että hänellä piti olla ihmisoikeuskysymyksiin liittyen jotain kotinvietävää. Tian vakuutti henkilökohtaisesti suomalaisvieraalleen, että meneillään olevat Tiananmenin tapahtumiin liittyvät oikeusprosessit tulisivat noudattamaan mahdollisimman lievää linjaa. Varaulkoministeri myös perusteli hallituksen toimia maansa suurella koolla. Jos Kiinassa olisi käynyt samoin kuin Neuvostoliitossa, pakolaisaalto ja kaaos olisivat olleet suunnattomia. Wihtol totesi suoraan, että Suomen maltillinen kanta oli osoittautunut oikeaksi lähestymistavaksi.¹⁴⁶ Tämän voi tulkita ainakin jonkinasteiseksi, ja itse asiassa jopa varsin selväksi, hyväksynnäksi Kiinan toimille. Myös varapääministeri Wu Xueqianille Wihtol kertoi Suomen noudattaman linjan olleen harkittu päätös, eikä suinkaan sattumaa. Wihtolin mukaan jopa Suomessa linjaa oli kritisoitu, "mutta aika oli osoittanut päätöksen olleen oikea".¹⁴⁷

Ulkoministeri Paavo Väyrysen Kiina-yhteydet tapasi Kiinan ulkoministeri Qian Qichenin YK:n yleiskokouksen yhteydessä syksyllä 1991. Väyrynen mainitsi aluksi, että Martti Ahtisaari nautti Suomen hallituksen täyttä luottamusta ja hän oli käytettävissä pääsihteerinä valittaessa. Väyrynen kuitenkin painotti, että Suomi ei aikonut käydä asiasta mitään julkista vaalikampanjaa. Qian vastasi, että turvallisuusneuvostossa ei oltu käyty virallisia keskusteluja asiasta, mutta hänen mukaansa Ahtisaari oli kyllä ansioitunut henkilö.¹⁴⁸ Voinee olettaa, että Väyrynen kävi vastaavanlaista "ei-julkista vaalikampanjaa" myös muiden tapaamiensa valtiojohtajien ja diplomaattien kanssa. Tosin Suomen ja Kiinan suhteet YK:ssa olivat aikaisemmin olleet erityisen tiiviit.

Puhuttaessa Neuvostoliiton vaikeasta tilanteesta, Väyrynen tiedusteli oliko yhteinen naapuri nyt joustavampi rajaneuvotteluissa, jotka olivat hiertäneet maiden väliä vuosikausia. Qianin mukaan tätä oli vaikea sanoa, koska kukaan ei näyttänyt olevan kontrollissa Neuvostoliitossa. Mielenkiintoisesti Qian kysyi tämän jälkeen Väyryseltä, oliko Suomi aikeissa ottaa esille oman rajakysymyksensä Neuvostoliiton kanssa. Väyrynen totesi, ettei mitään tällaisia suunnitelmia ollut, koska mikään taho Neuvostoliitossa ei ollut valmis käymään asiasta neuvotteluja. Lopuksi Qian kysyi vielä miten Suomi aikoi korvata itänaapurin kanssa romahtaneen kauppansa. Väyrynen vastasi, että Kiina voisi omalta osaltaan antaa tähän mahdollisuuden, ja tämä tulisi olemaan hyvä puheenaihe hänen tulevilla Kiinan-matkallaan.¹⁴⁹

146Keskustelumuistio. 18.12.1990. Wihtolin vierailu Kiinaan. UMA.

147Keskustelumuistio. 17.12.1990. Wihtolin vierailu Kiinaan. UMA.

148 Keskustelumuistio. 1.10.1991. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

149 Ibid.

Kuitenkin ennen Väyrysen toista ulkoministerivierailua Kiinaan, pääministeri Li Peng nousi keskiöön Suomen ja Kiinan suhteissa. Vuoden 1992 ensimmäisellä puoliskolla Kiinan pääministeri Li Peng alkoi siis entistä selvemmin päästä pois kansainvälisestä eristyksistä. YK:n yleiskokouksen yhteydessä hän tapasi sekä Bushin että Jeltsinin. Kyseessä oli ensimmäinen Kiinan huippujohtajan vierailu Yhdysvaltoihin sitten vuoden 1989. Yhdysvaltojen suurlähettiläs J. Stapleton Roy kertoi Mansalalle, että päätös ei ollut presidentti Bushille helppo vaalivuoden alussa, mutta toisaalta Li ei saanut Jeltsinin tapaan "erityiskohtelua". Toisaalta maiden suhteet heikkenivät taas Yhdysvaltojen ja Taiwanin F-16 hävittäjäkauppojen myötä. Päätös oli Royn mukaan ollut pitkän ajan Kiinan-tuntija Bushille "henkilökohtainen tragedia". Suurlähettilästä huoletti vanhoillisten mahdollinen vahvistuminen Kiinan johdossa tämän seurauksena.¹⁵⁰

Alkuvuodesta 1992 paljastui, että Kiinan ulkoministeriö Kiinan ulkoministeriö suunnitteli korkean tason vierailua Suomeen. Toukokuussa järjestettäisiin Rio de Janeirossa YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssi, johon myös Lin oli tarkoitus osallistua. Suomea oli tarkoitus käyttää Kiinan ja Länsi-Euroopan välisen lyhimmän lentoreitin hyväksikäyttämiseen jet lagista toipumiseen. Mansala oli tosin saanut keskusteluissa pohjoismaisten kollegoittensa kanssa sellaisen käsityksen, että pääministeri Li Peng ja presidentti Yang Shangkun eivät olleet tervetulleita Tukholmaan ja Osloon. Tanskaa puolestaan sitoivat joka tapauksessa EY-maiden sanktiot.¹⁵¹ Suomi oli siis jälleen kerran ottamassa eroa muihin pohjoismaihin Kiina-suhteita rakentaessaan.

Edessä oli vuosikausiin merkittävimmän kiinalaisvieraan käynti Suomessa ja pohjoismaissa ylipäätään, vaikka kyseessä olikin vain välilasku¹⁵². China Dailyn etusivun uutisen mukaan pääministeri Li Pengin "lyhyen ystävyysvierailun" aikana tasavallan presidentti Mauno Koivisto oli todennut että "Kiinalla on oma paikkansa maailmanyhteisössä, kuten sillä tulee ollakin". Hän lisäsi, että "Kiinan noudattama rauhanomainen diplomatia ja sen oikeudenmukaiset kannanotot kansainvälisissä kysymyksissä ovat saaneet hänen maansa tuntemaan olonsa turvalliseksi". Li puolestaan kiitti Koivistoa tämän valmiudesta ensin kiirehtiä kotimaahansa Riosta, voidakseen vastaanottaa hänet Helsingissä, mikä oli "osoitus Kiinan ja Suomen ystävydestä". Koiviston todettiin myös viime vuosina seuranneen suurella mielenkiinnolla Kiinan uudistus- ja avautumispolitiikkaa ja pitävän Kiinan saavuttamia tuloksia hyvinä.¹⁵³

150 Saapunut salasanoma. 30.1.1992. R-sarjat, Peking; Saapunut salasanoma. 11.9.1992. R-sarjat, Peking. UMA.

151 Saapunut salasanoma. 20.2.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

152 Nimikkeestä huolimatta vierailu kesti kuitenkin useamman vuorokauden.

153 Saapunut salasanoma. 17.6.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

Koiviston tapaamisen jälkeen pääministeri Esko Aho toivotti puheessaan tervetulleeksi Suomessa korkeimman koskaan vierailleen Kiinan hallituksen edustajan. Aho piti välilaskua "Kiinan hallituksen arvovaltaisena ilmauksena suhteidemme suotuisasta kehityksestä, hyvästä nykytilasta ja lupaavasta tulevaisuudesta". Aho toi esille maailman olevan "muutosvaiheessa", joten Suomi oli löydettävä näissä uusissa asemissa sille sopiva paikkansa ja samalla kehitettävä suhteitaan Euroopan ulkopuolisiin valtioihin. "Suomelle Kiina on suuri, tärkeä Aasian valtio ja Yhdistyneiden Kansakuntien turvallisuusneuvoston pysyvä jäsen."¹⁵⁴ Tapaamisen yhteydessä allekirjoitettiin yhteensä 15 kauppasopimusta, joiden arvo oli yhteensä 140 miljoonaa dollaria¹⁵⁵. Aho korosti myös, että Suomelle tämä kauppa oli erityisen tärkeää maan sen hetkisessä taloudellisessa tilanteessa. Tämän jälkeen pääministerit jakoivat näkemyksiään IVY-maiden vaikeasta tilanteesta.¹⁵⁶

Lopuksi – Li Pengin pitkistä vastauspuheenvuorosta johtuen – käytettiin lähes puoli tuntia Kiinan ihmisoikeustilanteen selvittelyyn. Aho totesi aluksi, että "Suomessa seurataan suurella tarkkuudella ihmisoikeustilanteen kehittymistä Kiinassa. Olemme havainneet, että tilanteessa on tapahtunut myönteistä kehitystä ja myönteisiä uudistuksia". Aho tiedusteli, miten tilanne nähtiin nyt Kiinassa, erityisesti mitä tuli vuoden 1989 tapahtumien perusteella langetettuihin rangaistuksiin ja tilanteeseen Tiibetissä. Entä miten Li näki Kiinan yleisen kehityksen lähitulevaisuudessa?¹⁵⁷

Lin mukaan vuoden 1989 osalta "historia oli tehnyt johtopäätöksensä". Ellei toimiin olisi ryhdytty, olisi Kiina nyt Venäjän tilanteessa. "En tiedä ihailletteko Yhdysvaltain demokratiaa ja ihmisoikeustilannetta. Los Angelesin tapahtumat puhuvat juuri siitä. Kiinassa ei ole rotusyrjintää." Tiibet oli Lin mukaan kiinteä osa Kiinaa ja tiibetiläiset yksi sen lukuisista vähemmistökansallisuuksista. Li korosti Kiinan hyväksyvän Dalai Laman roolin uskonnollisena johtajana. Tähän pääministeri kuitenkin lisäsi, että Dalai Lama oli ennen "demokraattista vallankumousta" ollut myös Tiibetin "keskiaikaisessa" yhteiskunnassa sen suurin orjanomistaja. "Olettehan nähnyt elokuvan Spartacus. Tiibetissä oli silloin aivan samanlaista", Li jatkoi.¹⁵⁸

Lopuksi Li Peng kertoi, että vuoden 1989 tapahtumiin osallistuneita oli kohdeltu hyvin liberaalisti, eikä nuoria opiskelijoita ja työläisiä oltu rangaistu vain sillä perusteella, että nämä olivat

154 Puheluonnos. 15.6.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

155 Keskustelumuistiossa lukee itse asiassa "140 mrd USD:n arvosta", mutta oletettavasti kyseessä täytyy olla 140 miljoonaa Yhdysvaltain dollaria.

156 Keskustelumuistio. 17.6.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

157 Ibid.

158 Ibid.

osallistuneet mielenosoituksiin tai arvostelleet hallitusta. Lin mukaan suurin osa heistä oli sitä paitsi muuttanut jo mielensä, koska Neuvostoliiton ja Los Angelesin tapahtumat näyttäytyivät nyt varoittavina esimerkkeinä. Ikään kuin vastakohtana KKP oli sen sijaan keskittynyt talouden ja elintason kohottamiseen. Lin mukaan ihmisoikeudet olivat laaja käsite ja Kiinassa ne olivat ennen kaikkea kehitysmaiden oikeuksia. Pääministeri Aho kiitti vierastaan avoimesta esityksestä.¹⁵⁹ Li Peng ei ollut kovin paljon matkustellut Eurooppaan kesän 1989 jälkeen, joten nyt hän sai selvästi puhuttua suunsa puhtaaksi. Voinee ajatella, että juuri muihin länsimaihin pesäeroa Kiina-suhteiden osalta tehneessä Suomessa Lin oli helppoa puhua avoimesti ja pitkään myös Kiinalle aroista kysymyksistä.

Kiinan mediassa vierailua käsiteltiin suurlähetystön raporttien mukaan varsin näkyvästi. Uutisointi Hong Kongissa toi sen sijaan esille myös visiitin varjopuolia kiinalaisvieraiden näkökulmasta katsottuna. South China Morning Postin mukaan Li Pengin seurue jäi pois suomalaisten liikemiesten järjestämiltä päivällisiltä, koska mielenosoittajat olivat odottaneet ravintolan ulkopuolella. Aluksi Li oli vaatinut heidän poistamistaan, mutta poliisin kieltäytyessä koko kiinalaisvaltuuskunta kääntyi takaisin residenssillensä.¹⁶⁰ Samanlainen tapaus sattui menomatkalla Brasiliaan. Yhdysvaltain vastaava asianhoitaja kertoi suomalaisille, että Li Pengin oli alunperin ollut tarkoitus tehdä välilasku Havaijilla, mutta valmisteilla olleen pro-demokratiamielenosoituksesta johtuen laskeuduttiinkin kuitenkin lopulta Fidzillä. Suurlähetystön tietojen mukaan pääministerin vierailuohjelmaa oli usein muutettu vastaavanlaisten mielenosoitusten takia.¹⁶¹ Loppuvuodesta Li Peng kuitenkin korosti saaneensa erinomaisen vastaanoton Suomessa. Lin mukaan pitkästä välimatkasta huolimatta kanssakäyminen suomalaisten kanssa oli helppoa jo suoran lentolinjankin ansiosta.¹⁶²

Seuraavaksi oli vuorossa suomalaisten vierailu Kiinaan. Ulkoministeri Väyrysen vierailun alla Kiinassa tapahtui paljon. Sisäpoliittisesti 1990-luvun alkupuolen merkittävin tapaus oli 88-vuotiaan patriarkka Deng Xiaopingin johtama näyttävä kampanja vasemmistovoimia¹⁶³ vastaan ja erityisesti sen huipentuma, matka etelän erikoistalousalueille Shenzheniin ja Zhuhahin, joista oli tullut Dengin johtaman uudistus- ja avautumispolitiikan lippulaivoja. Verkkaisesta alusta huolimatta kampanjasta

159 Ibid.

160 Saapunut avosanoma. 19.6.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

161 Saapunut salasanoma. 11.6.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

162 Saapunut salasanoma. 9.11.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

163 Kiinassa vasemmistovoimat tarkoittivat nimenomaan konservatiiveja.

tuli lopulta menestys, kun veteraanipoliitikotkin yksi toisensa jälkeen asettuivat julkisesti Dengin puolelle. Suurlähetystö piti tätä jonkinlaisena valmisteluna loppuvuoden puoluekokoukselle, vaikka hän ei tätä ennen ollut esiintynyt vuosiin julkisuudessa. Neuvostoliitto ja Itä-Eurooppa olivat menneet, joten Mansalan mukaan tällä haettiin lisäpontta uudistuslinjalle. Toisaalta edessä hämötti myös Hong Kongin Kiinan yhteyteen palaaminen vuonna 1997.¹⁶⁴

Laaja tuki ei ollut mikään itsestäänselvyys, koska vaikka Dengin asemaa korostettiin myös suurlähetystön raporteissa, niin parina edellisenä vuotena konservatiivit olivat pyrkineet heikentämään Dengin suojatin, puoluesihteerin Jiang Zeminin asemaa. Deng oli joutunut jossain määrin puolustuskannalle, varsinkin kun media oli vahvasti vanhoillisten hallussa. Myös Neuvostoliiton epäonnistunut vallankaappausyritys vahvisti konservatiivien asemaa.¹⁶⁵ Etelänkiertueen katsotaan laukaiseen kritiikin erikoistalousalueita kohtaan, joita alettiin aikaisempaa äänekkäämmin pitämään "liberalismin pesinä" vasemmistopiireissä. Tutkijoiden näkemykset vaihtelevat – joidenkin mukaan etelämatka varmisti jo selvän voiton eikä kyseessä ollut viime hetken pelastusyritys, mutta jotkut pitävät vanhoillisten haastetta todellisena.¹⁶⁶ Joka tapauksessa suurlähetystö ja Mansala tuntuvat pitäneet Dengin asemaa varsin vahvana ja uudistuspolitiikan jatkumista tosiasiana jo varhain vuonna 1990. Tähän käsitykseen voi myös osaltaan ajatella pohjautuneen Suomen Kiina-politiikan.

Dengin kampanjaa seurasi lokakuussa 1992 viiden vuoden välein pidettävä Kiinan KKP:n puoluekokous. Se teki vain puoluejohtoa koskevat henkilöpäätökset, joten hallituksen piiriin kuuluvat nimitykset olivat vuorossa vasta 1993 alkupuolella. Tästä huolimatta sen suosituksia pidettiin käytännössä sitovina.¹⁶⁷ Puoluekokouksen lähestyessä korostui suurlähetystön raportoinnissa varsin toistuvasti "poliittisten uudistusten" puuttumisen ja ylipäättään sisäpolitiikan esilletuominen. KKP:n valtamonopolin kannalta vaarattomana uudistuksena pidettiin yli 2000 jäsenen kansankongressin roolin kasvattamista ja byrokratian vähentämistä.¹⁶⁸ Mahdollisesti Yhdysvaltain suurlähettiläiden Lilley'n ja Stapleton Royn näkemysten inspiroimana Mansala ei pitänyt länsimaista demokratiaa realistisena vaihtoehtona. Vaikutteita tuli sen sijaan hakea muista Aasian maista ja "neljästä pienestä lohikäärmeestä", eli Singaporesta, Taiwanista, Hong Kongista ja

164 Saapunut salasanoma. 5.2.1992. R-sarjat, Peking. UMA.

165 Paltemaa & Vuori 2012, 335; Fewsmith 2011, 482-483, 487-488.

166 Paltemaa & Vuori 2012, 337; Fewsmith 2011, 475-476, 479. Kts. myös Paltemaa & Vuori 2012, 339.

167 Saapunut salasanoma. 12.10.1992. R-sarjat, Peking. UMA.

168 Saapunut salasanoma. 2.4.1992. R-sarjat, Peking. UMA.

Macaosta¹⁶⁹. Tällaisesta järjestelmästä on käytetty esimerkiksi nimityksiä Itä-Aasian tai Singaporen malli. Yhdistävinä elementteinä on ollut kollektiivisuutta korostava markkinatalousjärjestelmä, johon yhdistyi länsimaisesta näkökulmasta katsottuna ainakin jonkinasteinen autoritäärisyys.¹⁷⁰

Lokakuun puoliväliin tultaessa pitkään henkilövaihdoksia peräänkuuluttaneen Mansalan ensivaikutelmat puoluekokouksesta olivat kokonaisuudessaan myönteisiä. Hänen mukaansa Dengin modernisaation ensimmäinen vaihe oli nyt tullut päätökseen ja edessä oli "lupaavimmat näkymät oman voiman ja profiilin kasvattamiseksi sitten 80-luvun puolivälin nousukauden". Mitään dramaattisia henkilövaihdoksia ei tehty, mutta veteraanit siirtyivät vihdoinkin syrjään.¹⁷¹ Voittajina on pidetty uuskonservatiivisia teknokraatteja, jotka tukivat Dengin linjan mukaisia talousuudistuksia, mutta eivät samalla ajaneet radikaaleja poliittista reformia.¹⁷² "Sosialismin kiinalaisten erityispiirteiden" rinnalle nousi "sosialistisen markkinatalouden" käsite ja Deng nostettiin Maon rinnalle teoreetikkona. Poliittisilla uudistuksilla tarkoitettiin lähinnä sitä, että puolue ja hallitus keskittyivät tulevaisuudessa lähinnä talouden makroasioihin.¹⁷³ Suurlähettiläs tiivisti puoluekokouksen suunnitelmien ja koko Kiinan modernisaation tavoitteena olevan pohjimmiltaan "menneen suuruuden palauttaminen ja Japanin rinnalle nouseminen".¹⁷⁴

Suomelle puoluekokouksen teki erityisen merkittäväksi ulkoministeri Paavo Väyrynen vierailu ensimmäisenä länsi-eurooppalaisena ministerinä heti kokouksen päätyttyä. Hän oli myös merkittävin suomalaisvieras Kiinassa sitten presidentti Koiviston vuonna 1988.¹⁷⁵ Kiinan ulkoministeri Qian Qichen isännöi tervetuliaisillallisen, jonka aikana Väyrynen muisteli edellistä vierailuaan vuonna 1984, jolloin uudistuspolitiikka oli jo käynnistynyt. Hänen mukaan myönteiset tulokset olivat nyt selvästi nähtävissä. "Suomi on pyrkinyt reagoimaan uudistuspolitiikkaan sille luonteenomaisella rakentavalla tavalla". Väyrynen sanoi myös Suomen "tervehtivän tyydytyksellä" Kiinan ryhtymistä kansainväliseen ihmisoikeusdialogiin. Ulkoministeri totesi ymmärtävänsä yhteiskuntien erilaisuuden, mutta korosti silti, että tietyt perusarvot ja ihanteet olivat kaikkialla samat. Kauppasuhteetkin olivat kasvussa, mutta laajentamisen varaa oli vielä runsaasti.¹⁷⁶

169 Tai vaihtoehtoisesti myös Etelä-Koreasta.

170 Lam 1995, 127-128; MacFarquahar 2011, 501.

171 Saapunut salasanoma. 11.10.1992. R-sarjat, Peking. UMA.

172 Paltemaa & Vuori 2012, 341.

173 Saapunut salasanoma. 29.10.1992. R-sarjat, Peking. UMA. Kts. myös Fewsmith 2011, 501-502.

174 Saapunut salasanoma. 7.10.1992. R-sarjat, Peking. UMA.

175 Saapunut salasanoma. 23.9.1992. R-sarjat, Peking. UMA.

176 Keskustelumuistio. 27.10.1992. Väyrysen vierailu. UMA.

Qian piti maiden välisiä suhteita erinomaisina, eikä niiden kehitykseen ollut koskaan sisällynyt suuria nousuja tai laskuja. Mitä ihmisoikeuksiin tuli, Qianin mukaan tulokset ratkaisivat oliko käytetty oikeita vai väriä menetelmiä. Tämän jälkeen hän selosti hiljattain päättyneen puoluekokouksen tuloksia, sosialistisen markkinatalouden käsitettä ja nopean talouskasvun painottamista. Pragmatismia hän korosti kuvailemalla markkina- ja suunnitelmataloutta ja niiden yhdistelemistä vain keinoina hoitaa maan taloutta, ei päämäärinä sinänsä. Lopuksi Qian tiedusteli Väyrysen käsityksiä "yhteisestä naapuristamme".¹⁷⁷ Kiinalaiset olivat nyt erityisen kiinnostuneita Venäjän tilanteesta, koska presidentti Jeltsin oli tulossa Kiinaan joulukuussa^{178, 179}.

Väyrynen sanoi haluavansa olevan varovainen arvioissaan, mutta hän katsoi, että Venäjällä valittu toinen lähestymistapa oli osoittautunut virheeksi. Väyrysen mukaansa ero oli selvä Kiinan pragmaattiseen linjaan. Molemmat ulkoministerit olivat samaa mieltä YK:n tärkeydestä. Väyrynen sanoi pitävänsä Kiinan roolia järjestössä merkittävänä, kun taas Qian toi esille Suomen aktiivisuuden rauhanturvatehtävissä, vaikka YK:lla ei hänen mukaansa ollut tähän tarpeeksi varoja. Väyrynen oli samaa mieltä, sanoen myös, että Suomen taloudellinen tilanteen takia tämä vaikutti myös Suomen toimintaan. Qianin mukaan Kiina kannatti sen kehittämistä, mutta toiveita ei pitänyt asettaa liian korkealle.¹⁸⁰

Alan yhteistyön eräänlaisena jatkeena Qianin pessimismi osoittautui jälkepäin katsottuna ilmeisen perustelluksi myös suomalaisesta näkökulmasta, kun myös kiinalaisia perehdyttäneen Gustav Hägglundin mukaan pian kylmän sodan jälkeen YK:lle iski "vauhtisokeus", minkä seurauksena ylimitoitettut operaatiot Somaliassa ja entisessä Jugoslaviassa johtivat epäonnistumiseen ja Naton puuttumiseen tilanteeseen.¹⁸¹ Tällaisissa lausunnoissa näkyi Kiinan perinteisesti nuiva suhtautuminen rauhanturvaamiseen viime aikaisista muutoksista huolimatta. Myös Qianin myöhemmissä kommentoissa kansainvälisillä foorumeilla toistui samantyyppinen kritiikki.¹⁸²

177 Ibid.

178 Varsin menestyksekkään vierailunsa aikana Jeltsin sanoi: "Jos tämä on kommunismia niin kommunistista puoluetta meillä ei olisi koskaan lakkautettu". Saapunut salasanoma. 28.12.1992. R-sarjat, Peking. UMA.

179 Keskustelu muistio. 17.9.1992. Väyrysen vierailu. UMA.

180 Keskustelu muistio. 27.10.1992. Väyrysen vierailu. UMA.

181 Hägglund 2018, 45; Luoto 1997, 106-107.

182 Roy 1998, 148.

Ulkoministeri kertoi pääministeri Li Pengille ymmärtävänsä, että demokratiaa sovellettiin Kiinassa eri tavalla. "Emme kiistä länsimaisen demokratian heikkouksia. Valtiomiestaito tulee esiin siinä, että uudistukset tehdään oikeaan tahtiin." Tämän jälkeen Väyrynen oli jo kiittämässä Li Pengiä mielenkiintoisesta keskustelusta, mutta kävikin samoin kuin aikaisemmin kesällä Suomessa pääministeri Ahon kanssa. Li halusi vielä jatkaa, vaikka varattu aika oli käytetty loppuun. Hän kertoi vieraalleen lisää Kiinan talouden ongelmista, johon Väyrynen vastasi selostamalla Suomen valtionyritysten toiminnan periaatteita myös pääministerille. Lopuksi Li pyysi vielä välittämään terveiset tasavallan presidentille.¹⁸³

Kansan päivälehdessä julkaiseman uutisen mukaan Väyrynen oli ensimmäinen puoluekokouksen jälkeen vierailut ulkoministeri. Väyrynen esitti onnittelut kiinalaisisännilleen puoluekokouksen onnistumisen johdosta ja sanoi kehityksen olevan tärkeää Kiinalle sekä koko maailmalle. Hänen mielestään Euroopan taivaalla oli nyt pilviä, mutta Aasia sen sijaan oli dynaaminen. Ulkoministerin mukaan silminnähden valtava kehitys Kiinassa todisti sen valitseman tien olleen oikea.¹⁸⁴

Vielä vuoden lopussa Suomessa vieraili Deng Xiaopingin tytär, Kiinan tieteellis-teknisen valtionkomitean varaministeri Deng Nan kauppaja- ja teollisuusministeriön kutsumana. Mansalan mukaan Deng muistutti vahvasti isäänsä. Hän esitti suorapuheisesti näkemyksiä poliittisista kysymyksistä, vaikka ne eivät häneen toimialaansa kuuluneetkaan. Ennen matkaansa hän oli usein osallistunut tilaisuuksiin Suomen suurlähetystössä. Deng Nanin mukaan vuonna 1989 uusi kulttuurivallankumous ei ollut kaukana. Toisaalta juuri "sosialismi kiinalaisin erityispiirtein" oli osoittanut paremmuutensa juuri romahtamisillaan olevaan neuvostojärjestelmään verrattuna, joka Dengin mukaan oli nyt joutumassa "kerjuulle", maan valtavista voimavaroista huolimatta. Deng tutustui myös suomalaiseseen energia-alaan ja ympäristöpolitiikkaan.¹⁸⁵

Vielä marraskuussa Suomessa vieraili varapääministeri Zhu Rongji, jonka vastuulla oli Kiinan uudistuspolitiikan toteuttaminen käytännössä. Zhu jätti Mansalaan vaikutuksen henkilökohtaisella tasolla. Puoluekokouksessa hän oli edelleen vahvistanut asemiaan nousemalla politbyronin pysyvän komitean jäseneksi. Hän oli aikaisemmin toiminut Shanghaiin pormestari puoluejohtaja Jiang Zeminin jälkeen, ja molemmat olivat hoitaneet menestyksekkäästi kaupungin pitämisen

183 Keskustelumuistio. 30.10.1992. Väyrysen vierailu. UMA.

184 Saapunut salasanoma. 3.11.1992. Väyrysen vierailu. UMA.

185 Mansala 2020, 199-201, 203-204.

rauhallisena. Mansalan mukaan Zhu näytäytyi "uudentyyppisenä kiinalaisjohtaja". Zhusta tuli lopulta Li Pengin seuraaja pääministerinä vuonna 1998.¹⁸⁶

Vilkkaana vierailuvuotena 1992 myös Arto Mansalan 1988 alkanut kausi Suomen Pekingin suurlähettiläänä tuli päätökseen. Mansala piti kaikista jäljelle jääneistä epävarmuustekijöistä huolimatta Deng Xiaopingin kauden saavutuksia maailmanhistoriallisina. Viimeisen raporttinsa hän lopetti lainaamalla John King Fairbankin teosta "China: A New History":

*"We cannot deal with the Chinese people's lives but only with certain efforts of the rulers. We can study the horseman but not the horse. [...] In short, the question is not whether the Chinese state today is too powerful but whether it is powerful enough in the ways modernity demands. When a billion people take off into industrialization, their economic growth cannot be prevented by the government."*¹⁸⁷

186Mansala 2020, 216.

187Muistio. 9.11.1992. R-sarjat, Peking. UMA.

3. Suhteiden huippukausi – 1993-1995

Mansalan jälkeen Pekingin suurlähettilääksi tuli Ilkka Ristimäki, joka oli aikaisemmin tehnyt diplomaattiuraa mm. Afrikassa. Vuosien 1993-1995 aikana Kiina kansainvälinen asema parani selvästi, vaikka Pekingiä ei valittukaan vuoden 2000 olympiaisännäksi ja länsimaat painostivat entistä innokkaammin maata sen ihmisoikeustilanteesta. Suomen kohdalla sen puolustusalan suhteet Kiinan kanssa muuttivat hieman muotoaan, ja ihmisoikeuspainotus nousi vahvasti esille eurooppalaisen integraation edetessä, mutta Suomen erityisasema Kiinan suhteen kyettiin ainakin jossain määrin ylläpitämään. Tästä oli osoituksena presidentti Jiang Zeminin historiallinen vierailu kesällä 1995.

Vuonna 1994 Suomen presidentiksi valittiin Martti Ahtisaari. Presidentti vetosi siihen, että hän oli saanut valtakirjansa Suomen kansalta ja hän puolusti johtavaa asemaansa ulko- ja turvallisuuspolitiikan ylimpänä päättäjänä, ja tämä näkemys tuli periaatteellisesti hyväksytyksi. Presidentti Koivisto oli tukenut hallituksen johtavaa roolia aikaisemmin vuoden 1992-1994 integraatiopyrkimyksissä, joten ulkopoliittikan merkityksen kasvu ja presidentin itsenäinen vallankäyttö synnyttivät jännitystilän.¹⁸⁸ Vuosia myöhemmin Ahtisaari on kertonut, että hän ei nähnyt Kiinaa ikinä uhkana ja suhteet maan johdon kanssa olivat aina mutkattomat. Hän piti tapaamisia ennen kaikkea viennin edistämisenä.¹⁸⁹

3.1. Luottamuksellisen keskustelun partnerina

Vuoden 1993 alkaessa Suomen suurlähetystö keskittyi jälleen Pohjoismaiden, ja erityisesti Ruotsin, tilanteesta raportoimiseen. Ruotsin ulkoministeriön valtiosihteerin Lars-Åke Nilssonin keskustelut Kiinan ulkoministeriössä antoivat suurlähetystön mukaan "oivallisen kuvan Ruotsin strategiasta. [...] kyseessä on Suomen kannalta läheinen maa johon vertaamme omia Kiinan-suhteitamme – ja jossain mielessä varmaan myös kilpailijamme". Suomen tapaan taloussuhteiden nähtiin olevan etusijalla ja kauppavaihto olikin kasvanut edellisvuonna 70 prosenttia.¹⁹⁰ Suomen viiteryhmään

¹⁸⁸Myllymäki 2010, 58, 100, 134.

¹⁸⁹Merikallio & Ruokonen 2012, 319-322.

¹⁹⁰Saapunut salasanoma. 19.2.1993. R-sarjat, Peking. UMA.

myös kuulunut Itävavalta normalisoi suhteensa Kiinaan kevään aikana. Suomen suurlähetystölle kerrottiin pääministeri Li Pengin maininneen vierailevalle Itävallan liittokanslerille, että poliittiset vangit vapautettaisiin heidän tunnustettua rikkomuksensa, mitä kuvailtiin "uudenlaiseksi lausunnoksi". Jo edellisvuonna Esko Ahon kanssa esille tullut suorapuheinen linja jatkui myös Lin ottaessa oma-aloitteisesti esille Tiibetin ja Dalai Laman käynnit Itävallassa.¹⁹¹ Ruotsin tapaa yhdistellä talous- ja ihmisoikeuspolitiikkaa pidettiin taitavana:

*"Mielenkiintoista on panna merkille miten ruotsalaiset yhdistävät taloussuhteiden vahvistamista koskeviin keskusteluihin sujuvasti myös Kiinan kannalta poliittisesti arkoina ja hankalina pidettyjen aiheiden käsittelyn. Pitkä keskustelu ihmisoikeuksista päättyi ruotsalaistoteamukseen osapuolten näkemysten erilaisuudesta. Kiina näyttää tähän olevan vähä vähältä mukautumassa. Olojen vakaus hyvinvointia kasvattamalla edellyttää taloussuhteita länteen ja niistä on maksettava se hinta, että Kiinan on mukauduttava keskustelemaan "sisäisistä asioistaan" muiden maiden kanssa. Ja kiinalaiset ovat oppimassa, että tämä hinta on maksettava ei ainoastaan taloussuhteista lännen suurvaltojen kanssa, vaan myös Pohjoismaiden suhteista."*¹⁹²

Jää kuitenkin epäselväksi, miten selvästi tämän nähtiin eroavan Suomen linjasta. Suomen voi tosin katsoa pyrkineen pitämään ihmisoikeudet ja kaupan erillään toisistaan. Länsi-Euroopan maista Espanja sen sijaan oli suhtautunut Kiinaan Ruotsia myönteisemmin. Samana keväänä Felipe Gonzales ilmaisikin jäljellä olevien sanktioiden olevan "aikansa eläneitä". Yhteisenä nimittäjänä Ruotsilla ja Espanjalla oli taloudellisten etujen ensisijaisuus. Espanja ei kuitenkaan pyrkinyt Ruotsin tapaan tuomaan esille ihmisoikeusnäkemysnsä, ja Kiinan ulkoministeriön kertoman mukaan niitä ainoastaan sivuttiin. Toisaalta Espanjan Pekingin suurlähetystön mukaan Gonzales vertasi vuoden 1992 olympialaiskaupunki Barcelonan imagoa Pekingiin, joka haki vuoden 2000 kesäkisoja, ja ikään kuin tätä kautta vihjaisi ihmisoikeustilanteen parantamisen tärkeydestä. Myötäilevämmästä Kiina-politiikasta huolimatta Espanjan vienti ei vetänyt alkuunkaan Ruotsin tapaan.¹⁹³ Voi ajatella, että nimenomaan tästä syystä tällainen linja oli alunperin valittukin – mikä muistutti myös Suomen aikaisempaa tilannetta eli tarvetta kuroa etumatkaa umpeen.

191Saapunut salasanoma. 16.4.1993. Ulkopoliitikka: Kiina. UMA.

192Saapunut salasanoma. 19.2.1993. R-sarjat, Peking. UMA.

193Saapunut salasanoma. 24.2.1993. Ulkopoliitikka: Kiina. UMA.

Vastakkaisen lähestymistavan oli valinnut Tanska, jonka voimakkaasti ihmisoikeuksia korostanut linja piti sen välit Kiinaan etäisinä. Keskusteluissa EY-puheenjohtajamaa Tanskan edustajien kanssa kiinalaisdiplomaatit kritisoivat ankarasti sen "johtamia hyökkäyksiä" Kiinaa vastaan YK:ssa. Kritiikin mukaan blokkipaine oli jääne kylmän sodan ajalta ja kiinalaisten tunteita oli nyt loukattu. Suomalaisille lähetetyn muistion mukaan tanskalaiset vastasivat tähän, että ihmisillä myös Kiinan ulkopuolella oli tunteet.¹⁹⁴ Siitä huolimatta, että vastaanvanlaiset aiheet toistuivat kasvavissa määrin myös Suomen ja Kiinan välisissä keskusteluissa, mitään vastaavanlaista ei esiintynyt. Päinvastoin, Suomea pyydettiin useinkin antamaan tuki Kiinan näkemyksille Länsi-Euroopan maiden välisessä yhteydenpidossa.

Kevään aikana Suomen suurlähetystö osallistui kahdelle eri Kiinan vähemmistöalueille suuntautuneelle matkalle. Aluksi käytiin uiguurien Sinkiangissa ja tämän jälkeen Tiibetissä. Ministerineuvos Pekka Kujasalon mukaan pinnan alla tuntui kytevän kiinalaisvastaisuus. Keskushallinnon edustajat sen sijaan painottivat vakauden tärkeyttä ja toivat esille alueen runsaat hyödyntämättömät öljy- ja malmivarat. Tiibetiin liittyen Tanska otti jälleen roolia, kun se luovutti paikallisille viranomaisille luettelon poliittisista vangeista, mutta tähän vastattiin ainoastaan pidättämällä useita kymmeniä tiibetiläisiä aktivisteja. Virallisen ja epävirallisen informaation välillä nähtiin olevan suuri ristiriita ja paikallisilta päättäjiltä ei saatu yrityksistä huolimatta yhtäkään virallista lausuntoa. Suomen suurlähetystö teki perehtymismatkan tuloksena sen johtopäätöksen, että väitteet talouskehityksen tuomista hyödyistä tiibetiläisille eivät pitäneet paikkaansa, vaan oli jopa käynyt päinvastoin hankiinalaisväestön voimakkaasti kasvaessa tämän politiikan seurauksena.¹⁹⁵

Tämän kevään 1993 tutustumismatkan jälkeen EU-suurlähettiläillä oli vaikeuksia saada kulkulupia vähemmistöalueille. Uusi matka saatiin kuitenkin järjestettyä Tiibetiin autonomisen alueen 30-vuotisjuhlallisuuksien aattona keväällä 1995. Merkkipäivän lisäksi jännitteitä lisäsi se, että Dalai Lama oli hiljattain nimennyt 6-vuotiaan pojan tiibetiläisen buddhismen toiseksi korkeimman johtajan Panchen Laman asemaan. Kiinan ulkoasiainhallinnosta kerrottiin suomalaisille, että Dalai Lama oli tehnyt suuren virheen, sillä jo Qin-dynastian ajoista Lamat oli nimittänyt keskushallinto. Huomionarvoisesti Suomen suurlähetystö vaikutti olevan samaa mieltä: Se piti Tiibetin hengellisen

194Saapunut salasanoma. 24.3.1993. R-sarjat, Peking. UMA.

195Sinkiangin tilanne. Saapunut salasanoma. 19.5.1993. R-sarjat, Peking; Vierailu Tiibetissä. Saapunut salasanoma. 16.6.1993. R-sarjat, Peking. UMA.

johtajan ajoitusta "todella huonona". Analyysin mukaan keskushallinto ei pystyisi enää tulevaisuudessa luottamaan Dalai Lamaan ja julistus tulisi vain lisäämään Han-kiinalaisten osuutta alueella entistä nopeammin. Suomalaisdiplomaatti katsoi, että tiibetiläiset halusivat ylipäänsä pitää uskonnon ja politiikan erillään, eivätkä he olleet kiinnostuneita Dalai Laman "poliittisista pyrkimyksistä".¹⁹⁶

Vuoteen 1995 näkemys Tiibetistä tuntuu muuttuneen entistä positiivisemmaksi. Nyt puhuttiin rennommasta ilmapiiristä ja monitulkintaisesta kokonaistilanteesta. Paikallisten kiinalaisviranomaisten kanssa kerrottiin käydyn syvällisiä keskusteluja ja valtuuskunta oli saanut liikkua laajasti myös kaupunkien ulkopuolella. Uskonnolliset jännitteet tuotiin esille, mutta toisaalta muistettiin mainita myös luostareiden entisöimisestä. Diplomaateille oli kuitenkin tehty selväksi, että traditioiden ei annettaisi estää talouskehitystä.¹⁹⁷

Uusi suurlähettiläs Ilkka Ristimäki katsoi ihmisoikeuskysymysten nousseen Kiinan suurvaltasuhteissa kasvavissa määrin pääosaan Tiananmenin tapahtumien jälkeen, kun Yhdysvallat ei enää tarvinnut vastapainoa Neuvostoliitolle. Kiina ei hänen mukaansa ollut kuitenkaan jumiutunut jäljellä olevien sosialistimaiden johtajan rooliin vaan se oli omaksunut pragmaattiseksi kuvatun lähestymistavan. Venäjän suhteet oli rakennettu ei-ideologiselle pohjalle ja Yhdysvaltoja – ja sen demokraattienemmistöistä kongressia – oltiin valmiita jossain määrin myötäilemään, jotta Kiinan sisäistä kehitystä eivät häiritseisi maailmanpolitiikan kipukohdat. Suurlähettiläs kuitenkin muistutti brittien masinoiman Hongkongin demokratia uudistusten ja Taiwanin hävittäjäostoksen osoittaneen, että Kiinalla oli kaikesta huolimatta "tietty suvereenisuuskysymysten reviiri, jonka sisäpuolella sen sietokyky on vähäinen, reagoitukyky matala ja kompromissihalukkuus olematon".¹⁹⁸

Ikään kuin Suomen maltillisempaa Kiina-politiikkaa noudattaen edes kiinalaiset toisinajattelijat eivät jääneet ilman kritiikkiä suurlähetystön raportoinnissa. Tiananmenin mielenosoituksiin osallistunut järjestöaktiivi Han Dongfang oli ollut Yhdysvalloissa saamassa hoitoa tuberkuloosiin, jonka jälkeen hänen maahantulonsa takaisin Kiinaan oli estetty elokuussa 1993. Suurlähetystön analyysin mukaan Han Dongfangilla ei edes ollut aikaisempaa ammattiyhdistystaustaa ja hän oli

196Saapunut avosanoma. 23.5.1995. R-sarjat. UMA.

197Saapunut sanoma. 12.6.1995. Jiang Zeminin vierailu. UMA.

198Saapunut salsanoma. 22.2.1993. R-sarjat, Peking. UMA.

tavallisille kiinalaisille tuntematon. Amattiyhdistysliikkeitä ylipäättään kuvailtiin "akateemisiksi kaavailuiksi", jotka eivät vedonneet pragmaattisiin kiinalaisiin. Hanin kutsuminen "Kiinan Lech Walesaksi" tuomittiin länsimaalaisen lehdistön keksimäksi farssiksi. Raportin mukaan "tietyt ulkomaalaiset tahot" – tiedotusvälineet mukaan luettuna – käyttivät "ihmisoikeuksiin liittyviä tosiasioitakin oman politiikkansa välineenä".¹⁹⁹

Samansuuntaiset, kiinalaismielisemmät näkemykset, tulivat jälleen esille keväällä 1995, kun Yhdysvaltain Kiinan suurlähettiläs J. Stapleton Roy esitelmöi anonyymisti suomalaisille lehtimiehille. Roy tuntuu vaihtaneen varsin säännöllisesti mielipiteitä erityisesti Mansalan kanssa. Kiinassa syntyneen amerikkalaisdiplomaatin mukaan Kiina näki Euroopan talouskumppanina ja vastapainona Yhdysvaltojen ylivalle: "Kiina haluaa voida muistuttaa amerikkalaisia, että jos heistä tulee hankalia, niin Kiina voi aina ostaa lentokoneensa Boeingin sijaan Airbusilta.". Royn mukaan vakaan Kiina-politiikan toteuttaminen oli vaikeaa, "kun omien kansalaisten suhtautuminen Kiinaan saattaa muuttua yhdessä yössä sen mukaan mitä lehdet kulloinkin Kiinasta kirjoittavat". Ihmisoikeuksien korostamiseenkin Roy suhtautui tietyllä kriittisyydellä ja voisiko sanoa imhorealismilla. Hänen mukaansa Clintonin hallinto oli aluksi pyrkinyt ihmisoikeuksia korostamalla etsimään omaa paikkaansa, mutta sen jälkeen ne olivat "tulleet helpommin hallittavaksi". Clinton oli onnistunut suosituimmuskohtelun ja ihmisoikeuksien rinnastamisella "puristamaan" Kiinaa riittävästi, joka oli mahdollistanut kongressin äänestyskäyttäytymisen muuttamien. Vastaavanlainen "Kiina-kortilla" pelaaminen ei olisi Royn mukaan onnistunut republikaaneilta.²⁰⁰

Suurvaltopolitiikka ja ihmisoikeudet kietoutuivat yhteen, kun vuoden vuoden 2000 kesäolympialaisisännyydestä päätettiin loppuvuodesta 1993. Yhdysvaltain kongressin enemmistö oli asettunut vastustamaan Kiinan hakemusta. Toisaalta Soulin 1988 kesäolympialaisten katsottiin osaltaan vieneen Etelä-Koreaa kohti demokratiaa, joten länsimaissa se pyrittiin innokkaasti rinnastamaan Kiinan tilanteeseen. Ristimäki kuitenkin kehotti malttiin, sillä Kiinassa ei edes ollut organisoitunutta demokratialiikettä. Kiinalaisessa kontekstissa oli mahdollisuus jopa tilanteen kiristymiseen, koska suurtahtumien yhteydessä panostettiin aina erityisesti stabiliteettiin ja kansalaisten valvontaa kiristettiin. Kiina oli silti pyrkinyt puhdistamaan mainettaan vapauttamalla joitakin toisinajattelijoita juuri ennen isännyspäätöstä, vaikka se ei tunnustanut Ristimäen mukaan

199Kiinan toisinajattelijat: tapaus Han Dongfang. Saapunut salasanoma. 28.9.1993. R-sarjat, Peking. UMA.

200Saapunut salasanoma. 23.5.1995. R-sarjat, Peking. UMA.

yleisaasialaiseen tapaan yleismaailmallisten ihmisoikeuksien olemassaoloa. Suurlähettiläs katsoi kauppapolittisten syiden kuitenkin menevän vielä olympialaistenkin edellä Kiinan päätöksenteossa, koska sille oli tärkeää saada suosituimmuusasemalleen jatkoa Yhdysvaltain kaupassa ja pidätykset tulisivat hänen mukaansa jatkumaan myönteisen päätöksen jälkeen.²⁰¹

Lopulta suositummuuskohtelu sai lopulta jatkoa, ja Clinton erotti ihmisoikeudet kaupankäynnistä. Kisaisännyys meni kuitenkin Australian Sydneylle. Edellisvuonna julkisuudesta vetäytyneen Deng Xiaopingin syntymäpäivänä Kiinan tilanne nähtiin jossain määrin epävarmana, kun "valtavaksi energiakeskukseksi" kuvaillun veteraanipoliitikon seuraaja Jiang Zemin oli Ristimäen mukaan pettänyt häneen asetetut odotukset ja sen seurauksena puolueen sisällä oli jälleen havaittavissa useiden eri kuppikuntien muodostumista. Suurlähettiläs pohti myös sitä, kestäisikö pehmentynyt ulkopoliittinen linja hylkäävän päätöksen olympialaisisännyydelle.²⁰²

"Kisaisännyyden menetys saattaisi jossain määrin vaikuttaa Kiinan johdon ja Pekingin johdon uskottavuuteen, mutta toisaalta propagandakoneisto saatetaan nopeasti uuteen uskoon; lisätään edellemainitun iskulauseen (More Open China Awaits 2000 Olympics) eteen "even" ja vaihdetaan viimeinen nolla neloseksi, kuten eräs Kiinan tapahtumia jonkin aikaa seurailut tarkkailija on todennut. Se, riittääkö olympia-aatteen noste pitämään yllä Kiinan avautumisohjelmaa vielä neljällä vuodella jää vain nähtäväksi."

Samassa raportissa kysymyksiä herätti myös avautumispolitiikkaa vetävän "Suomen ystävän" Zhu Rongjin asema. Varapääministeri oli Ristimäen mukaan talouden ylikuumenemista rajoittaessaan "valinnut äärimmäisen riskaabelin toimintalinjan" omaa tulevaisuuttaan ajatellen. Kokonaisuudessaan menestyksekkääksi kuvatut toimet olivat synnyttäneet jossain määrin epävarmuutta markkinoilla, ja mikä pahinta, korruptionvastaisten tutkimusten yhteydessä pääministerin puoliso ja jopa Li Peng itse oli mainittu epäiltyjen joukossa. Suurlähetystöön kantautuneiden huhujen perusteella Zhulla oli korkeintaan vain vuosi aikaa todistaa politiikkansa toimivuus, kun taas pääministerillä ja tämän tukijoilla ei ollut mitään kiirettä näiden pyrkiessä syöksemään varapääministeri "valtansa kukkuloilta".²⁰³

201 Saapunut salasanoma. 23.8.1993. Sisäpolitiikka: Kiina. UMA.

202 Deng Xiaoping 89v. Saapunut avosanoma. 27.8.1993. R-sarjat, Peking. UMA.

203 Ibid.

Vähitellen usko Kiinan taloudenpitoon kuitenkin parani ja läntiset valtavirtanäkemykset saivat uudelleen kritiikkiä EU-suurlähettiläskokouksesta raportoinnin yhteydessä, kun diplomaattien kesken oltiin tultu siihen tulokseen, että "pääkaupunkeihin tulisi viestittää Kiinan tilanteesta tasapainoisempi kuva kuin ehkä mediat ovat välittäneet". Ennen kaikkea taustalla vaikutti Zhu Rongjin talouspolitiikan menestys, sen huonosta valmistelusta huolimatta.²⁰⁴ Kiinan taloustilanne nähtiinkin koko ajan positiivisemmassa valossa raportoinnissa ja kaupankäynnin potentiaalista tehtiin selkoa yksityiskohtaisesti säännöllisin väliajoin.

Myös luottamus Kiinan koko poliittiseen järjestelmään ja Jiang Zeminiin valta-asemaan kasvoi ilmeisen nopeasti ja siitäkin huolimatta, että kansakongressin istunnossa marraskuussa 1994 hänen nimittämänsä kaksi varapääministeriehdokasta olivat herättäneet ennennäkemättömän paljon vastustusta. Presidentin "Shanghain klaanin" nähtiin nyt nousseen vallankahvaan ja valtataistelun osana korruptiosyytöksiä voitiin käyttää "kompastuskivenä tarpeen mukaan", vaikka pääministeri Li Pengin puolison kohdistuneet tutkimukset "hoidettiin nopeasti pois lehtien palstoilta". Keskeisenä tekijänä Jiang Zeminin vahvistumisessa nähtiin hänen parantuneet suhteet asevoimien johtoon, joten Kiinan todettiin siirtyvän "Dengin jälkeiseen aikaan suuremmitta vaikeuksista". Korruptiovyöhyke sai sillä erää päätöksen, kun Kiinan vaikutusvaltaisimpien henkilöiden joukkoon kuulunut politbyroon jäsen ja Pekingin puoluejohtaja Chen Xitong erotettiin.²⁰⁵

Lopulta myös tappio olympiaisännydestä ei johtanut Kiinan uudistuspolitiikan tuhoon. Pian nimittäin selvisi, että taka-isku oli Kiinassa otettu rauhallisesti ja johdon piirissä arvioitiin pelkän hakemuksen olleen jo hyvää PR:ää Kiinan avautumispolitiikalle. (Peking järjesti lopulta kesäolympialaiset vuonna 2008.) USA:lle, eli kiinalaisten diplomaattikielellä "joillekin suurvalloille", oltiin katkeria, mutta nyt voitiin Ristimäen mukaan keskittyä päiväpoliittisiin kysymyksiin. Hänen mukaansa "Kiinan päätös hakea vuoden 2000 olympialaisten isännyttä pakotti kansakuntaa ja sen johtoa katsomaan itseään muiden silmin". Ristimäki katsoi, että tällä oli ollut selvästi objektiivisuutta lisäävä vaikutus Kiinan johdon keskuudessa, kun se muuten niin usein turvautui oman erikoislaatuisuutensa taakse toimiaan perustellessaan.²⁰⁶

204Saapunut salasanoma. 6.5.1994. R-sarjat, Peking. UMA; MacFarquahar 2011, 478.

205Saapunut salasanoma. 4.5.1995. Sisäpolitiikka: Kiina. UMA; Saapunut avosanoma. 9.5.1995. R-sarjat, Peking. UMA; MacFarquahar 2011, 497

206Muistio. 30.9.1993. Tian Zengpein vierailu. UMA.

Raportoinnissa muistutettiin, että kaikista ongelmista huolimatta huima keskivertokiinalaisen elintason nousu oli kaikista merkittävin tekijä myös poliittisen vakauden kannalta. Ulkopoliitikassakin Kiina alkoi päästä takaisin parrasvaloihin, kun presidentti Jiang Zemin matkusti Seattleen tapamaan Bill Clintonia ja Saksan liittokansleri Helmut Kohl teki vierailun Kiinaan loppuvuodesta 1993, minkä katsottiin avaavan tietä myös muille Länsi-Euroopan maille. Suomen suurlähetystön mukaan Kiinalla oli ollut kuitenkin vaikeuksia ymmärtää EY:n yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan merkitystä, joten Kohlin puheita monenkeskisen yhteistyön merkityksestä pidettiin tärkeänä.²⁰⁷

Kokoavasti voi todeta, että raportoinnissa painotettiin toisaalta sitä, että Kiina tarvitsi Yhdysvaltojen tukea taloutensa kehittämiseen, mutta toisaalta myös Kiinan suurvalta-aseman vahvistumista varsinkin sen lähialueilla, jonka seurauksena Yhdysvaltojen tuli suurlähetystön mukaan tunnustaa tämä ja pyrkiä suhteiden parantamiseen.²⁰⁸ Voi kysyä, että olivatko nämä näkemykset pohjimmiltaan myös Suomen politiikan taustalla. Kiinan nousu globaaliksi suurvallaksi nähtiin vääjäämättömänä.

Keväällä 1994 suurlähetystössä suunniteltiin poliittisen neuvonpitokokouksen (CPPCC²⁰⁹) puheenjohtajan Li Ruihuanin Suomen vierailua. Monisivuisessa raportissaan Ristimäki maalaili värikkäästi "liberaaliksi" kuvatun Lin vierailun tuomista mahdollisuuksista Suomelle. Voineekin sanoa, että hänen laaja-alaiseen analyysiin tiivistyy hyvin suurlähetystön Kiina-tarkkailun anti 1990-luvun alkuvuosien osalta. On myös selvää, että itse vierailu jäi monella tapaa sitä valmistelleen raportin varjoon. Ristimäen mukaan Suomella oli mahdollisuus esiintyä kansanvallan lähettiläänä Kiinan protokollassa neljänneksi korkea-arvoisimmalle poliitikolle:

"[Li] käyttää puheenvuoroja poliittisesta reformista, joka on jäänyt aisaparinsa talousreformin varjoon, erityisesti jäätyään kesäkuussa 1989 telaketjujen alle. Tässä raportissa todetaan, että vakaus on Kiinassa talouskehityksen ehdoton edellytys. Poliittinen reformi on pantu sivuraiteelle, koska sen katsotaan riskeeraavan olojen vakauden. Mutta kun vanha yhteiskunta talouskasvun myötä muuttuu, on vanhaa poliittista malliakin sopeutettava uusiin tarpeisiin. Markkinatalous edellyttää

207SMuistio. 16.6.1995. Jiang Zeminin vierailu; Saapunut salasanoma. 17.11.1993. R-sarjat, Peking; Saapunut salasanoma. 26.11.1993. R-sarjat, Peking. UMA.

208Muistio. 30.9.1993. Ulkopoliitikka: Kiina. UMA.

209Eng. Chinese People's Political Consultative Conference.

*toimiakseen oikeusvaltiota ja tämä taas johtaa kansalaisen ja valtion ja puolueen toimivaltuuksien rajankäyntiin. Raportissa todistetaan, miten Suomi on oiva paikka kiinalaisille perehtyä kansanvaltaan. Lopuksi ehdotetaan, miten Li Ruihuanille järjestettäisiin tähän mahdollisuuksia vierailunsa aikana."*²¹⁰

Ristimäen mukaan "perestroikan kiinalainen versio" oli osoittanut historialliseksi menestystarinaksi. Kiinan "vanhaisäntä" Deng Xiaoping ei kuitenkaan ollut halunnut kääntyä "amerikkalaisen vapaus-yhteiskunnan" suuntaan, vaikka hän talouspolitiikassa olikin omia "taistolaisiaan" vastaan. Dengiä kuvattiin "harvinaiseksi yhdistelmäksi pragmaattikkoa ja visionääriä", jolle talouskasvu oli ennen kaikkea keino Kiinan menneen suuruuden palauttamiseen. Elintaso nostettiin sotilasmahdin yläpuolelle. Talouskehityksen nähtiin vaativan ennen kaikkea vakautta ja yhtenäisyyttä eli kiinalaisittain kommunistipuolueen yksinvaltaa. Ristimäki mukaan tätä "lähes matemaattisen kaunista yhtälöä" uhkasivat kuitenkin sisältäpäin toisinajattelijat, korruptio ja vanhoilliskommunistit. Ulkopuolelta vaarana oli länsivaltojen sanktiot ja ihmisoikeusvaatimukset. Britannian pyrkimys "salakuljettaa vierasta demokratiamallia Kiinaan Hongkongin puuevosen sisällä" nähtiin erityisenä vaarana.²¹¹ Mielenkiintoisesti tätä voi pitää hyvin ajankohtaisena analyysinä vielä tänäkin päivänä. Kiinan nykypäivän toimintaympäristö oli jo pohjimmiltaan pitkälti vakiintunut 1990-luvun puoliväliin mennessä.

Kiinan poliittisen neuvonpitokokousta (CPPCC) Ristimäki kuvaili "1940-luvun yhteisrintama-ajattelun tuotteeksi, joka oli nyt uudelleen herätetty henkiin". Tämä neuvonpitoelin koostui KKP:sta ja yhdeksästä muusta nk. demokraattisesta puolueesta. Kiinalaiset olivat alkaneet ottamaan organisaatiota esille, kun heiltä kysyttiin poliittisen reformin ja demokratian tilasta. Ristimäki innostui siitä mahdollisuudesta, että CPPCC:n puheenjohtajan vierailu oli Kiinan johdon hienovarainen ja epäsuora keino tutustua pohjoismaiseen "kansanvaltaan ja sekatalouteen".²¹²

Missä Kiina voisi teollisuusvakoilla demokratian valmistusmallia? Voidaan tietenkin kysyä, miksi juuri Suomelle lankeaisiin tällainen demokratian alkeiden opettajan rooli. Vastaus on, että se lankeaa Suomelle yllättävän luontevasti. Kiinalla ei ole omasta historiastaan kokemuksia kansanvaltaisesta poliittisesta järjestelmästä. [...]

210Li Ruihuan ja poliittinen reformi. Saapunut salasanoma. 22.4.1994. R-sarjat, Peking. UMA.

211Ibid.

212Ibid.

Britannian myöhäisherännäistä demokratian oppimestarin roolia Hongkongissa kiinalaiset pitävät erityisen tekopyhänä. Yhdysvaltain poliittista järjestelmää Kiinan johdossa ei pidetä varmaan edes kaukaisena ihanteena; yksilönvapaudet ovat niin korostuneet yhteisön intressien kustannuksella, että amerikkalaista vapautta ja sallivuutta kiinalaiset vieroksuvat sekä kommunisteina että aasialaisina. [...] Vuosien varrella luodulle luottamukselle voi olla käyttöä. [...] Tähän sopii alkuperäisessä merkityksessään fraasi, joka on muutoin jo kliseeksi kulunut: "luottamukselliset suhteet". Demokratia Kiinalle on kuin seksi vanhemmalla iällä kirjeenvaihtosuhteeseen ryhtyneelle vanhallepiialle, tai miksei -pojallekin. Siitä on kuullut, muut sitä harjoittavat, omalla kohdallakin siihen pitäisi valmistautua, mutta kokemattomuuttaan ei voi julkisesti tunnustaa ja on vaikea löytää uskottu, jolta voisi alkeisoppia hankkia ilman nolatuksi tulemisen pelkoa. Vertaus voi olla vulgaari, mutta tosiasia on, että Kiina saattaa hyvinkin katsoa Suomeen tällaisen luottamuksellisen keskustelun partnerina."

Ristimäki kykeni kuitenkin laittamaan jäitä hattuun tunnustamalla, että Kiinassa ei edes suunniteltu nykyisen järjestelmän lakkauttamista tai monipuoluejärjestelmän perustamista. Suurlähettilään mukaan kyseeseen tulikin lähinnä "vertailukohtien hakeminen", kun kiinalainen yhteiskunta oli nopeassa muutoksen tilassa. Isoimpana ongelmana hän näki markkinataloudelle välttämättömien pelisääntöjen puutteen, kun auktoriteettina puolue oli sekä "normien antaja että riitakysymyksissä normien tulkitsija". Tämä vaati suurlähettilään mukaan oikeusvaltion kehittämistä, jossa valtion vallalla on rajat.²¹³

Suomalaisille on luonnostaan selvempää kuin monille muille, ettei keskustelun tarvitse olla sitä, että vieralle todistetaan tai hänet puserretaan tunnustamaan, mitä vikaa hänen kotimaansa nykysysteemissä on. Eikä vieraalle välttämättä opeteta mitä hänen kotimaassaan pitäisi tehdä puutteiden korjaamiseksi ja mitä ei. Riittää mainiosti, kun esitellään, miten suomalainen malli toimii, miten sitä on kehitetty ja miten ongelmien ilmetessä niihin on etsitty ratkaisut. [...] Itsestäänselvyyksiä nykysuomalaiselle, mutta Kiinan johtoon kuuluvalla elävän kokonaiskuvan saaminen tosioloissa toimivasta kansanvallasta olisi uniikki tuliainen, jollaista ei kovin

213Ibid.

monesta muusta vierailumaasta ole kotiin vietävissä."

Ristimäki ei myöskään unohtanut ihmisoikeuksia vaan hän niiden käsittelyn olevan luontevaa laajemmassa yhteydessä, "ilman sen suurempaa tekopyhyyttä". Hänen mukaansa olisi hyvä, jos suomalaiset omiin kokemuksiinsa vedoten korostaisivat, että kiinalaisten peloista huolimatta yleismaailmallisten ihmisoikeuksien noudattaminen oli Suomen kohdalla nimenomaisesti vahvistanut yhteiskunnallista vakautta. Ristimäki ehdotti, että Li Ruihuanille esiteltäisiin eduskuntakäynnin yhteydessä opposition toimintaa, Valmetin tehdaskäynnillä ammattiyhdistyksen roolia ja lopuksi vieraalle tarjottaisiin vielä suomalais-kiinalaista oikeusalan seminaaria.²¹⁴

Ihmisoikeudet olivat siis nousseet vuosikymmenen puoliväliin mennessä erittäin keskeiseen rooliin Kiinan ja länsimaiden välisissä suhteissa, jossa pyrittiin kokonaisuudessaan pragmaattiseen yhteistyöhön. Myös Suomi pyrki löytämään luontevia tapoja ottaa asia esille Kiinan kanssa, tulevan EU-viiteryhmänsä periaatteita seuraten. Vaikka Li Ruihuan ei Suomen-matkaltaan juuri suurta ideologista inspiraatiota ehkä saanutkaan, niin se pyrki kuitenkin olemaan "luottamuksellisen keskustelun partnerina" jatkossakin.

214Ibid.

3.2. Kiväärejä ja kehitysluottoja

Ihmisoikeuskeskustelun periaatteet ja puitteet vahvistettiin Wienin ihmisoikeuskonferenssissa vuonna 1993. Tätä pidettiin Suomessa hyvänä pohjana, ja se oli ollut aktiivisesti mukana seurantatyössä. Myös kansainvälisesti katsottuna konferenssi ja sen tulokset olivat viitekehys, joka määritteli lännen ja Kiinan välisen ihmisoikeusdialogin painotukset. Huolimatta siitä, että konferenssi oli "virallistanut" ihmisoikeuksien universaaliuden, Kiina oli saanut tukea näkemyksilleen ihmisoikeuksien kulttuurisidonnaisuudesta ja taloudellisen kehityksen ensisijaisuudesta muilta Aasian mailta ja kehitysmaista.²¹⁵

Tämä tuki mahdollisti myös sen, että alkuvuodesta 1994 pääministeri Kiinan edustajat saattoivat esiintyä tyytyväisenä YK:n vuosittaisen Geneven ihmisoikeustoimikunnan istunnon jälkeen. Jälleen kerran länsimaiden laatiman Kiinaa koskevan päätöslauselmaehdotuksen käsittely estettiin, kun Kiina sai tarpeeksi tukea sen kaataneelle no-action päätökselle. Pääministeri Li Pengin mukaan päätös oli voitto "Kiinalle ja kansainvälisen yhteisön oikeudenmukaisille voimille".²¹⁶ Kuitenkin seuraavana vuonna Venäjän suurlähetystöstä kerrottiin suomalaisille, että Li Peng oli jo valmistellut Euroopan-matkansa peruuttamista, kun Geneven koeäänestys oli osoittautumassa Kiinaa kohtaan "jopa aikaisempaa negatiivisemmaksi". Venäläisdiplomaatin mukaan taustalla saattoi olla "Kiinan protesti, mutta myös kiinalaiseen kasvojenmenetykseen liittyvä kysymys aiempaa määrätietoisemman, mutta epäonnistuneen prosessin jälkeen".²¹⁷ Myös Suomen ulkopolitiikassa EU-jäsenyyspyrkimykset edesauttoivat sen tuloa osaksi Suomen ulkopolitiikkaa. Suomi ryhtyi kuromaan eroa myös tässä kysymyksessä 1980- ja 1990-lukujen taitteessa.²¹⁸

EU oli alusta alkaen halunnut pitää ihmisoikeuskysymykset ja talouden erillään. Kiina oli kuitenkin esittänyt institutionalisoitua dialogia, mutta EU halusi nimenomaan konkretiaa.²¹⁹ Näkökohtien erilaisuus tuli hyvin esille, kun Peking sai järjestääkseen YK:n kansainvälinen naiskonferenssin syyskuussa 1995. Suomalaisdiplomaattien mukaan sen asialista paisui paisumistaan, jolloin "tavoitetason" suhteen jäi toivomisen varaa. Julkisesti kuitenkin onnittiin Kiinaa menestyksekkäästä konferenssista ja ulkoministeri Tarja Halonen matkusti tapaamaan Kiinan ulkoministerin Qian Qichenin sen yhteydessä. Qian ylisti naisten korkeaa asemaa Pohjoismaissa,

215Luoto 1997, 104.

216Saapunut salasanoma. 15.3.1994. R-sarjat, Peking. UMA.

217Saapunut avosanoma. 8.3.1995. R-sarjat, Peking. UMA.

218Luoto 1997, 5, 13.

219Taustamuistio. 26.6.1995. R-sarjat, Peking. UMA.

politiikka ja hallinto mukaanlukien. Tässä yhteydessä hän viittasi tapaamiseensa entisen puolustusministeri Elisabet Rehnin kanssa ja paljasti Kiinan tukeneen häntä Unicefin pääjohtajan virkaan. Qian piti valitettavana, "ettei YK:n pääsihteeri valinnut tehtävään Rehniä Yhdysvaltojen asetettua useita kilpailevia ehdokkaita". Qian katsoi Suomen kanssa käydyn ihmisoikeusdialogin toteutuneen tasavertaisuuden pohjalta.²²⁰

EU:n ihmisoikeusraportin mukaan Kiinan ihmisoikeuksien yleistilanne ei ollut juurikaan muuttunut 1990-luvulla, vaikka johtajia saikin kritisoida aikaisempaa avoimemmin. Se luetteli nimilistojen laatimisen vangituista olevan ainoa tapaa auttaa toisinajattelijoita.²²¹ Kiinalaiset myönsivätkin, että siirtyminen kohti sosialistista markkinataloutta edellytti voimakkaita ponnisteluja kohti oikeusvaltiota. Suomi julisti pyrkivänsä olemaan rakentava, koska "negatiivisen ehdollistamisen" ei katsottu soveltuvan Kiinan tilanteen parantamiseen. Suomi ja Kiina pitivät syksyllä 1995 yhteisen oikeuslaitosseminaarin.²²² Myönteisenä kehityksenä nähtiin myös uusi lainsäädäntö, joka mahdollisti muiden kuin kommunistisen puolueen ehdokkaiden valitsemisen paikallisvaaleissa. Kesällä 1995 säädettiin lisäksi laki, joka oikeutti kansalaisia nostamaan syytteen viranomaisia vastaan.²²³

Ihmisoikeuksien esille ottamisesta oli tullut länsimaiden ja Kiinan virallisen vieraluvaihdon yhteydessä normaaliksi. Voitiin jopa sanoa, että oli suurempi uutinen, jos ihmisoikeuksiin ei puututtu. Myös Kiinan asennoitumisen katsottiin "kehittyneen". Se oli valmis keskustelemaan asiasta, mutta pyrkimyksenä nähtiin olevan dialogin ohjaaminen sellaiseen suuntaan, joka korosti sen omia näkemyksiä kritiikin sijasta. Ihmisoikeusongelmien kohdalla Kiina viittasi johdonmukaisesti omaan lainsäädäntöönsä. Toisinajattelijat olivat siis vain yksikertaisesti rikkoneet Kiinan lakia. Suomen ulkoasiainhallinnossa katsottiin olevan keskeisen tärkeää, että Suomi osallistui aktiivisesti ihmisoikeusdialogiin "länsimaiden viiteryhmämme mukaisesti". Suomen rakentavaa lähestymistapaa painotettiin, eikä tavoitteena ollut tuomitseminen. EU:n linjan mukaisesti tavoiteltiin myös käytännöllistä yhteistyötä, ja Kiinan oikeuslaitoksen kehittäminen oli osoittautunut tällaiseksi. Keskeistä olivat Suomen näkökulmasta oikeuslaitoksen itsenäisyys sekä syytettyjen kohtelu. Sen sijaan naisten aseman tunnustettiin olevan "suhteellisen hyvä".²²⁴

220Saapunut avosanoma. 2.9.1995. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

221Muistio. 9.6.1995. Jiang Zeminin vierailu. UMA.

222Taustamuistio. 30.5.1995. Jiang Zeminin vierailu. UMA.

223Mykkänen 2004, 251.

224Muistio. 23.3.1994. Esko Ahon vierailu. UMA; Luoto 1997, 32.

Suomi teki uudenlaisen avauksen ihmisoikeusdialogissa, kun ulkoministeriön poliittisen osaston ihmisoikeuskysymyksiä hoitava neuvotteleva virkamies Hannu Halinen vieraili Pekingissä toukokuussa 1994 tapaamassa kiinalaisia oikeusalan toimijoita. Vierailun tehtiin Suomen aloitteesta, mutta Kiina oli kokonaisuudessaan vastuussa sen ohjelmasta. Keskustelut painottuivat YK:n piirissä tehtävään ihmisoikeusyhteistyöhön ja Wienin maailmankonferenssiin. Halinen halusi korostaa yhteisessä loppuyhteenvedossa Suomen kantaa ihmisoikeuksien yleismaailmallisuudesta. Suurlähetystön raportin mukaan tämä tuli yllätyksenä kiinalaisosapuolelle, mikä "sekoitti silmännähdn heidän pasmojaan", mutta se ei kuitenkaan johtanut yksityiskohtaiseen debattiin. Kiinalaiset toivoivat lopuksi Suomen palaavan aikaisempaan vuoden 1990 menettelyyn, jossa se äänesti yhdessä Uusi-Seelannin kanssa tyhjää, Kiinaa koskeva päätöslauselma oli tulossa käsittelyyn ihmisoikeustoimikunnassa. Halinen teki kuitenkin selväksi, että tilanne oli Suomen osalta muuttunut vuonna 1992. Hän korosti länsimaiden yhtenäistä linjaa, vaikka hänen mukaansa niidenkään piirissä ei oltu vastakkainasetteluun tyytyväisiä.²²⁵

Suomen edustajat pyrkivät johdonmukaisesti korostamaan, että sen tavoitteena oli puhtaasti ihmisoikeuksien suojele valtapoliittisten pyrkimyksien sijaan. Suurlähettiläs Zheng Jinjiongin mukaan monet länsimaat olivat "sulkeneet silmänsä Kiinan todellisuudelta". Edellisessä ihmisoikeustoimikunnan istunnon enemmistön kielteinen suhtautuminen vastaavaan päätöslauselmaan osoitti kiinalaisdiplomaatin mukaan "länsimaiden syytösten vedenpitämättömyyden ja yleisen tuen puutteen". Lopuksi hän toivoi, että päätöslauselman tukeminen ei vaikeuttaisi Suomen ja Kiinan välisiä hyviä suhteita.²²⁶

Kokoavasti voi todeta, että Suomen ja Kiinan ihmisoikeusdialogissa suurimpana ongelmana nähtiin olevan juuri YK:n ihmisoikeustoimikunnan Kiinaa koskeva päätöslauselmat. Kiina oli tyytymätön Suomen kanssasuosittaja-asemaan, mutta toisaalta se alkoi vähitellen pyytämään apua tätä koskevan lukkiutuneen tilanteen ratkaisemiseen. Kiinan edustajat kertoivat olevansa valmiita yhteistyöhön YK:n ihmisoikeusmekanismien kanssa, mutta he totesivat samalla, että ne eivät olleet puolueettomia ja kehitysmaiden ääni olisi pitänyt saada paremmin kuuluviin. Suomen näkökulmasta päätöslauselmat olivat todellisuudessa maltillisia ja osittain jopa positiivisen kehitykseen huomioon ottavia, mutta Kiinan kannalta asia oli perustavanlaatuisen periaatekysymys. Hannu Halinen huomioi myös, että vaikka Kiina oli tähän asti voittanutkin no action -äänestyksen, niin marginaali

225Saapunut salasanoma. 23.5.1994. Sisäpolitiikka: Kiina. UMA.

226Muistio. 4.2.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA; Luoto 1997, 104.

sen hyväksi oli kokoajan pienentynyt.²²⁷ Todellisuudessa paine Kiinaa kohtaa kuitenkin hälveni tämän jälkeen ja Kiina teki paljon diplomaattisia ponnisteluja ihmisoikeusnäkemystensä ajamiseksi.²²⁸

Tietyistä ongelmista huolimatta yhteistyö kuitenkin syveni ja Suomen ja Kiinan välinen oikeusalan yhteistyön huipentumana oikeusministeri Anneli Jäätteenmäki vieraili tammikuussa 1995 Kiinassa oikeusministeri Xiao Yangin kutsusta. Xiao oli jo vierailut Suomessa pari vuotta aikaisemmin. Suomen valtuuskuntaan kuului Hannu Halisen lisäksi korkeimman hallinto-oikeuden presidentti Pekka Hallerg, vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja K.J. Lång. Vierailun aikana seurattiin kiinalaista oikeudenkäyntiä ja tutustuttiin vankilaoiloihin. Lopuksi oikeusministerit allekirjoittivat oikeusministeriöiden välisen yhteistyöpöytäkirjan, jonka tavoitteeksi asetettiin "toimivan oikeusvaltion" rakentamisen Kiinassa. Varsin yleispiirteisessä asiakirjassa sovittiin jatkaa avointa keskusteluyhteyttä ja vierailuvaihtoa tavoitteen saavuttamiseksi. Suurlähetystön mukaan monet muut EU-maat olivat kiinnostuneita vastaavanlaisesta yhteistyöstä Kiinan kanssa ja EU-yhteyksissä asiasta oltiin keskusteltu. Samoihin aikoihin oli alkamassa EU:n ja Kiinan välinen ihmisoikeusdialogi, jonka ensimmäinen istunto oli Brysselissä.²²⁹ Suomi oli siis ainakin ensimmäisten joukossa tällä rintamalla.

Oikeusministeriössä kuitenkin myönnettiin, että oikeusvaltion kehittämisellä oli Kiinalle ennen kaikkea välinearvoa. Tavoitteena oli ennen kaikkea taloudellisten olosuhteiden parantaminen ja kansainvälisen uskottavuuden nostaminen. Sisäinen kontrolli ja vakaus meni edelleen kaiken edelle, koska kulttuurivallankumouksen kuvattiin olevan edelleen vahvasti muistissa. Talouskasvu oli tuonut mukanaan myös uudenlaisia ongelmia, kuten talousrikollisuus ja korruptio, joiden torjumiseen Kiina etsi nyt välineitä. Suomalais- ja kiinalaisviranomaisten välistä keskusteluilmapiiriä kuvattiin vapautuneeksi ja myös vaikeista aiheista, kuten kuolemanrangaistuksesta ja kidutuksista, kyettiin keskustelemaan. Kulttuurien ja lähtökohtien eroja pidettiin kuitenkin valtavaksi. Puheenvuoroissa toistui Kiinan puolelta kaksijakoinen suhtautuminen kansainvälisiin ihmisoikeuksiin, joten "nk. Eurooppalaisen ihmisoikeusstandardien käyttö tuntuu absurdilta". Lisäksi kieli- ja kulttuurimuuri rajoittivat yhteistyön mahdollisuuksia. Korkeimman hallinto-oikeuden presidentin Pekka Hallbergin esitelmämatka syksyllä 1995 nähtiin hyvänä avauksena, koska Kiinassa valmisteltiin juuri silloin

227 Muistio. 31.5.1994. Hannu Halisen vierailu. UMA.

228 Luoto 1997, 183.

229 Saapunut avosanoma. 19.1.1995. R-sarjat, Peking. UMA.

hallinnollisia uudistuksia.²³⁰ Hallbergista kehittyi vähitellen merkittävä kiinalaisten virkamiesten kouluttaja, vaikka yhteistyö ei tullutkaan vahvasti esille julkisuudessa.²³¹

Pessimistisemmät näkemykset toistuivat EU-suurlähettiläiden kuukausikokouksessa kesäkuussa 1995. Ulkoministeri Qian Qichen oli ollut heidän vieraanaan viikkoa aikaisemmin, mutta painotus oli täysin taloudellinen eikä ihmisoikeuksia käsitelty sanallakaan. Jopa julkisuudessa voimakkaasti ihmisoikeuksien puolustajana esiintyneen Tanskan suurlähettiläs totesi, että "miksi ylipäättänsä pitäisi painottaa muuta, sillä ihmisoikeus- ja demokratiakeskustelua Kiinan kanssa käydään ensisijaisesti kartoittaaksemme pitkäkätähtäimen riskejä investointienkin näkökulmasta". Irlannin suurlähettiläs puolestaan arvioi poliittisen dialogin puutteen johtuvan yksinkertaisesti siitä, että "Kiinan kanssa Euroopan unionilla sille ei ole pohjaa, ei yhteisiä näkemyksiä, joista vaihtaa ajatuksia sen enempää bilateraalaisesti kuin kansainvälisilläkään foorumeilla". Brittiläsuurlähettilään mukaan Kiina näki ihmisoikeuskysymykset vain aseena, jolla länsimaat hyökkäsivät sitä vastaan ja Kiinan johdon herkkyys aiheeseen oli entisestään lisääntynyt. Keskustelijat näkivät myös kielimuurin isona ongelmana, kun esimerkiksi "demokratia" voitiin kiinaksi kääntää hyvin monella eri tavalla.²³²

Suurlähetystön aineiston perusteella ihmisoikeusdialogi siis kuitenkin kaikesta huolimatta eteni. Myös paria vuotta aikaisemmin aktivoitunutta puolustusalaä käsiteltiin edelleen. Vielä kesällä 1994 oli epäselvää, mitkä EU:n sanktiot olivat edelleen voimassa. Suomalaisdiplomaatit saivat lopulta selville, että monille jäsenmaille herkässä asiassa oltiin avoimia tulkinnoille eikä yksittäistapauksista edes haluttu juuri keskustella.²³³ Pekingin päässä suurlähetystö sai Yhdysvaltojen lähetystöstä tietää, että varapuolustusministeri Charles Freeman oli edellisvuonna ollut korkein Kiinassa käynyt sotilasviranomaisen Tiananmenin tapahtumien jälkeen. Tämän lisäksi myös joitakin asiantuntijatasen vierailuja oli tehty ainakin Espanjasta ja Portugalista. Kansanarmeijan kenraalin Zhang Wennianin delegaatio oli Suomen lisäksi vierailut Sveitsissä. Nämä osoittivat Suomen suurlähetystön mukaan vallalla olevan edelleen pidättäväisyyden. Amerikkalaisilta saadun taulukon perusteella Suomella oli Kiinan kanssa enemmän sotilasalan

230Taustamuistio. 19.6.1995. Jiang Zeminin vierailu. UMA; McGregor 2010, 22-25.

231Merikallio & Ruokonen 2012, 319-320.

232Telekopiosanoma. Jiang Zeminin vierailu. UMA.

233Saapuva sanoma. 17.6.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

yhteyksiä vuosina 1991-1994 kuin millään muulla Euroopan maalla^{234, 235}.

Reservin aseistukseksi oli hankittu 100 000 kiinalaiskivääriä vuonna 1992. Halpoja kiväärejä haluttiin Suomessa myös laajemmin. Tämän innostuksen seurauksena tapahtui kesällä 1994 suomalais-kiinalaisiin suhteisiin liittynyt omalaatuinen episodi, kun Maanpuolustusyhtiö suunnitteli 600 Norinco-merkkisen puoliautomaattikiväärin tuomista Kiinasta urheiluammuntaa ja metsästystä varten. Asiaa oltiin käsitelty myös puolustusvaliokunnassa. Suomen ulkoministeriö pyysi jälleen Brysselin lähetystä tarkistamaan asian "sihteeritasolta vähäeleisesti". Samalla Brysseliä pyydettiin myös selvittämään vierailuvaihdon rajoitusten tila. Selvisi, että asiasta oli edelleen selviä tulkintaeroja. Samalla Suomen puolustusvoimien komentajan huhtikuinen vierailu ja puolustusministeri Rehnin vierailukutsu pyydettiin pitämään lähinnä omana tietona.²³⁶

Kivääreistä kuultiin seuraavan kerran, kun Saksan tullin ilmoitettiin takavarikoineen aseet Hampurin satamassa. Aselastissa oli mukana myös 400 Viron suojeluskuntajärjestö Kaitseliitin tilaamaa kivääriä. Kauppoja hoitanut suomalaisyritys Norka Arsenal painotti, että kyseiset aseet luokiteltiin sekä Kiinassa, Suomessa että Virossa urheiluaseiksi. Näin ei kuitenkaan ollut kauttakulkumaa Saksassa, jossa "sota-aseiden" kuljettamiseen tarvittiin puolustusministeriön erillinen lupa. Paikallinen huolintaliike oli luvannut Norka Arsenalille huolehtivansa asiasta, mutta se oli ilmeisesti kuitenkin vitkutellut siinä määrin, että lopulta liikettä vastaan nostettiin syyte sota-aseiden valvontalain rikkomisesta ja kaikki kiväärit takavarikoitiin todistusmateriaalina. Norka Arsenalin toimitusjohtaja sanoi firmansa voivan ehkä ajautua konkurssiin selkkauksen johdosta, koska tilaajat eivät olleet niistä vielä maksaneet ja yhtiö oli ottanut velkaa kaupan rahoittamiseksi. Hän vetosikin Suomen viranomaisten apuun asian hoitamiseksi.²³⁷

Asia eteni kuitenkin ilmeisen verkkaisesti, vaikkakin Bonnin suurlähetystö sai lopulta yhteyden asiassa Saksan talousministeriöön. Saksalaisvirkamiehen mukaan Norka Arsenal oli jo aiemmin joulukuussa kuljettanut aseita ilman kauttakululupaa. Tällöin lupa oli hankittu, kun aseet jo olivat Saksassa ja näin ollen talousministeriön käytyksen mukaan yrityksen piti nyt olla täysin tietoinen

234Jos Turkkiä ei lasketa. Suomella 2(2 (alan vierailuja Suomeen ja Suomesta); Turkilla 4/2; ja esim. Iso-Britanniallakin vain 1/0. Tämä oli Suomen osalta ollut myös huomattava muutos vuosiin 1986-1990, jolloin vierailuja ei tehty yhtäkään, toisin kuin esimerkiksi Ruotsiin ja Norjaan.

235Saapunut salasanoma. 20.6.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

236Lähtevä sanoma. 8.6.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

237Toimintaohjepyynnö. Saapunut avosanoma. 22.6.1994. Suhteet Suomi-Kiina; Lähtevä sanoma. 27.6.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

paikallisista säädöksistä. Asia oli jo mennyt syyttäjäviranomaiselle, eikä ministeriö voinut tehdä asiassa enempää. Raportissa tehtiin sen johtopäätös, että näin ollen myös suomalaisviranomaisten vaikutusmahdollisuudet olivat pienet.²³⁸ Kiinalaisyritys Norincon edustaja oli puolestaan jo kaupoista sovittaessa vakuuttanut Norka Arsenalille faksissa, että lentoyhtiö Air Chinalle oli kerrottu aikaisemmista vaikeuksista aselastin kauttakuljetuksissa, joten tällä kertaa tultaisiin varmasti selviämään ilman ongelmia.²³⁹

Maanpuolustusyhtiön Tapani Paananen oli ollut kesällä luottavainen sen suhteen, että aseet saapuisivat syksyksi Suomeen. Hänen mukaansa rutiiniasiat eivät yksinkertaisesti olleet edenneet Hampurissa, koska lastin asiakirjoista puuttui "yksi paperi", joka oli nyt saatu hankittua Kiinasta. Sisäministeriö ei ollut tilauksesta huolissaan, koska sen mukaan lupamenettely varmisti, että ostajia olisivat vain todelliset ammunnanharrastajat. Toisaalta Helsingin Sanomien artikkelissa mainittiin, että vastaavanlaisia aseita oli viety tuhansittain myös Yhdysvaltoihin, ja niitä oli jo käytetty kuolonuhreja vaatineissa ammuskeluissa.²⁴⁰

Helsingin Sanomien artikkelin mukaan lasti olisi mahdollisesti vihdoinkin perillä elokuussa. Viivästyksestä huolimatta kiinalaiskiväärien kysyntä oli ylittänyt tuontikiintiöt ja reserviläisliitot harkitsivat jatkohankintoja. Eduskunnan puolustusvaliokunnan sanottiin olleen huolestunut "sotilasaseita muistuttavista kivääreistä" siviilien käsissä. Jopa maanpuolustuskiltojen liitto oli kritisoinut kauppoja, "koska hankinta [antoi] liiton mielestä väärän kuvan maanpuolustustyöstä". Reserviläisjärjestöt eivät hyväksyneet kritiikkiä.²⁴¹

Hampurin syyttäjänviranomaiset ilmoittivat kuitenkin vasta lokakuussa vapauttensa aselastin takavarikosta. Vielä tässä vaiheessa Hampurin syyttäjänviraston edustaja painotti, ettei "kyse ollut urheiluaseista vaan sota-aseista, josta Norka Arsenalin olisi pitänyt olla jo etukäteen tietoinen".²⁴² Lieneekö sattumaa vai ei, mutta ilmeisesti vain joitakin päiviä aikaisemmin Norka Arsenalin markkinointipäällikkö Jussi Hyvärinen lähetti faksin kauppa- ja teollisuusministeri Pertti Salolaiselle. Ulkoministeriön asiakirjoissa kuitenkin mainitaan, että Hyvärisen ja Norka Arsenalin vaatimukseen korkean tason väliintulosta oli suhtauduttu "torjuvasti".²⁴³

238Saapuva sanoma. 29.6.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

239Faksi Norincolta Hyväriselle. 14.3.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

240HS 14.8.1994.

241HS 8.8.1994.

242Saapunut avosanoma. 26.10.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

243Muistio. 27.10.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

Terve kurssikaveri RUK 108. On tämäkin EU:hun menoa. Saksalaiset päättävät millaisilla aseilla Suomessa ammutaan. Edellisen kerran he blokkasivat asetoimitukset vuonna 39. Muistatko? Ja nyt hilluu Rutshkoi. Haaviston erityisavustaja ei uskaltanut esitellä asiaa Haavistolle (nainen!!!!). Bundesministerium fur Wirtschaft, Frau Wieland [...] Soita. Saksaa osaat kuitenkin sujuvasti. Muistan, kun toimit Münchenissä tulkkina suomalaisille lehtimiehille, ministerinä ollessasi. Aseen tilanneita reserviläisiä on yli 600 ja reserviläisiä n. 60 000. Kaikkine sukulaisineen niillä alkaa olla jo painoarvoa. Kuka tuo pisteet kotiin? Terveisin, Jussi Hyvärinen.²⁴⁴

Jussi Hyvärinen pääsi ääneen myös tiedotusvälineissä²⁴⁵. Hänen mielestään ainoita syyllisiä olivat asialla "pallotellut" saksalainen byrokraatia ja kiinalaiset, joiden olisi pitänyt lupautensa mukaisesti hoitaa kauttakulikuluvan hankkiminen. Jutussa tuotiin esille myös, että tutkinta oli kestänyt "pisimmän mahdollisimman ajan" eli kolme kuukautta. Viivästys oli kuitenkin johtanut vain joihinkin peruutuksiin. Muutamiin muihin aseliikkeisiin oli päätyntä jo vastaavanlaisia aseita takavarikon aikana. Eräs oriveteläiskauppias ei halunnut paljastaa niiden maahantuoja, kertoen kuitenkin niidenkin tulevan Kiinasta.²⁴⁶ Edullisuus ja saatavuus saattoivat johtua Kiinan kansanarmeijan Persianlahden sodan jälkeisestä pienentämisestä ja reformeista.

Kauppa Suomen Kiinan välillä kävi myös muuten, kun samoihin aikoihin Saksan liittokansleri Kohlin kanssa ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen saapui Kiinaan ensimmäisen kerran sitten vuoden 1989 kohukäyntinsä. Salolaisen mukana matkasi yli viisikymmentä yritysjohtajaa, mikä oli suurlähetystön tietojen mukaan yksi suurimmista suomalaisista liikemiesvaltuuskunnista koskaan. Edellisvuonna Suomen vienti Kiinaan oli jo kasvanut lähelle Japanin lukemia, koneiden ja laitteiden ollessa tästä jo yli 60%, mikä kertoi jalostusasteen nopeasta kohenemisestä. Kiinan markkinoilla erityisen hyvin vetivät suomalaiset puunjalostusteollisuuden ja energiantuotannon laitteisto. Talouspoliittisten kysymysten osalta kiinalaisia kiinnosti erityisesti suomalaisten valtionyhtiöiden toiminta osana markkinataloutta. Tämä oli tullut vahvasti esille jo ulkoministeri Väyrysen vierailulla.²⁴⁷

244Hyvärisen faksi Salolaiselle. 14.10.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

245Sanomalehden nimeä ei mainita.

246Saapunut avosanoma. 13.10.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

247Saapunut salasanoma. 25.11.1993. R-sarjat, Peking; Lehdistö tiedote. 16.4.1993. Ulkomaankauppa: Suomi-Kiina.

Ristimäen mukaan "korostetun myönteinen kohtelu kohdistui sekä Suomeen maana että Salolaiseen vanhana Kiinan kävijänä". Keskusteluilmapiiriä kuvailtiin vapautuneeksi eikä erimielisyyksiin jääty kiinni. Salolainen ja Kiinan varapääministeri Zhu Rongji asettivat yhteiseksi tavoitteekseen kaupan kaksin- tai jopa kolminkertaistamisen lähivuosina. Pääministeri Li Pengin ylisti kahdenvälisiä suhteita: "Suomi on pysynyt ystävänä myös silloin, kun Kiinalla on ollut vaikeat ajat". Ristimäen mukaan tavoitteen saavuttamisessa yritysten rooli tulisi olemaan ratkaiseva, mutta valtiiovallan merkitystä "ovien avaajana" ja "suotuisan ilmapiirin luoja" ei tullut unohtaa.²⁴⁸

Ovia oli selvästi avannut myös varapääministeri Zhu Rongji vierailu loppuvuonna 1992. Guangxin maakunnassa sijaitsevaan Nanningiin oli ollut jo 1980-luvulla suunnitteilla kanadalainen sellutehdas, mutta talouden ylikuumenemisen hillitseminen lopulta johti hankkeen epäonnistumiseen. Zhu kävi tutustumismatkalla maakunnassa pian Suomen vierailunsa jälkeen, jonka aikana paikalliset viranomaiset korostivat hänelle tehtaan merkitystä. Tehdashankkeen uudeksi toteuttajaksi valittiin suomalainen JP-International.²⁴⁹

Salolaisen jälkeen Kiinassa vieraili kauppa- ja teollisuusministeri Seppo Kääriäinen vuonna 1995. Keskeisenä asialistalla oli Suomen ja Kiinan välinen atomienergiayhteistyö. Liaoningin maakuntaan oli valmisteilla venäläistyypin ydinvoimalan rakentaminen suomalaisella tekniikalla. Energiatuotannon kasvu oli muodostumassa Kiinalle pullonkaulaksi, kun energiantuotannon kasvu ei pysynyt nopeasti nousevan kysynnän vauhdissa ja isoissa kaupungeissakin oli säännöllisin väliajoin laajamittaisia sähkökatkoja. Ulkomaalaisten lehtitietojen mukaan taustalla oli valtakamppailu uudistusmielisten ja paikallisjohtajien sekä keskussuunnittelijoiden välillä. Jälkimmäiset eivät halunneet ulkomaalaisten toimijoiden hyötyvän Kiinan sähköteollisuuden- ja markkinoiden antamista mahdollisuuksista. Omin voimin saatiin kuitenkin katettua vain osa energiantarpeesta erittäin nopeasti kasvavan talouden oloissa. Kasvojen menetyksen estämiseksi oltiin kuitenkin valmiita hyväksymään ainakin kourallinen projekteja tiettyjen ulkomaalaisten tahojen kanssa.²⁵⁰

Kaupan rahoituskysymyksistä suurlähetystö raportoi laajasti. Kiinan markkinoilla oli ollut kova hintakilpailu ja matalakorkoiset korkotukiluotot olivat olleet edistämässä Suomen ja Kiinan

UMA.

248Saapunut salasanoma. 25.11.1993. R-sarjat, Peking. UMA.

249Muistio. 28.6.1993.Ulkomaankauppa Suomi-Kiina. UMA.

250Saapunut avosanoma. 9.11.1994. Ulkomaankauppa Suomi-Kiina. UMA.

kauppavaihtoa erityisesti 1990-luvun alussa, jolloin Kiina sai yli 40% Suomen kaikista korkotukiluotoista. Kuitenkin vuoden 1992 OECD-maiden kesken laadittiin uudet myöntämisperusteet, jotka rajoittivat voimakkaasti näiden myöntämistä. Alun huolestuneisuudesta huolimatta tämä ei kuitenkaan vaikuttanut kaupan kasvuun negatiivisesti. Sen sijaan nämä pehmeäehtoiset luotot olivat siirtyneet kaupallisesti kannattavista hankkeista erityisesti metsäteollisuus- ja tele- ja energiapuolelta kasvavissa määrin kehitysyhteistyön infrastruktuuri- ja ympäristöprojekteihin, kuten esimerkiksi juoma- ja jätevesialalle.²⁵¹

Yhtenä ongelma-alueena oli halpatuonnin nopea kasvu Kiinasta 1990-luvulta alkaen aiheutti huolta myös Suomessa. Jalkineteollisuuden edustajat kävivät keväällä 1993 ilmaisemassa ministeri Salolaiselle Kiina-tuonnin olevan vakava uhka kotimaiselle teollisuudelle. He olivat myös kuulleet vankityövoiman käytöstä, pyytäen suurlähetystä selvittämään näiden väitteiden todenperäisyyden. Asiasta kysyttäessä kiinalaiset totesivat heidän vientimenestyksensä johtuvan työvoiman edullisuudesta ja kenkien korkeasta laadusta. Suurlähetystä raportoitiin, että Yhdysvaltojen tekemien vankilatarkastusten yhteydessä kiinalaiset olivat myös vakuuttaneet, ettei vankityövoimaa käytetä vientiin menevissä tuotteissa. Vaikka täyttä varmuutta oli mahdoton saada, niin suurlähetystö päätteli teollisuustyöläisten palkkojen olevan niin alhaiset, että edes täysin ilmainen työvoima tuskin alentaisi tuotantokustannuksia olennaisesti.²⁵²

Vähitellen myös polkupyörätuonti alkoi herättää huomiota ja tilanne johti Suomen yksipuolisiin vastatoimiin, vaikka tulliasiain neuvottelukunnan mukaan varsinaiset polkumyyntilain vaatimat edellytykset vahingoista eivät täyttyneet. Kiinan suurlähetystöstä käytiin kritisoimassa Suomen toimia. Vaikutti kuitenkin siltä, että kiinalaisten viranomaisten vaikutusmahdollisuudet olivat aluksi pienet. Polkupyörätuonti otettiin esille myös usean valtiovierailun yhteydessä. Lopulta Kiinan lainsäädännön muutokset ratkaisivat tilanteen ja uusi ulkomaankauppalaki ja polkupyörien asettaminen vientilisenssipakon alaisiksi johti nopeaan ja voimakkaaseen halpatuonnin laskuun vuosien 1994 ja 1995 aikana.²⁵³ Kiinalaisille myös vakuutettiin myös valtiosihteeri Veli Sundbäckin suulla, että isompiin vastatoimiin ei ryhdyttäisi, sillä "ystävien kesken" asia haluttiin ratkaista neuvotteluteitse.²⁵⁴

251Taustamuistio. 23.3.1994. Esko Ahon vierailu; Muistio. 1.10.1993. Tian Zengpein vierailu. UMA.

252Lähtevä salasanoma. 15.4.1993. Ulkomaankauppa Suomi-Kiina; Saapunut salasanoma. 20.4.1993. Jalkinetuonti. Ulkomaankauppa Suomi-Kiina. UMA.

253Keskustelumuistio. 8.2.1994. Ulkomaankauppa Suomi-Kiina; Muistio. 5.10.1994. Ulkomaankauppa Suomi-Kiina. UMA.

254Keskustelumuistio. 18.4.1994. Esko Ahon vierailu. UMA.

Polkumyyntikiistojen jälkeen oli selvää, että Suomen viennin tapaan myös Kiinan vienti Suomeen oli monipuolistumassa ja sen jalostusaste nousussa. Kokonaiskaupan osuus oli noussut 2%:iin, jos vuonna 1997 Kiinan yhteyteen jälleen liitettävä Hongkong laskettiin mukaan. Suomi oli myös ainoa EU-maa, jonka kauppa Kiinan kanssa oli ylijäämäistä. Myös suomalaiset investoinnit Kiinaan olivat kasvaneet räjähdysmäisesti tämän lyhyen ajanjakson aikana. Nokia oli perustamassa Pekingin ensimmäistä GSM-matkapuhelinverkkoa, Yunnanin maakuntaan oli rakenteilla 200 miljoonan arvoinen Ahlströmin kuitutehdashanke ja Lemminkinen suunnitteli Shanghaiin 100 miljoonan markan veripalvelukeskusta. Suomen vientiteollisuus oli myös hyötynyt markan heikosta arviosta. Tärkeimpinä tuontiartikkeleina olivat edelleen vaatteet ja jalkineet sekä kasvavissa määrin puhelinten, radioiden ja televisioiden kaltaiset laitteet. Samaan aikaan kiinalaisille toistuvasti vakuuteltiin, että tuleva EU-jäsenyys oli taloudellisessakin mielessä Kiinalle nimenomaan mahdollisuus, ei uhka, koska Suomen "perinteinen liberaali kauppapolitiikka" tulisi jatkumaan tulevaisuudessa.²⁵⁵

Oli selvää, että Salolaisen ja Zhu Rongjin asettamiin tavoitteisiin oltiin pääsemässä. Suomi oli tukenut Kiinan WTO-jäsenyyttä johdonmukaisesti jo pitkään, mutta kansainväliset neuvottelut olivat erityisesti Yhdysvaltojen tiukan linjan takia vastatulessa. Tästä huolimatta kiinalaiset lupasivat suomalaisille, että maan avautumispolitiikka tulisi vielä "jatkumaan sata vuotta".²⁵⁶

²⁵⁵Keskustelumuistio. 29.11.1995. TTTT-sekakomission pöytäkirjat; Muistio. 19.10.1995. TTTT-sekakomission pöytäkirjat. UMA.

²⁵⁶Ibid.

3.3. Historiallisen aktiivinen vierailuvaihto ja suhdekehitys

Myös Suomen ja Kiinan korkean tason vierailuvaihto saavutti ennennäkemättömän tason vuoteen 1995 mennessä. Vuonna 1993 ulkoministeri Heikki Haavisto tapasi kiinalaisen virkaveljensä perinteiseen tapaan YK:n yleiskokouksen yhteydessä. Haavisto kuvaili Kiinaa "tulevaisuuden markkinaksi" ja hänen mukaansa oli tärkeää, että positiivinen suhdekehitys jatkui. Haaviston selostaessa Suomen EY-jäsenyysneuvotteluiden tilaa, Qian Qichen totesi Kiinan haluavan tiiviimmät suhteet yhteisön kanssa ja Suomen jäsenyys auttaisi tässä. Kiina oli erittäin huolissaan Venäjällä vallitsevasta "anarkiasta". Qianin mukaan "Venäjän kansa on kuin yleisö, joka seuraa nyrkkeilyottelua". Haaviston näkemys oli kuitenkin hieman positiivisempi. Hän sanoi venäläisten passiivisuudessaankin olevan kaikesta huolimatta Jeltsinin puolella, mikä oli johtanut presidentin aseman vahvistumiseen.²⁵⁷

Itä-Euroopan tilannetta seurattiin näihin aikoihin tarkasti. Suurlähetystön kansainvälispoliittisen analyysin mukaan Kiina oli nopeasti pyrkinyt luomaan suhteet kaikkiin IVY-maihin ja entiseen Jugoslaviaan. Vierailuvaihto ja suhdeverkoston luominen olikin nopeasti aktivoitunut tällä suunnalla. Lokakuussa 1993 myös Suomi sai tästä osansa, kun Kiinan pitkän linjan "Neuvostoliiton ykkösasiantuntijaksi" tituleerattu varaulkoministeri Tian Zengpei teki virallisen vierailun Suomeen Itä-Euroopan kiertueensa yhteydessä.²⁵⁸

Vaikuttaa kuitenkin kaikesta huolimatta siltä, että kiinalaiset näkivät Suomen nimenomaan länsimaana, koska vastaavanlaisesta Suomen rinnastamisesta entisen itäblokin maihin ei aineistossa ole käytännössä muita viitteitä. Ennemmin kiinalaiset tuntuivat arvostavan suomalaisten ilmeisen asiantuntevina pitämiään näkemyksiä yhteisen naapurin tilanteesta. Varaulkoministeri Jiang Enzhu sanoi Jaakko Blombergille keväällä 1994, että "tuntuu siltä, että suomalaiset tuntevat Venäjän paremmin kuin me". Blomberg kiitti todeten kuitenkin samalla, että Suomessa vallitsi "suuri nöyryys Venäjän kysymyksissä".²⁵⁹ Ulkoministeri Haaviston tapaamisen lisäksi Tian tutustui "eksoottiseen" Lappiin sekä alueen saamelaisväestöön ja poronhoitoon Finnairin pääjohtajan Potilan kanssa. Järjestettiinpä varaulkoministerin iloksi myös joikuesitys.²⁶⁰

257Keskustelumuistio. 27.9.1993. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

258Muistio. 30.9.1993. Tian Zengpein vierailu. UMA.

259Keskustelumuistio. 19.4.1994. Esko Ahon vierailu. UMA.

260Saapunut salasanoma. 29.9.1993. Tian Zengpein vierailu 1993. UMA.

"Länsimaa-statuksestaan" huolimatta Suomi oli ottanut pesäeroa muihin Pohjoismaihin Kiinan suhteiden osalta jo Tiananmenin tapahtumien jälkeen. Tämä näkyi myös Taiwanin kysymyksessä, jossa kaupallisten suhteiden kehittäminen saaren kanssa ei koskaan ollut aiheuttanut merkittäviä ongelmia, vaikka Helsinkiin oli vuonna 1990 perustettu Taipei Trade (myöh. Economic) and Cultural Office -toimisto.²⁶¹ Toisin oli muissa Pohjoismaissa, sillä läheisemmät Taiwan-suhteet olivat joskus synnyttäneet jännitteitä niiden ja Kiinan välillä. Ristimäki näki tilanteen hyödyttäneen Suomea:

*"Suomen Kiinan-suhteiden historiallinen kehitys eroaa muista Pohjoismaista. Eri vaiheissa tehdyt raktiasut sekä päätöksenteon perusteet eivät välttämättä noudata Ruotsin, Tanskan tai Norjan esimerkkiä. Erityisesti viime vuosina on linjauseuro ollut Suomelle hyödyksi ja kaupallisestikin arvioiden edullista: Kiinan ja Suomen kauppavaihto on voimakkaassa kehitysvaiheessa. Vertailussa Ruotsiin on syytä lisäksi huomata, että ruotsalaisyhtiöiden laaja investointietabloituminen Kiinaan on luonut Ruotsin kauppasuhteille vankan pohjan, joka on ehkä vähemmän altis poliittisille suhdanteille kuin Suomen käymä kauppa. Pidämme tärkeänä, että Suomen tähän asti noudattamaa linjaa jatketaan johdonmukaisesti. Tämä merkitsee varovaista suhtautumista edustautumisen tasonmuutoksissa, viisumikäytännön muutoksissa sekä viranomaiskäyttäytymisessä Taiwanin kanssa."*²⁶²

Tiananmenin tapahtumien jälkeen merkittävin tapaus suomalais-kiinalaisissa suhteissa oli pääministeri Esko Ahon virallinen vierailu Kiinaan huhtikuussa 1994, Suomesta Kiinaan suuntautuvien vierailujen huippuvuotena. Vierailun järjestelyt tulivat Suomen ulkoministeriölle ilmeisesti jonkinlaisena yllätyksenä, kun alivaltiosihteerin Blombergin matkaa järjesteltäessä Pekingin suurlähetystö sai tietää Kiinan ulkoministeriöstä, että Ahon olikin tarkoitus olla maassa samaan aikaan, eikä ajankohta olisi täten Blombergin vierailulle optimaalinen. Ristimäki ilmoittikin välittävänsä tiedon Ahon vierailusta "Valtioneuvoston kansliasta Kiinan ulkoministeriön kautta Merikasarmin".²⁶³

261Keskustelumuistio. 21.12.1993. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

262Saapunut salasanoma. 10.12.1993. R-sarjat, Peking. UMA.

263Saapunut salasanoma. 14.1.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

Kommunikaatiokatkos johti ilmeisesti osaltaan siihen, että Ristimäki piti Suomen matkansa yhteydessä ministeriön eri osastojen kanssa erityisen "Kiina-palaverin", jossa käytiin läpi tulevaa "erittäin tiukaksi" kuvattua Suomesta Kiinaan suhtautuvaa vierailuohjelmaa. Jo helmi-maaliskuussa eduskunnan puhemies Riitta Uosukainen oli vierailut Kiinassa.²⁶⁴ Ristimäki painotti, että eri elinten ja hallintoalojen olisi tärkeää koordinoita Suomen ulkoministeriön ja Pekingin suurlähetystön johdolla näin "vierailujen huippuvuotena". Suurlähettilään mukaan päällekkäisyyksien välttäminen oli tärkeää erityisesti "sen kuvan kannalta, mikä vierailuista muodostuu julkisuuteen Suomessa".²⁶⁵ Näiden kommenttien voi tulkita kertovan jotain eri toimijoiden koordinoitongelmista ja institutionaalisista voimasuhteista ulkopoliittikan ja erityisesti Suomen ja Kiinan suhteiden osalta. Suhteiden hoito oli hajaantumassa ulkoministeriön ulkopuolelle muihin ministeriöihin ja yrityksiin.

Esko Ahon vierailuohjelmaan kuului Vaisala Oy:n Kiinan toimiston avajaisseremonia sekä keskustelut pääministeri Li Pengin, CPPCC:n puheenjohtajan Li Ruihuanin ja presidentti Jiang Zeminin kanssa sekä tutustuminen Shanghaiin Pudongiin ja läheiseen Suzhoun kehitysalueeseen, jossa sijaitti suomalaista teknologiaa käyttänyt paperitehdasprojekti. Aho oli aluksi halunnut tavata varapääministeri Zhu Rongjin, mutta hänen kalenterinsa oli täynnä, joten Zhu korvattiin Li Ruihuanilla, joka oli tulossa Suomeen pian Ahon Kiinan-matkan jälkeen. Ahon mukana matkasi suuri liikemiesvaltuuskunta.²⁶⁶

Aho kuvasi Li Pengille Länsi-Euroopan kehitystä integraatioksi ja Itä-Euroopan disintegraatioksi. Hänen mukaansa Suomi pyrki Euroopan Unioniin liittymällä "laajentamaan vaikutusmahdollisuuksiaan", ollen samalla yhteistyössä Viron ja Venäjän lähialueiden kanssa. Lin mukaan kylmän sodan aikainen maailmanjärjestys oli kumottu, mutta uutta vakautta ei oltu saatu sen tilalle. Kiinan pääministeri halusi kuulla Ahon arvion Venäjällä nousevasta nationalismista. Aho vastasi, että vaikeasta tilanteesta huolimatta Venäjä ei sen hetkisessä tilanteessa ollut ulkoinen uhka, sillä "ei haukkuva koira pure". Li totesi, että Kiina ei vastustanut EU:n tai edes Naton laajenemista ja Pohjoismaiden liittyminen unioniin oli tervetullutta, olivathan liittokansleri Kohlin ja Ranskan pääministeri Balladurin viime aikaiset vierailut osoittaneet EU:n ja Kiinan suhteiden olevan normaalit.²⁶⁷

264Telekopiosanoma. 28.1.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

265Saapunut salasanoma. 28.1.1994. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

266Ohjelmaluonnos. 29.3.1994. Esko Ahon vierailu. UMA.

267Keskustelumuuisto. 15.4.1994. Esko Ahon vierailu. UMA.

Näihin keskusteluihin liittyen voi todeta, että Suomen puolelta EU-suhteet eivät vielä juurikaan korostuneet Kiina-suhteissa tutkitulla ajanjaksolla. Kiinalaiset tuntuivat suhtautuvan EU:hun kokonaisuudessaan myönteisesti ja näkivät sen isossa perspektiivissä tärkeänä vastavoimana Yhdysvalloille. Suomalaiset tyytyivät lähinnä korostamaan kiinalaisille, että Suomen kauppapolitiikka ei tule muuttumaan EU-jäsenyyden jälkeenkään. Vuonna 1994 presidentiksi valittu Martti Ahtisaari puolestaan odotti kaikkien Euroopan maiden lopulta liittyvän unionin jäseneksi. Lisäksi hän pelotteli jatkuvalla lamalla, jos Suomi jäisi yksin kansallisvaltiona kilpailemaan Yhdysvaltojen ja nousevan Aasian – siis myös Kiinan – kaltaisten talousmahtien kanssa.²⁶⁸

Ihmisoikeuksiin siirryttäessä Li Peng kuvasi Yhdysvaltain ja Kiinan suhteiden sen sijaan olevan tienristeyksessä ja Li ihmettelikin kuinka amerikkalaiset tuntuivat pitävän "Kiinan ihmisoikeuksia tärkeimpinä kuin omiaan". Vastauksessaan Aho viittasi edelliseen tapaamiseensa Li Pengin kanssa ja painotti, että Suomi ei ihmisoikeuksien yleismaailmallisuuden korostamisesta huolimatta pitänyt syyttelyä "itsetarkoituksellisena". Toisaalta maiden välinen oikeusalan yhteistyö pyrki Ahon mukaan ihmisoikeustilanteen kehittämiseen Kiinassa. Li totesi oikeuksien kehittyvän "taloudellisen kehityksen myötä" ja sisäinen vakaus meni kaiken muun edelle, varsinkin kun talous uhkasi ylikuumentua. Aho toi tässä vaiheessa esille Suomen omat talousvaikeudet, vaikkakin hän painotti niiden olevan paranemaan päin. Elpymisessä tarvittiin kuitenkin myös Euroopan ulkopuolisten maiden vetoapua, joten Kiina-suhteiden tärkeys oli kasvussa. Itse asiassa Suomen ja muiden uusien jäsenmaiden liittyminen merkitsi hänen mukaansa vapaakauppamielisyyden vahvistumista EU:n sisällä.²⁶⁹

Esko Aho vieraili ensimmäisenä suomalaisena pääministerinä Shanghaissa. Hän viittasi suureen liikemiesvaltuuskuntaan ja toimittajaryhmään puhuessaan suomalaisten nopeasti kasvavasta kiinnostuksesta avautuvaa Kiinaa kohtaan:

"Se mitä olemme vierailumme aikana tähän saakka nähneet ja kokeneet Pekingissä ja täällä Shanghaissa, on tehnyt meihin väkevän vaikutuksen. Kiinan kansa on vakain tuumin, määrätietoisena ja kovalla työnteolla murtautumassa historiallisista köyhyyden kahleista. [...] Tämä ei ole meille suomalaisille kirjoista opittua viisautta.

²⁶⁸Hämäläinen 1998, 98; 110.

²⁶⁹Keskustelumustio. 15.4.1994. Esko Ahon vierailu. UMA.

Me olemme sen kansakuntana kokeneet viimeisten viiden kuuden sukupolven aikana. Tätä taustaa vasten uskon, että me suomalaiset osaamme asettaa sen muutoksen, mitä olemme todistamassa oikeaan historialliseen perspektiiviinsä. Samalla kun me ilmaisemme ihailumme Kiinan uudistustyön dynaamiselle nykyvaiheelle, me osaamme – omaa kansallista kokemustaustaamme vasten – antaa arvon myös tämän valtavan muutoksen historialliselle merkitykselle"

Presidentti Jiang Zemin pyysi keskustelujen aluksi vierasta pitämään ensimmäisen puheenvuoron. Aho mainitsi Suomessa vallitsevan kaksi harhakäsitystä Kiinasta: sen kaukaisuuden ja taloudellisen kehittymättömyyden. Aho kuitenkin viittasi hyviin lentoyhteyksiin ja vetosi tässä yhteydessä Finnairin kolmannen viikkovuoron avaamiseen. Mitä tuli taloudelliseen kehittymättömyyteen, niin pääministeri oli sanojensa mukaan saanut tilanteesta hyvin erilaisen käsityksen Shanghaissa ja Suzhoussa. Ahon mukaan Suomessa mietittiin, miten talouskasvua noitaisiin nopeuttaa, kun taas Kiinassa päinvastoin etsittiin keinoja kasvun hidastamiseen. Hänen mukaansa nämä kaksi tavoitetta oli mahdollista yhdistää, jos suomalaiset yritykset voisivat olla entistä enemmän osallisena Kiinan talouden rakentamisessa. Jiang Zemin kiitti pääministeriä "hienoista sanoista" ja totesi samalla iältään vielä nuorella Aholla olevan dynaamisuuutta. Presidentin mukaan Kiina oli nyt historiallisen tehtävän edessä sosialistista markkinataloutta rakentaessaan, sillä markkinatalous oli aina aikaisemmin liittynyt kapitalistiseen järjestelmään. Poliittisten uudistusten osalta hän mainitsi Suomessa olevan yksikamarisen parlamentin, kun taas Kiinaa hän kuvaili termillä "kansakongressijärjestelmä", jossa kommunistisen puolueen rinnalla toimi monen puolueen konsultointijärjestelmä. Jiang Zeminin mukaan Kiina oli siis yksi "parlamentaarisen päätöksenteon" malleista.²⁷⁰

Vierailun jälkeen ulkoministeriön kokoavassa läheteessä todettiin, että keskustelut oli käyty "kiinalaisittain poikkeuksellisen vapaassa, ystävällisessä ja avoimessa ilmapiirissä". Olivatko keskustelut siis olleet vapaammat, ystävällisemmät ja avoimemmat kuin vaikkapa muiden länsimaiden kanssa? Näin voi olettaa ainakin, jollain tasolla, kun ottaa huomioon myös edellisvuosien vierailuvaihto ja niiden aikana käydyt keskustelut. Kiinalaisen osapuolen nähtiin olleen kokonaisuudessaan luottavainen tulevaisuuden suhteen, vaikka vaikeuksiakin tuotiin esille avoimesti.²⁷¹

270Keskustelumistio. 25.4.1994. Esko Ahon vierailu. UMA.

271Lähetä. 26.4.1994. Pääministeri Esko Ahon vierailu. UMA.

Vierailun purkukokouksessa Kesärannassa Aho piti matkaa "kaikin puolin onnistuneena". Hänen mukaansa se oli osoittanut, että Kiinan "valtaviin ja dynaamisesti kasvaviin markkinoihin" oli tärkeää panostaa. Aho korosti, että "tätä ei tule unohtaa nytkään, kun Eurooppa-asiat ovat kaikkien kiinnostuksen keskipisteenä". Pääministeri näki myös edustautumisen laajentamisen tärkeänä ja hän totesi olevan valmis ajamaan pääkonsulinviraston perustamista Shanghaihin mahdollisimman pian. Tässä yhteydessä valtuuskunnan jäsenet toivat esille, että aikaisemmin huolta aiheuttanut kaupallisiin luottoihin siirtyminen oli ollut menestys ja lähitulevaisuudessa Suomen suorien investointien voimas kasvu Kiinaan oli odotettavissa. Haasteiden osalta yritykset mainitsivat "tehokkaan" teollisuusvakoilun ja tuotteiden kopioimisen, vaikka näiden osalta nähtiin valoa tunnelin päässä yhteisyritysten perustamisen muodossa.²⁷²

Ristimäkeä innostanut Li Ruihuanin ensimmäinen Länsi-Euroopan vierailu toteutui pian Esko Ahon Suomeen palaamisen jälkeen kesällä 1994. Li kävi Suomen lisäksi muissa Pohjoismaissa ja Belgiassa. Ohjelmaan kuului tapaaminen presidentti Ahtisaaren kanssa Mäntyniemessä sekä keskustelut ulkoministeri Haaviston, pääministeri Ahon ja puhemies Uosukaisen kanssa. Aho ja Li olivat jo tavanneet Kiinassa. Puheenjohtaja tutustui myös Valmetin tehtaaseen Järvenpäässä ja vieraili Rovaniemellä ja napapiirillä.²⁷³ Aineiston perusteella näyttää kuitenkin siis siltä, että Ristimäen korkealentoiset suunnitelmat eivät ainakaan aivan täysin toteutuneet vierailun aikana.

Ulkoministeri Haavisto ja Li Ruihuan olivat keskustelujensa aikana samaa mieltä siitä, että Suomella oli erityisasema "porttina" Eurooppaan, vaikka kolmannen lentovuoron saaminen oli edelleen vastatulessa. Haavisto muisti myös mainostaa Suomen poliittista järjestelmää, jossa hänen mukaansa hallitus teki opposition mukaan "kaiken väärin". Hänen mukaansa erilaiset ryhmät olivat hyvin edustettuina ja laaja-alainen sosiaaliturva piti yllä yhteiskunnallista vakautta. Li ei alkanut yhdenkään keskustelun aikana erikseen selostamaan ihmisoikeusnäkönsä vaan viittasi aikaisempaan puhemies Uosukaisen Kiinan-vierailuun ja maiden väliseen vierailuvaihtoon ylipäättänsä.²⁷⁴

Kiinassa Li Ruihuan oli kertonut pääministeri Esko Aholle hänen olevansa Suomen osalta erityisen kiinnostunut sen kehittyneestä metsäteollisuudesta. Aho oli, vedoten CPPCC:n roolin, kysynyt

272Muistio. 8.6.1994. Esko Ahon vierailu. UMA.

273Ohjelmaluonnos. 28.4.1994. Li Ruihuanin vierailu. UMA.

274Keskustelumistio. 3.5.1994. Li Ruihuanin vierailu. UMA.

poliittisten uudistusten ja tähän liittyen myös ihmisoikeuksien tilasta Kiinassa. Lin mukaan asiasta oli "ehkä tiedotettu liian vähän". Hänen mukaansa taloudelliset ja poliittiset uudistukset olivat aina kulkeneet Kiinassa "käsi kädessä". Nykyisessä vaiheessa uudistukset liittyivät ennen kaikkea hallituksen ja puolueen sekä yritysten ja hallituksen toiminnan erottamiseen toisistaan. Kiinassa oli hänen mukaansa ollut aikoja, kuten kulttuurivallankumous, jolloin "ei voitu puhua sananvapaudesta". Hänen mukaansa tilanne oli kuitenkin huomattavasti parantunut viimeisen vuosikymmenen aikana. Li jatkoi: "Nykyään yksityiset ihmiset voivat arvostella johtajiaan – esimerkiksi heidän pukeutumistaan – eikä heitä siitä rangaista". Yksittäisten kansalaisten heikot vaikutusmahdollisuudet johtuivat hänen mukaansa siitä pitkästä feodalismien kaudesta, jonka aikana kiinalaiset olivat tottuneet siihen, että virkamiehet tekivät päätökset heidän puolestaan".²⁷⁵ Li Ruihuan siis korosti lausunnossaan synkän menneisyyden olevan vähitellen väistymässä kommunistisen puolueen ansiosta.

Suomessa pääministeri Aho kertoi Li Ruihuanille onnistuneesta Kiinan-matkastaan ja sen Suomessa saamasta laajasta huomiosta. Vastauksessaan Li korosti maailman siirtyneen kohti moninapaisuutta. Hän painotti, että maantieteellisestä ja kulttuurisesta välimatkasta huolimatta Suomen ja Kiinan suhteet olivat malliesimerkki erilaisten valtioiden välisistä suhteista. Hän toi suoraan esille Kiinan "alhaisesta tuottavuudesta" ja hallinnon uusimisesta johtuvia ongelmia. Li huomioi, että korkeasta työttömyydestä huolimatta Suomi oli silti vakaa. Aho vastasi tämän olevan laajan sosiaaliturvajärjestelmän ansiota.²⁷⁶

Puhemies Riitta Uosukainen tapasi yhdentoista muun kansanedustajan kanssa Li Ruihuanin eduskunnassa. Kiinalaisvieras kuvasi CPPCC:tä "monipuoluejärjestelmänä kommunistisessa yhteisössä", jossa se toimi konsultatiivisena ja valvovana elimenä. Li oli sanojensa mukaan nyt oppimatalla muiden järjestelmien osalta, muistuttaen kuitenkin ettei hän ollut "omaksumassa demokratiaa sellaisenaan". Uosukainen toi esille valiokuntayhteistyön mahdollisuuden, esimerkiksi lakivaliokunnan vierailuvaihdon kautta. Lopuksi hän luovutti Li Ruihuanille eduskunnan avaimet.²⁷⁷

Ahon ja Li Ruihuanin vierailujen jälkeen Kiinan presidentin vierailua Suomeen alettiin aktiivisesta valmistelemaan loppukeväästä 1995, mutta jo tammikuussa suurlähetystö oli saanut Kiinan

²⁷⁵Keskustelumuistio. 25.4.1994. Esko Ahon vierailu. UMA.

²⁷⁶Keskustelumuistio. 3.5.1994. Li Ruihuanin vierailu. UMA.

²⁷⁷Keskustelumuistio. 3.5.1994. Li Ruihuanin vierailu. UMA.

ulkoministeriön kautta tietää, että Jiang Zemin olisi halukas käymään Suomessa tulevan Euroopan matkansa aikana. Ristimäki painotti, että mitään tietoja tästä Euroopan matkasta ei vielä ollut saatavilla. Hän kuitenkin piti hyvin mahdollisena, että Suomi oli ensimmäinen länsieurooppalainen maa, jonka kanssa mahdollinen vierailu ylipäätään otettiin puheeksi. Ristimäki sanoi vielä tässä vaiheessa pitävänsä vierailuehdotuksen toistaiseksi omana tietonaan EU-yhteyksissä.²⁷⁸ Myöhemmässä raportissa tukea Suomen ensisijaisuudelle antoi ensinnäkin Kiinan ulkoministeriön maininta siitä, että se oli vasta edellisen keskustelun jälkeen "ollut yhteydessä myös muihin mahdollisiin matkakohteisiin". Toiseksi Suomen lisäksi ainoastaan Saksa mainittiin edes potentiaalisina Länsi-Euroopan kohteena.²⁷⁹

Ristimäki näki vierailun historiallisena merkkipaaluna ei pelkästään Suomelle vaan myös Kiinalle ja sen kansainväliselle asemalle.

"Presidentti Jiang Zeminin vierailun isäntämaana Suomen on hyödyllistä tiedostaa, että vierailulla on useampi kuin yksi rajallinen perspektiivinsä ja poliittinen kontekstinsa. Presidentti ja puoluejohtaja Jiang Zeminin vierailu Suomeen, Unkariin ja Saksaan on Kiinalle merkittävä askel murtautumisessa ulos eräänlaisesta kansainvälisestä poliittisesta saarrosta ja eristämisestä, jonka kohteeksi Kiinan johto lännessä joutui kesäkuun 1989 Tiananmenin tapahtumien johdosta. Hieman pitemmällä perspektiivillä Jiang Zeminin vierailu Eurooppaan ja länteen merkitsee uutta johdonmukaista askelta Kiinan kansantasavallan avautumisen ja uudistusten politiikassa, jonka Deng Xiaoping pani alulle 16 vuotta sitten. Tähän asti Kiinan poliittinen johto on pitänyt tiettyä etäisyyttä länteen; nyt se on oma-aloitteisesti hakeutumassa kontakteihin. Vierailu osuu aikaan, jolloin yli vuosisadan verran heikkoutta poteneesta Kiinasta on voimakkaan kasvun ansiosta muodostunut kansainvälisesti tunnustettu talousmahti. Tämän vastikään hankitun voimansa tunnossa Kiinan on nähty toimivan entistä assertiivisemmin kansainvälisissä suhteissa. [...] Historiallisessa katsannossa Kiinan monituhatuotuisen valtakunnan päämies vierailee nyt ensimmäistä kertaa²⁸⁰ Suomessa ja pohjolassa."²⁸¹

278 Saapunut avosanoma. 12.1.1995. Jiang Zeminin vierailu. UMA.

279 Saapunut salasanoma. 26.1.1995. Jiang Zeminin vierailu. UMA.

280 Ilmeisesti Shanghain pormestarina ollessaan Jiang Zemin oli käynyt Göteborgissa vuonna 1987.

281 Saapunut avosanoma. 24.5.1995. Suhteet Suomi-Kiina; Saapunut avosanoma. 24.5.1995. Jiang Zeminin vierailu.

Ristimäen mukaan vierailu oli myös henkilökohtaisesti tärkeä Jiang Zeminille, jonka nähtiin vielä hakevan asemaansa Deng Xiaopingin jälkeisessä Kiinassa.

*"Henkilökohtaisesti vierailu Suomeen on presidentti Jiang Zeminin ensimmäisiä omakohtaisia tilaisuuksia havainnoida ja kokea läntistä maailmaa. Päivänpoliittisessa perspektiivissä matka on Jiang Zeminille tilaisuus esiintyä kansainvälisessä yhteyksissä tunnustetun valtiomiehen roolissa ajankohtana, jolloin Deng Xiaopingin perimmäisen auktoriteetin ote asioihin on kirvonnut ja kommunistisen järjestelmän vallansiirtoon olennaisesti liittyvät muutospaineeet kohdistuvat eri puolilta nykyiseen "kolmannen sukupolven" kollektiivijohtoon, jonka ytimeksi Jiang Zemin määrittää. Puoluejohtaja Jiang Zeminille meneillään olevat kuukaudet ovat näytön aikaa."*²⁸²

Suurlähetystön mukaan Jiang Zemin oli ennen kaikkea kiinnostunut ison mittakaavan yleisluontoisista kysymyksistä, ei niinkään Suomen EU-jäsenyyden yksityiskohdista. Tai kuten Ristimäki asian tiivistä: "Olisiko ts. aihetta korostaa enemmän metsää kuin yhtä tosin tuoretta puuta". Mielenkiintoisena yksityiskohtana hän myös mainitsi, että ennakkotietojen mukaan Jiang Zeminiä kiinnosti erityisesti Suomen aluemenetykset toisessa maailmansodassa.²⁸³ Vastaavanlaista kiinnostusta tuli esillä Väyrysen ulkoministerikausilla, kun häneltä kysyttiin Karjalasta ja Suomen itärajasta. Kiinalaisille kun oli tunnetusti hyvin tärkeää valtion yhtenäisyys. Aineiston perusteella Jiang ei kuitenkaan ottanut aihetta puheeksi.

Maiden välisen vierailuvaihdon kuvailtiin edellisvuosina olleen "erittäin vilkasta" ja vierailut olivat olleet Suomelle "monella tapaa hyödyllisiä". Suurlähetystö muistutti myös siitä, että vierailut oli tärkeää koordinoita keskenään ja keskittää ne Suomen kannalta "tarkoituksenmukaisille" aloille. Kauppa- ja teollisuusministerin "vetoapua" pidettiin erityisen tärkeänä pääministeri- ja ulkoministeritapaamisten lisäksi. Oikeusalan yhteistyön kohdalla Suomea kannustettiin aloitteellisuuteen, joskin mainittiin Kiinan oikeusministerin vierailusta kuluneen vain "verraten lyhyen" ajan. Menestysalojen lisäksi tuotiin esille kulttuuri- ja tiedeyhteistyön ongelmat – Kiinan kulttuuriministeriötä syytettiin "vanhakantaisuudesta" ja näin ollen kulttuuriministerin vierailu olisi

UMA.

282 Saapunut avosanoma. 24.5.1995. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

283 Ibid.

tullut tarpeeseen. Lopuksi painotettiin suurlähetystöjen roolin tärkeyttä suhteiden kehityksessä, joten niiden informointia pidettiin tärkeänä: "Liikeryitysten kautta välitetyissä vierailukutsuissa riskinä on tiedonkatkos".²⁸⁴

Presidentti Ahtisaari korosti päivällispuheessaan ensimmäisen Kiinan valtiopäämiehen pohjoismaan vierailun historiallisuutta. Presidentti kuvaili perinteiseen tapaan suhteita "erinomaisiksi", pitkäjänteisiksi ja ongelmattomiksi, yhteiskuntajärjestelmien ja kulttuurien erilaisuudesta huolimatta. Ahtisaaren mukaan nykypäivänä etäisyyskään ei ollut enää mikään este liikenneyhteyksien kehittyessä ja sitäpaitsi lyhin reitti Euroopan Unionin ja Kiinan välillä kulki juuri Suomen kautta. Suomea hän kuvasi yhteiskunnaksi, joka viidenkymmenen rauhanvuoden aikana oli kehittynyt moderniksi kansanvallaksi ja oikeusvaltioksi, jossa tuotannon lisääntymisestä huolimatta on panostettu myös luonnon kauneuden ylläpitämiseen. Hän mainitsi samana päivänä solmitut sopimukset Shanghaiin pääkonsulinviraston avaamisesta sekä ympäristöalan yhteistyöstä osoituksena siitä, että Suomi oli valmis osallistumaan Kiinan nopeasti etenevään uudistuspolitiikkaan vielä aikaisempaakin enemmän. Lopuksi Ahtisaari toi esille ihmisoikeuksien ja demokratian kunnioittamisen yleismaailmallisuuden Suomen ulkopolitiikan kulmakivenä, johon sen turvallisuus perustui.²⁸⁵

Tavatessaan presidentti Ahtisaaren, Jiang Zemin toi esille käsityksensä siitä, että Kiinan ihmisoikeuksista puhuttaessa niitä saatettiin käyttää "joissakin tapauksissa hyväksi muiden tarkoituksien edistämiseen". Tärkeintä Kiinalle oli maan 1,2 miljardin ihmisen ruokkiminen ja hänen mukaansa vakaus tuli nimenomaan talouskasvun avulla. Ahtisaari myönsi kehityksen ja kansalaisvapauksien suhteen olevan "haasteellinen", lisäten kuitenkin, että "se on itse asiassa haaste, jonka jokainen valtion joutuu kohtaamaan". Kahdenvälisen suhteiden todettiin olevan erinomaiset, mutta Kiinan presidentti esitti toivomuksensa siitä, että "EU voisi helpottaa Kiinan taloussuhteille aiheuttamia rajoituksia". Jiang myös toivoi, että Suomi panostaa jatkossakin maiden väliseen konkreettiseen yhteistyöhön oikeusosalalla.²⁸⁶

Lehtitietojen mukaan keskustelu kahdenvälisistä suhteista ja ihmisoikeuksista kestivät suunniteltua pitempään, joten kansainväliset kysymykset jäivät hieman taka-alalle. Ahtisaaren mukaan

284 Ibid.

285 Puheluonnos. 27.6.1995. Jiang Zeminin vierailu. UMA.

286 Pohjolan Sanomat (STT). 7.7.1995. Jiang Zeminin vierailun tiedotusvälinekooste. UMA.

nykyaikaisten tiedotusvälineiden aikana maiden sisäisiä asioita ei nää edes ollut, joten dialogin ylläpitäminen oli vielä aikaisempaakin tärkeämpää. Hän ei maininnut erikseen mitään tiettyjä ihmisoikeusloukkauksia, mutta korosti ihmisoikeuksien ja demokratian vahvistavan turvallisuutta. Mielenilmauksia ei Helsingissä juuri nähty, muutamia julisteita lukuun ottamatta. Yleisöä näyttäytymistilaisuuksissa sanottiin olleen "vaihtelevasti".²⁸⁷

Tavatessaan presidentti Jiang Zeminin, pääministeri Paavo Lipponen toi esille Suomen arvoannon Kiinan saavutuksia kohtaan. Hän puhui "suurista ratkaisuista" EU-jäsenyyteen liittyen, joiden avulla Suomen asema Euroopassa oli nyt vakiinnutettu. Lipposen mukaan Suomen talousongelmien takia suomalaisyritykset eivät olleet pyrkineet tarpeeksi Kiinan markkinoille. Hän toivoikin suomalaisyrityksiltä lisää riskinottoa Aasian ja Kiinan markkinoilla, varsinkin erityisalueilla, kuten metsäteollisuudessa sekä ympäristö- ja energia-alalla. Lipponen toivoi, että tuleva presidentti Ahtisaaren vierailu veisi "uusia asioita eteenpäin ja saataisiin jotain hyväksytyä". Presidentti Jiang Zemin kävi yksityiskohtaisesti läpi Kiinan kehitysnäkymistä ja taustoista. Hän sanoi arvostavansa Lipposen "konkreettisia esityksiä" ja sanoi yhteistyömahdollisuuksien olevan hyvät kaikilla Suomen erityisosaamisalueilla. Jiang mainitsi erikseen energia-alan, jossa hänen mukaansa haasteena oli sillä hetkellä energiansäästö.²⁸⁸

Presidentti Jiang Zeminin vierailun yhteydessä Suomeen matkusti myös ulkoministeri Qian Qichen, joka tapasi ulkoministeri Tarja Halosen. Qian oli jo edellisvuonna käynyt Suomessa pikasesti. Keskustelussa painotettiin kansainvälisiä kysymyksiä, koska presidentit olivat keskittyneet kahdenvälisiin suhteisiin. Halonen valitteli useaan kertaan ajanpuutetta ja viittasi tulevaan YK-tapaamiseen. Qian korosti rauhanomaisen turvallisuusympäristön merkitystä Kiinalle. Hänen mukaansa Aasia ja Tyynenmere alue olikin ollut pitkään ristiriidaton alue, jossa talouskasvu oli maailman nopeinta. Halosen mukaan EU pyrki vastaavasti taloudellisista juuristaan huolimatta mukaan kansainvälisen turvallisuuden edistämiseen. Tilaisuuden yhteydessä luovutettiin kolmen toisinajattelijan nimen sisältävän listan, joiden tilanteesta kerrottiin olevan erityisen huolissaan. Listalla oli valtiosalaisuuksien luovuttamisesta ulkomaille syytetty toimittaja, vuoden 1989 opiskelijamielenosoitusten taustavaikuttaja ja tiibetiläinen nunna.²⁸⁹

287 Aamulehti 7.7.1995. Jiang Zeminin vierailun tiedotusvälinekooste. UMA.

288 Keskustelumuistio. 31.7.1995. Jiang Zeminin vierailu. UMA.

289 Keskustelumuistio. 20.7.1995. Jiang Zeminin vierailu. UMA.

Tämän jälkeen pääosassa olivat taloussuhteet ja presidentti Jiang kävi tutustumassa kuparin liekkisulatusmenetelmään Outokummun tehtaalla Harjavallassa. Jiangin kuvailtiin osoittautuneen "kupariteollisuuden asiantuntijaksi". Jiang Zemin oli koulutukseltaan sähköinsinööri ja vierailu tehtaalle tehtiin hänen nimenomaisesta toivomuksesta. Lehtitietojen mukaan isokokoisen teknikon nähtyään Jiang "iloitsi, että myös Outokummusta löytyy isäntämaan presidentin kokoinen mies". Myöhemmin hän tapasi suomalaista yritysjohtoa presidentti Ahtisaaren kanssa. Eurooppa- ja ulkomaankauppaministeri Ole Norrbackin mukaan kaupan kasvumahdollisuudet olivat käytännössä rajattomat.²⁹⁰

Kultarannankin keskustelut venyivät siinä määrin, että viimeisen vierailupäivän höyrylaivaristeilylle lähdettiin hieman myöhässä. Päivän keskusteluissa korostettiin suoran ja hyvän keskusteluyhteyden merkitystä maiden suhteita rakentaessa. Ahtisaaren mukaan "historiallinen" vierailu oli ollut antoisa. Presidentti kuvaili Jiang Zeminiä "loistavaksi keskustelukumppaniksi", joka oli tietoinen ja kiinnostunut maailman menosta. Ahtisaaren mukaan Jiang "personoi ehkä muutospersessia, joka Kiinassa on käynnissä". Mitä tuli ihmisoikeuksiin, niin Ahtisaaren mukaan "kyllä Kiinassakin tajutaan, että jokainen yhteiskunta on nykyisen suurennuslaskin alla. Myös sellaiset asiat, joita traditionaalisesti on pidetty maan sisäisinä asioina, ovat tulleet tarkastelun kohteeksi ja maa joutuu vastaamaan haasteisiin". Hänen mukaansa suomalaisten "mutkattomuus" ja "rakentavuus" olivat ehkä syitä, miksi presidentti Jiang Zemin valitsi matkakohteekseen juuri Suomen. Ahtisaari toi esille Suomen rakentavan linjan: "Emme vain arvostele, vaan tarjoamme yhteistyötä ja kannustamme parantamaan tilannetta. Pelkkä halu olla oikeassa ei vie asioita eteenpäin." Ahtisaari kommentoi, että hänen mukaansa Kiinan vaurastuminen heijastuisi jatkossa myönteisesti myös ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. Presidentti kertoi, ettei hän ollut ottanut Jiangin nelipäiväisen valtiovierailun aikana esille yksittäisiä ihmisoikeusloukkauksia.²⁹¹ Tämä oli siis ilmeisesti ikään kuin delegoitu ulkoministeri Haloselle.

Vielä loppuvuodesta 1995 ulkoministeriön linjajohtaja Kirsti Lintonen teki vierailun Kiinaan. Kiinan ulkoministeriössä Lintonen kertoi Suomen voivan olla "ylpeä" sen tiiviistä vierailunvaihdosta Kiinan kanssa "jopa EU:n piirissä". Seuraavan vuoden presidentti Ahtisaaren vierailulla tuli hänen mukaansa keskittyä poliittisten ja taloudellisten kysymysten lisäksi

290 Aamulehti 8.7.1995. Jiang Zeminin vierailun tiedotusvälinekooste. UMA.

291 HS 9.7.1995. Jiang Zeminin vierailun tiedotusvälinekooste. UMA.

"oikeusvaltiotematikkaan" sekä kulttuuriin ja tieteeseen.²⁹²

Samoihin aikoihin suurlähetystö laati Suomen ja Kiinan suhteiden toimintaohjelmaa osana ulkoministeriön uutta Aasia-strategiaa. Ristimäki listasi Suomen pitkän tähtäimen tavoitteiksi edistää Kiinan vakautta; tukea sen pyrkimyksiä oikeusvaltiokehityksessä ja köyhyyden poistamisessa; saada Kiina toimimaan vastuullisena, "käyttäytymisnormeja" ja sopimuksia noudattavana jäsenenä kansainvälisessä yhteisössä; edistää taloudellista yhteistyötä sekä pyrkiä avoimeen ja luottamukselliseen keskusteluyhteyteen kahdenvälisistä ja kansainvälisistä kysymyksistä, jotta Kiina suurvaltana ymmärtäisi Suomen etuja ja näkemyksiä.²⁹³ Kokonaisuudessaan voi sanoa, että toimintaohjelmassa "2000-luvun Kiina-narratiivi" oli jo hyvinkin valmiina. Voi myös puhua varsin selvästä muutoksesta paria vuotta aikaisempaan, jolloin Kiinan tilanne nähtiin vielä astetta epävarmempana.

*"Kiinan nousu viimeisten 15 vuoden aikana on vailla vertaa toisen maailmansodan jälkeisessä maailmassa. [...] Kokonaistuotannossa maa on noussut maailman suurimpien kansantalouksien joukkoon. [...] Kiinan vastaiseen kehitykseen sisältyy suuria mahdollisuuksia, mutta toisaalta suuria uhkia. [...] Mielenosoitusten tukahduttaminen väkivalloin Tiananmenin aukiolla kesäkuussa 1989 keskeytti suhteiden tasaisesti jatkuneen kasvun. Suhteet ovat kuitenkin palanneet ennalleen erityisesti viimeisten kolmen vuoden aikana sekä Suomen ja Kiinan että EU:n ja Kiinan välillä. Sen jälkeen kun Suomesta tuli vuoden 1995 alusta Euroopan Unionin jäsen, ovat suhteita Kiinaan olleet osaltaan ohjaamassa myös unionin suhteet Kiinan kanssa. Toisaalta Suomi on ollut mukana yhtenä jäsenmaana määrittäessä EU:n suhteita Kiinaan. [...] Suomen tavoitteet kahdenvälisissä suhteissa Kiinaan määräytyvät osin Suomen omista lähtökohdista, osin Euroopan union yhteisesti hyväksytyistä tavoitteista."*²⁹⁴

292Saapunut avosanoma. 10.11.1995. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

293Saapunut avosanoma. 10.11.1995. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

294Saapunut avosanoma. 27.11.1995. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

Vuoden viimeinen tapahtuma suomalais-kiinalaisissa suhteissa oli uuden Kiinan suurlähettilään Wang Lianin valtuuskirjan luovutus jouluaattona. Hän oli aikaisemmin toiminut diplomaattina erityisesti Afrikassa.²⁹⁵ Wang toisti jälleen mantran, jonka mukaan kiinalaiset arvostivat "pitkiä, kestäviä ystävyyssuhteita ja pitävän siksi arvossa ensimmäisten joukossa Suomen kanssa solmittuja diplomaattisuhteita, jotka ovat pysyneet hyvinä huolimatta maailmanympäristön muutoksista". Wang näki EU:n laajenemisen hyvänä asiana, samoin kuin uusi Aasia- ja Kiina-strategia osoitti unionin prioriteettien olevan oikeasuuntaisia. Tuore suurlähettiläs varoitti, että "osapuoleten on kuitenkin tunnustettava toistensa erilaiset kulttuuriset lähtökohdat ja vältettävä arvojensa tuputtamista toisille". Osastopäällikkö Laajavan mukaan "rakentavinta on keskustelu hiljaisen diplomatian keinoin ennen kuin asiat saavat liian suuret mittasuhteet".²⁹⁶ Suomen voi katsoa toimineen Kiinan suhteen juuri tällä tavalla. Kiinan kaupallinen potentiaali asetettiin etusijalle ja ihmisoikeuksista tai muista vaikeista aiheista ei tehty julkista kysymystä, joka oli voinut vaikuttaa kahdenvälisiin suhteisiin negatiivisella tavalla.

²⁹⁵Taustamuistio, 24.11.1995. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

²⁹⁶Keskustelumuistio, 21.12.1995. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

Päätäntö

Vuosina 1990-92 Suomi jatkoi 1980-luvun puolivälistä lähtien käynnistyneellä aktiivisella linjalla Kiina-suhteissa. Vierailuvaihto ja kaupankäynti laskivat aluksi jossain määrin Tiananmenin väkivaltaisuuksien jälkeen, mutta Suomen Kiina-suhteiden taso pysyi muita Pohjoismaita korkeammalla tasolla tästä huolimatta. On jopa viitteitä siitä, että joltain osin tätä kanssakäymisen tasoa pyrittiin peittelemään muilta mailta. Yhtenä selittävänä tekijänä Suomen aktiivisuudelle koko aikavälillä 1984-1995 voidaan pitää sen ja muiden pohjoismaiden ulkopoliittisten päätöksentekokoneiston erilaisuutta. Koiviston henkilökohtainen rooli oli merkittävä ja Suomessa ulkopoliitiikka oli vielä selvästi presidentin käsissä. Lisäksi Neuvostoliiton linjan muutos Gorbatschovin kaudella oli myös lisännyt Suomen ulkopoliittista riippumattomuutta, eikä Suomen täytynyt vielä olla osallisena EY-maiden pakotteissa. Voidaan ajatella, että nämä tekijät yhdessä mahdollistivat Suomen itsenäisemmän Kiina-politiikan juuri 1990-luvun alkuvuosina. Ahtisaari jatkoi samaa Kiinan osalta samaa linjaa, vaikka hän olikin vahvasti länsi-integraation kannalla.

Ensimmäisenä päätutkimuskysymyksenä oli selvittää se, minkälaisen kuvan Pekingin suurlähetystön raportointi antoi Kiinasta. Suomen politiikka pohjautui omalta osaltaan suurlähetystön luomaan kuvaan Kiinan sisä- ja ulkopoliittisesta tilanteesta. Näkemykset olivat kokonaisuudessaan optimistinen ja jo vuoden 1990 alussa raportoitiin tilanteen asteittaisesta normalisoitumisesta. Kiinan nähtiin pyrkivän läheisempään kanssakäymiseen ja kansainväliseen yhteistyöhön ei-ideologiselta pohjalta, mikä takaisi sen taloudellisen kehityksen. 1990-luvun puolivälin lähestyessä muistioissa jopa useita kertoja kritisoitiin länsimaissa vallinnutta liian negatiivista kuvaa Kiinasta ja sen tarjoamista mahdollisuuksista.

Toisena tutkimuskysymyksenä oli selvittää se, miten suhteiden erilaisia yhteistyöalueita kehitettiin. Ihmisoikeudet nousivat keskusteluissa merkittävään asemaan 1990-luvun aikana. Suomi painotti johdonmukaisesti ihmisoikeuksien yleismaailmallisuutta, mutta Kiinan ei hyväksynyt siihen kohdistuvaa kritiikkiä. Tästä huolimatta jopa konservatiivisempaa linjaa edustanut pääministeri Li Peng olivat valmiita keskustelemaan aiheesta avoimesti suomalaisten kanssa. Kuitenkin vaikuttaa siltä, että into alkoi vähitellen laantua, ja presidentti Ahtisaari korosti kauppasuhteita ehkä jopa aikaisempaa voimakkaammin. Konkreettisen ihmisoikeusdialogin muotoja pyrittiin kuitenkin kehittämään ja tästä osoituksena oli esimerkiksi oikeusalan yhteistyö, kun Kiinalla oli pyrkimys

kehittää hallintoaan vastaamaan paremmin sosialistisen markkinatalouden oloja.

Suomen ja Kiinan välinen kauppa kasvoi moninkertaisesti muutamassa vuodessa ja toistuvasti mainittiin yhteistyön mahdollisuuksien olevan käytännössä rajattomat. Tutkitulla ajanjaksolla kaupan volyymin lisäksi myös Suomen viennin teknologiapainotteisuus kasvoi huomattavasti ja muutamista polku- myynti ja kopiointisyöttöistä huolimatta taloussuhteet pysyivät kaikista tärkeimpänä suhteiden osa-alueena. Tässä yhteydessä voidaan myös pohtia mahdollista Suomen ja Kiinan voimasuhteiden muutosta kauppavaihdossa, kun Suomessa oli lama ja vienti piti saada vetämään. Aineiston perusteella ei kuitenkaan voi vetää mitään kovin selviä johtopäätöksiä. On ilman muuta selvää, että devalvaatio auttoi myös Kiina-kaupassa, jossa hintakilpailu oli erittäin kovaa. Suomi oli myös ainoa maa, jonka kauppa Kiinan kanssa oli ylijäämäistä.

On kuitenkin huomionarvoista, että samanaikaisesti kaupankäynti Kiinan kanssa kasvoi erittäin voimakkaasti myös niillä mailla, jotka olivat kritisoineet Kiinaa paljon selvemmin sanankääntein. Olennaista Suomen-linjan suhteen oli se, että kaikki mahdollinen kaupankäynnin edistämiseksi tehtiin oman länsi-eurooppalaisen ja perinteisesti puolueettoman maan viitekehäyksessä. EU-suhteet eivät tulleet voimakkaasti esille vielä 1990-luvun puoliväliin mennessä. Kiinalaiset eivät olleet aiheesta erityisen kiinnostuneita ja suomalaiset tyytyivät lähinnä toteamaan, että jäsenyydellä ei tulisi olemaan negatiivisia vaikutuksia.

Ihmisoikeuksien lisäksi mukaan nousi myös puolustusalan yhteistyö, kun Kiina pyrki entistä vahvemmin mukaan kansainväliseen rauhanturvatoimintaan. Kylmän sodan jälkeen YK:n rauhanturvaoperaatiot laajenivat hyvin nopeasti valtioiden sisäisten konfliktien syventyessä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että innostus laantui 1990-luvun puoliväliin tultaessa, kun esimerkiksi Bosnia-Hertsegovinan ja Somalian operaatiot eivät olleet menestyksiä. Yhteistyö oli myös siinä mielessä molemminpuoleista, että Suomi hyötyi asekaupoissa Kiinan asevoimien modernisaatiosta, kun tämän seurauksena edullisia käsiaseita oli runsaasti saatavilla. Toisaalta tästä seurasi osaltaan myös jonkinasteinen kauppapoliittinen- ja diplomaattinen selkkaus juuri ennen Suomen EU-jäsenyyttä, kun Saksan ja Kiinan byrokratian ongelmakohdat tulivat näyttävästi esille.

Kolmantena tutkimuskysymyksenä oli se, miten Suomen ja Kiinan välinen korkean tason kanssakäyminen ja keskusteluyhteydet kehittyivät. Korkean tason vierailuvaihdon nopeaa

aktivoitumista voi pitää osoituksena Suomen jonkinasteisesta erityisasemasta Kiinassa. Useaan otteeseen keskustelut venyivät yli suunnittelun ja aiheista keskusteltiin kokonaisuudessaan avoimesti. Keskustelut painoutuivat yleensä kaupankäynnin lisäksi ajankohtaisiin kahdenvälisiin- ja kansainvälisiin kysymyksiin sekä yhteistyöhön YK:n piirissä. Huipennuksena oli Kiinan presidentin Jiang Zeminin vierailu kesällä 1995. Tätä ennen kukaan Kiinan aikaisempi johtaja ei ollut käynyt vallassa ollessaan Pohjoismaissa.

Jatkotutkimuksen aiheita on runsaasti. Suomen ulkopoliittinen linja oli 1980- ja 1990-luvujen välissä murrosvaiheessa, mutta tämän siirtymävaiheen voi katsoa päättyneen Suomen EU-jäsenyyten vuonna 1995. Kulttuurivaihdon jatkokehityksen tutkiminen voisi olla yksi keskeinen tutkimusteema. Lisäksi jo tässä käsiteltyihin oikeus- ja puolustusalaan olisi syytä pureutua tarkemmin, esimerkiksi oikeusministeriön ja puolustusministeriön aineistoja hyödyntämällä. Olisi myös mielenkiintoista nähdä, kuinka vuonna 1995 laadittu Suomen ja Kiinan suhteiden toimintaohjelma toteutui. Presidentti Ahtisaaren vierailu Kiinaan vuonna 1996 jäi myös tämän tutkimuksen aikarajauksen ulkopuolelle. Entä miten EU-jäsenyys vaikutti Suomen ja Kiinan suhteisiin pitemmällä tähtäimellä?

Lopuksi lienee paikallaan lainata pääministeri Li Pengin Suomen vierailullaan pääministeri Esko Aholle esittämä näkemys maiden välisistä suhteista ja diplomatiasta yleensä. Seuraavaan voi ajatella myös tiivistävän monella tapaa Suomen "kaukonäköinen" Kiina-suhteiden hoidon vuosina 1984-1995.

"[Ahon mukaan] asiaan on erilaisia näkökulmia ja siitä vallitsee erilaisia käsityksiä. Li yhtyi tähän ja korosti, että samalla kun säilytetään erilaiset mielipiteet, voidaan ja pitääkin etsiä yhteisiä näkemyksiä. Voidaan olla hyviä ystäviä ja jättää eriävät mielipiteet sivummalle. "Ettehan Te varmaan vaimonnekaan"²⁹⁷ kanssa aina ole kaikesta samaa mieltä?" kysäisi Li lopuksi. "En", vastasi pääministeri Aho".²⁹⁸

297 Li Peng oli kiinalaismedian mukaan ilmeisesti jonkinlainen "malliaviomies". "He is 'a model husband' said his wife Zhu Lin. 'Male chauvinism has nothing to do with him,' Zhu said. 'Whenever he has free time, he always helps me with household chores.'" Saapunut salasanoma. 22.10.1992. R-sarjat, Peking. UMA.

298 Keskustelumuistio. 17.6.1992. Suhteet Suomi-Kiina. UMA.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Arkistolähteet

Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA), Helsinki

Kiina 1990-95:

Raporttisarjat: Peking 1988-1995

Suhteet Suomi-Kiina

Valtiosihteeri Åke Wihtolin vierailu Kiinaan 1990

Ulkoasiainministeri Paavo Väyrysen vierailu Kiinaan 1992

Tian Zengpein vierailu Suomeen 1993

Pääministeri Esko Ahon vierailu Kiinaan 1994

Puheenjohtaja Li Ruihuanin vierailu Suomeen 1994

Neuvottelevan virkamiehen Hannu Halisen vierailu Kiinaan 1994

Ulkoministeri Qian Qichenin vierailu Suomeen 1994; tausta-aineisto

Valtiosihteeri Veli Sundbäckin vierailu Kiinaan 1995

Presidentti Jiang Zeminin vierailu Suomeen 1995

Sisäpolitiikka: Kiina

Ulkopolitiikka: Kiina

Ulkomaankauppa: Suomi-Kiina

TTTT-sekakomission pöytäkirjat 1991-1995

Sanomalehdistö

Helsingin Sanomat (HS) 1990-1995

Kirjallisuus

Aho, Esko; Marjomaa, Risto (1998). *Pääministeri*. Otava, Keuruu.

Arho Havrén, Sari (2009). *Meillä ei ole ikuisia ystäviä eikä ikuisia vihollisia, ikuisia ovat meidän omat etumme. Suomen suhteet Kiinan kansantasavaltaan 1949–1989*. Yleisen historian väitöskirjatutkimus. Yliopistopaino, Helsinki.

- Blomberg, Jaakko (2011). *Vakauden kaipuu: Kylmän sodan loppu ja Suomi*. WSOY, Helsinki.
- Catterall, Peter (1997). "What (If Anything) is Distinctive about Contemporary History?" *Journal of Contemporary History*, vol. 32, no. 4, 1997, s. 441-452. JSTOR. www.jstor.org/stable/261109.
- Harju-Seppänen, Mika (2006). *Kiinan ulkopolitiikka, puolustuspolitiikka sekä sotilasstrategia*. Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Hauvonen, Risto (2017). *Taistelu Koivistosta: Mauno Koiviston presidenttikausi lähihistorian puntarissa*. Sigillum, Turku.
- Heikkilä, Hannu (1997). *Martti Ahtisaari: kansainvälinen tie presidentiksi*. WSOY, Juva.
- Huotari, Tauno-Olavi & Seppälä, Pertti (1990). *Kiinan kulttuuri*. Otava, Helsinki.
- Hyvärinen, Risto (2009). *Katse itään: kuinka Aasian nousu muuttaa maailmaa*. Atena, Jyväskylä.
- Hägglund, Gustav (2001). *Suomen puolustus*. Ajatus, Jyväskylä.
- Hägglund, Gustav (2014). *Rauhan utopia*. Docendo, Jyväskylä.
- Hägglund, Gustav (2018). *Kenraalin iltahuuto*. Otava, Helsinki.
- Hämäläinen, Urho (1998). *Lännettymisen lyhyt historia*. WSOY, Juva. .
- Järvenpää, Jari (2016). *"Business As Usual." Suomen suhtautuminen Tiananmenin tapahtumien jälkeiseen Kiinaan. Historian pro gradu -tutkielma*. Tampereen yliopisto.
- Kallenautio, Jorma (2005). *Suomi kylmän rauhan maailmassa: Suomen ulkopolitiikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan union jäsenyyteen 1995*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kaustinen, Timo (2015). *Suomen ulkopoliittisen johdon suhtautuminen Tiananmenin aukion tapahtumiin vuonna 1989*. Aate- ja oppihistorian pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Oulu.
- Kim, Samuel S. (1990). *Chinese Foreign Policy After Tiananmen*. *Current History*, Vol. 89, Issue 548.
- Koivisto, Mauno (2017). *Kaksi kautta: I, Muistikuvia ja merkintöjä 1982-1994*. Tammi, Helsinki
- Koivisto, Mauno (2017). *Kaksi kautta: II, Historian tekijät*. Tammi, Helsinki.
- Lam, Willy Wo-Lap (1996). *China after Deng Xiaoping: The Power Struggle in Beijing Since Tiananmen*. John Wiley & Sons, Singapore.
- Lampton, David M. & Keyser, Catherine H. (1988). *China's Global Presence: Economics, Politics and Security*. American Enterprise Institute, Washington, D.C.

- Lieberthal, Kenneth (1991). *China's political system in the 1990s*. Journal of Northeast Asian Studies, Vol. 10 Issue 1.
- Luoto, Jari (1997). *Ulkopolitiikka ja ihmisoikeudet: Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan murroskausi 1985-1995*. Gaudeamus, Tampere.
- MacFarquahar, Roderick (2011). *The Politics of China – Third Edition: Sixty Year's of The People's Republic of China*. Cambridge.
- Mansala, Arto (2014). *Kohti kaaoksen pitkää yötä: kolme kautta Moskovassa*. WSOY, Helsinki.
- Mansala, Arto (2020). *Asemapaikkana Peking*. Siltala, Helsinki.
- Marttala, Jorma (1995). *Gustav Hägglund: onnekas kenraali*. WSOY, Juva.
- McGregor, Richard (2010). *The Party : The Secret World of China's Communist Rulers*. Penguin Books, London.
- Merikallio, Katri; Ruokanen, Tapani (2012). *Matkalla: Martti Ahtisaaren tarina*. Otava, Keuruu.
- Mykkänen, Pekka (2004). *Kiina rynnistää huipulle*. Gummerus kirjapaino oy., Jyväskylä.
- Myllymäki, Arvo (2010). *Suomen pääministeri: presidentin varjosta hallitusvallan käyttäjäksi*. Talentum, Hämeenlinna.
- Nicolson, Harold (1964). *Diplomacy*. Oxford University Press, Oxford.
- Nousiainen, Jaakko (1998). *Suomen poliittinen järjestelmä*. WSOY, Juva.
- Palmowski, Jan & Readman Kristina Spohr (2011). "Speaking Truth to Power: Contemporary History in the Twenty-first Century." Journal of Contemporary History 46, no. 3 (2011), s. 485-505. www.jstor.org/stable/41305343 JSTOR JYU
- Paltemaa, Lauri & Vuori, Juha A. (2012). *Kiinan kansantasavallan historia*. Gaudeamus, Tallinna.
- Robinson, Ronald, Gallagher, John & Denny, Alice (1961). *Africa and the Victorians: the official mind of imperialism*. Macmillan, London.
- Roy, Denny (1998). *China's Foreign Relations*. Macmillan Press Ltd., Malaysia.
- Salonius-Pasternak, Charly; Visuri, Pekka (2006). *Suomi rauhanturvaajana 1991-2006*. Puolustusministeriö.
- Seldon, Anthony (1988). *Contemporary history: practice and method*. Blackwell, Oxford; New York.
- Seppinen, Jukka (2001). *Mahdottomasta mahdollinen: Suomen tie Euroopan unioniin*. Ajatus, Jyväskylä.

- Soikkanen, Timo (1995). *Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Turun yliopisto, Turku.
- Store, Jan (2014). *Euroopan ytimessä: 20 vuotta myötä- ja vastamäessä*. Otava, Keuruu.
- Suomi, Juhani (2001). *Ulkopolitiikka ja ulkoasiainhallinto: kolikon kaksi puolta*. Ulkoasiainministeriö.
- Tuuri, Antti (1999). *Elosta ja maailmasta: Esko Ahon tie Peltolan tuvasta suuriin saleihin*. Otava, Keuruu.
- Uola, Mikko (1995). *Suomi ja keskuksen valtakunta: Suomen suhteet Kiinan tasavaltaan 1919-1949*. Väitöskirja, Turun yliopisto.
- Valtasaari, Jukka (2009). *Myrskyn vuodet : Suomen suunta kylmän sodan jälkeen*. Otava, Helsinki.
- Vogel, Ezra F. (2011). *Deng Xiaoping and the Transformation of China*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge and London.
- Wang, Yizhou (2011). *Transformation of Foreign Affairs and International Relations in China, 1978-2008*. Leiden : Brill.
- Yang, Jiemian (2014). *China's Diplomacy: Theory And Practice*. World Century Publishing Corporatio, Hackensack, NJ.